

Liget

2020-9
szeptember

TARTALOMJEGYZÉK [XXXIII. évfolyam 9. szám]

Kiss Lajos András A KÉPZELŐERŐ HATALMA	4
Bíró Judit SZAVAINKKAL ÁSUNK	31
Fábián Annamária A PARADOXON TERMÉSZETE	39
Cselik Ágnes VÉGES VÉGTELEN	48
Vörös István A KÖLTÉSZET FELOSZTÁSA	57
Csongor Andrea BÁNATUNK DÉDANYÁMMAL	73
Handi Péter SOROK ZSEBBŐL	75
Kállay Kotász Zoltán A BUDDHA-FÜRDETÉS IDÉN ELMARAD	78
Horgas Judit NAP NAPNAK MOND BESZÉDET	80
EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA	
Misetics Bálint 28 500 FORINT ÉS AZ EMBERI JOG	86

A LÉTEZÉSRE

INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Szigeti Zoltán | **NÖVÉNYEK, HA BESZÉLGETNEK** 96

WORLD PRESS PHOTO

Inczédy Tamás | **FALKA** 106

Taizs Gergő | **JELEN LENNI; A BEZÁRTSÁG ANATÓMIÁJA** 111

Dobos Bea | **AZ ÉN ÜGYEM** 117

Vörös István | **TIGRISSEL LAKNI** 122

Z. Karvalics László | **JOGA BONITA** 124

Fecske Csaba | **KÖZÖS GYÁSZ** 128

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

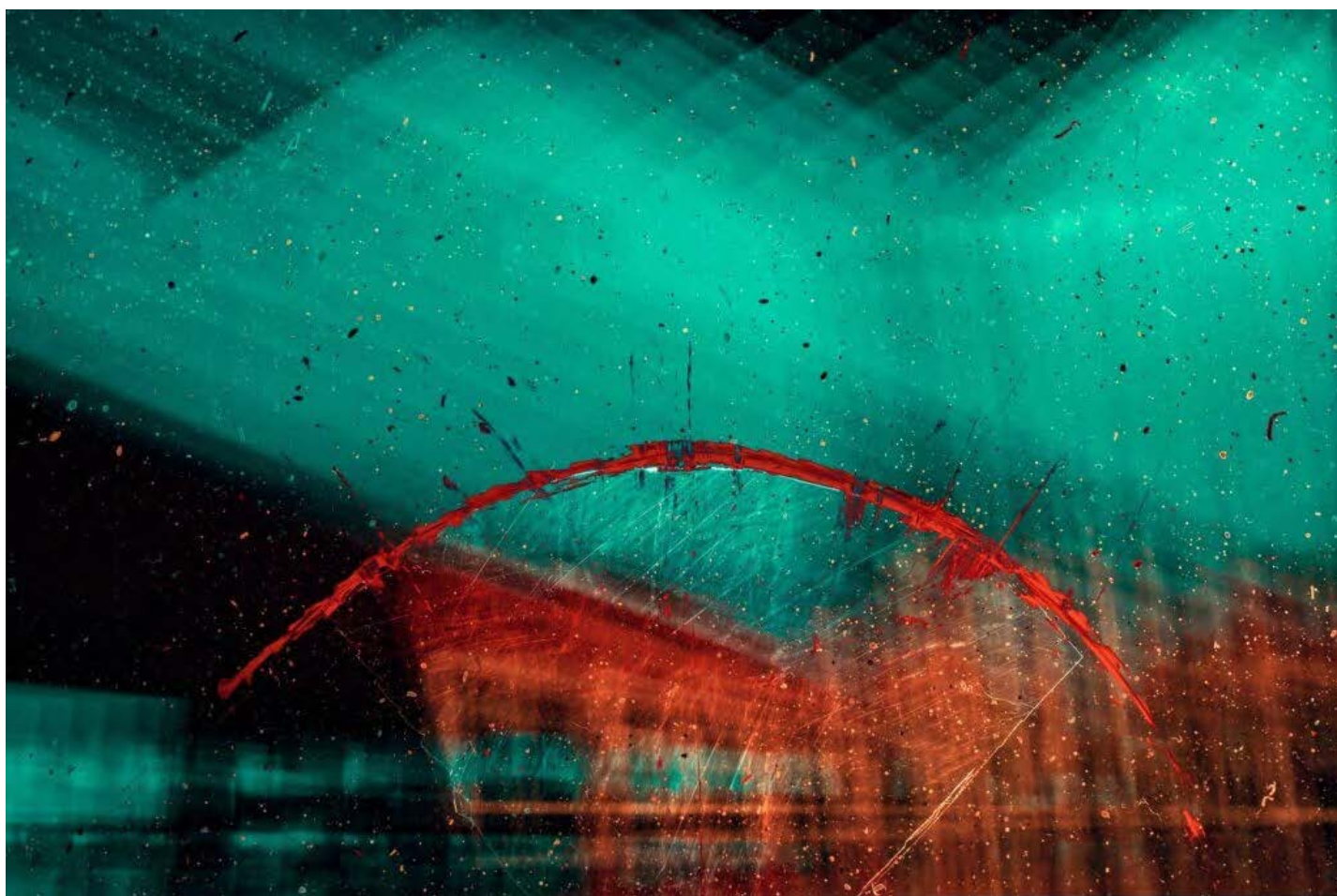
Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Kiss Lajos András

A KÉPZELŐERŐ HATALMA

GONDOLATOK KICSÁK LÓRÁNT KÖNYVÉHEZ

2020-09-14 | ESSZÉ

Kicsák Lóránt új könyvében ^[1] konok következetességgel járja körbe a nyugati filozófia alapkérdéseit: mi az igazság és mit kezdünk vele, ha azt hisszük, „most éppen rátaláltunk”? Miként viszonyuljunk a tradícióhoz és a nagy elődökhöz? Haladjunk-e tovább az általuk kitaposott ösvényen vagy éppen ellenkezőleg: szavazzunk mindig a radikális irányváltásra abban a hitben, hogy végső soron a nagy

elődök is ezt várnánk el tőlünk. Újabb fontos kérdés: végtére is mi a filozófia? A legmagasabb rendű igazságok feltárására vállalkozó tudomány vagy a helyes életvezetés művészete?

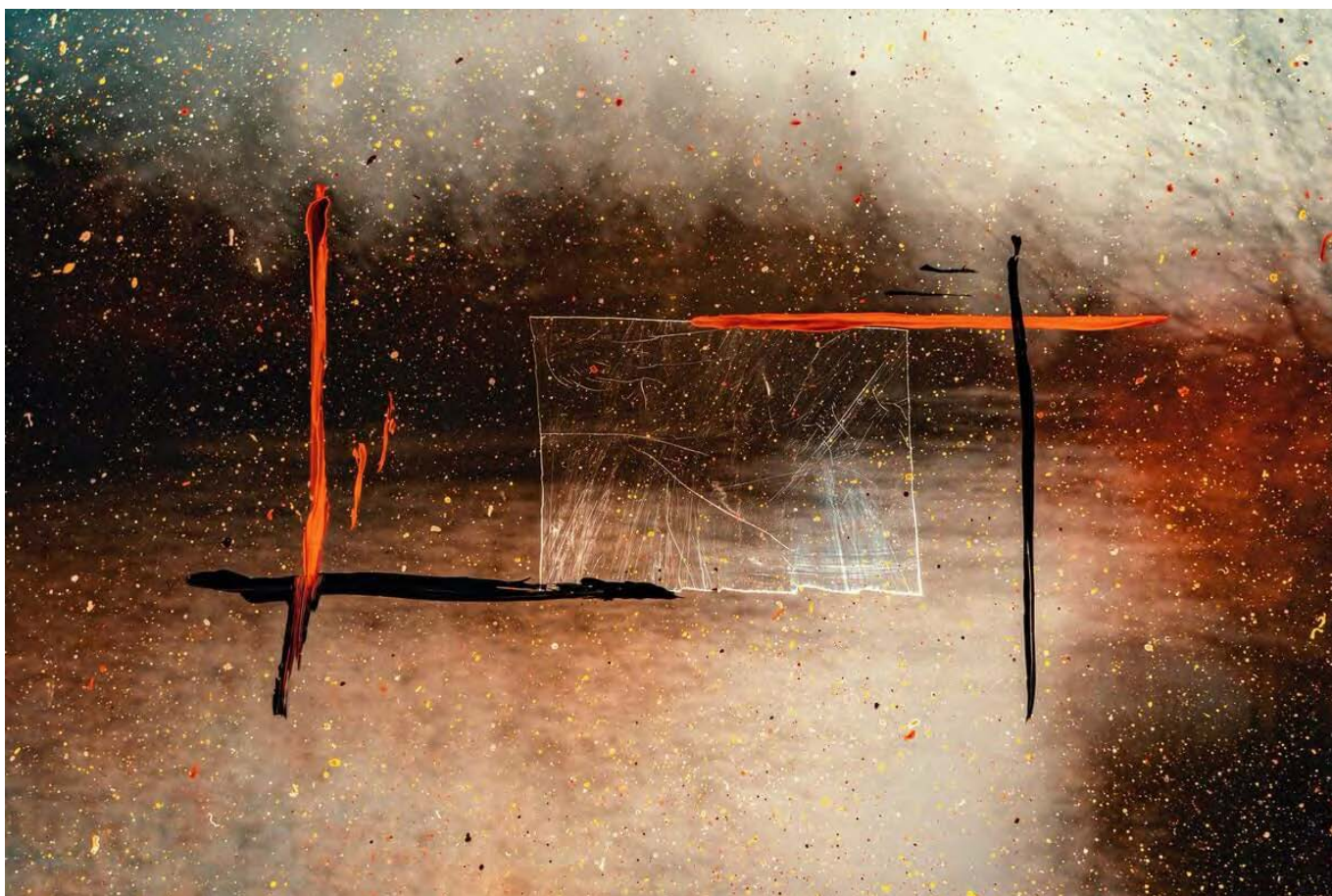
önismereti repertoár

Már az első esszé olvasása után az a meggyőződés alakul ki az olvasóban, hogy a szerző számára a filozófia elsősorban nem akadémiai diszciplína és nem „tét nélküli”

teoretikus okoskodás, hanem a „transzcendenciát-vesztett” modern ember számára az önmegváltás lehetőségét ígérő „lelki gyakorlat”, esetleg a mindennapi lét elviseléséhez szükséges kapaszkodó. Voltaképpen nincs semmilyen megbotránkoztató „eretnység” a filozófia effajta megközelítésében, hiszen már az első nagy európai „válságfilozófia”, a hellenisztikus iskolák bölcselei is „(...) miközben a mindennapi *létezés filozófiai igényű* megértésére és értelmezésére törekszenek, a filozofáló életének és személyiségének át- és megformálását tekintik feladatuknak.” **[2]** A kötet bevezető tanulmánya (*Filozófiai lélekvezetés*) elsősorban Paul Rabbow *Lélekvezetés* című munkájára, illetve a francia Pierre Hadot antik görög témájú könyveire támaszkodva azt az alaptézist bontja ki, hogy a nyugati filozófia folytonosságát azokban a *spirituális technikákban* érhetjük tetten, amelyek a hellenizmus etikai irányzataitól, a középkori keresztény lelkiségen keresztül egészen a modernitás hajnaláig meghatározták az európai kultúra kereteit. De amint Kicsák joggal hangsúlyozza, a *filozófiai életgyakorlatokat* mindenképpen el kell választani a mágikus, rituális vagy a pszichiátriai terápiák világától, hiszen nincs bennük semmilyen, például a keleti vallások (legalábbis részben) jellemző transzcendens miszticizmus – éppen ellenkezőleg: „(...) nem kiiktatják, hanem felfokozzák a racionális, éberléti tudatot.” **[3]** Ezek a filozófiai-szellemi gyakorlatok nem a tapasztalati világot radikálisan meghaladó transzcendenciára irányulnak, hanem a gyakorlatot végző személy „önismereti repertoárját” gazdagítják. Kicsák Lóránt maga is osztja Paul Rabbow hitét, hogy egyáltalán nem lehetetlen az antik hagyomány önnevelési és önformálási gyakorlatait napjaink modern vagy inkább posztmodern

társadalmában új életre kelteni, hiszen ezek a „performatív igazságjátékok” bizonyos értelemben időtlenek, mert az „(...) önnevelésre, önalakításra és öntökéletesítésre irányuló törekvés az emberi lélek természetes igénye.” **[4]**

Feltételezem, ezeket a fejtegetéseket olvasva hozzám hasonlóan sokakban felmerülhet a kérdés: manapság, amikor mindenfelé az autogén tréningek, önismereti tanácsadások és más hasonló önmegváltó programok reklámjaival van tele a piac, hogyan különíthetők el egymástól a performatív cselekvésként felfogott komoly filozófiai gyakorlatok a „vallási és pszichológiai köntösbe öltöztetett” sarlatánságtól? A választ nem könnyű megadni, mivel ezen a nehéz terepen a szürke szín tucatnyi árnyalatával találkozhatunk. Azt a szabályt azonban mindenképpen érdemes irányadónak tekintenünk, hogy „öntökéletesítésünk” sikerének igazolását már nem bízhatjuk kizárólag önmagunkra: az igazolás procedúrája előbb-utóbb átvezet bennünket az interperszonalitás világába, mivel szükségünk van a külvilág visszajelzésére, még akkor is, ha gyakorta a külső reflexiók sem tévedhetetlenek.

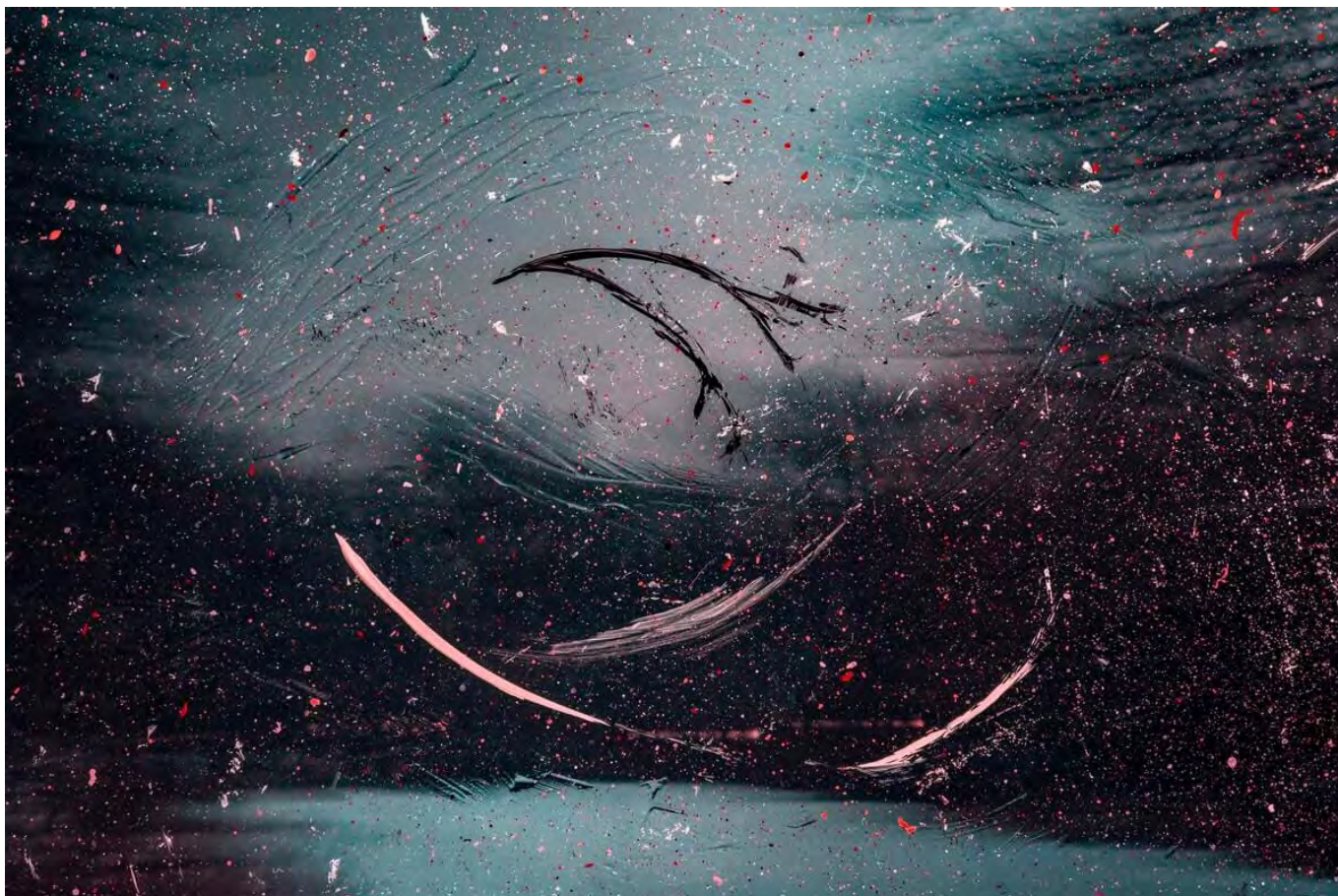
Az *Első személyben* című tanulmány a fenomenológiai és posztfenomenológiai filozófia felismeréseire támaszkodva a filozófiai tudás személyességének/személytelenségének dilemmáival szembesít. A fő problémák: 1) lehet-e kétségbevonhatatlan tapasztalati igazságokra szert tenni, illetve 2) ezeket az ismereteket – már, ha ilyenek egyáltalán léteznek a többi ember számára mint érvényes és kontrollálható igazságokat közölni. A „mindennapok embere számára” ezek a dilemmák, kiváltképpen az első pont kérdésessége, aligha jelent valóságos problémát. Amit az érzékszerveinkkel tapasztalunk, illetve amit ezekből a tapasztalatokból érvényes tudásként a magunk számára leszűrünk, azt automatikusan igaznak és érvényesnek tekintjük. De hogy a nagyon erőteljes érzéki benyomásokat (pl. egy erős fogfájást) vagy egy intim eseményt (pl. egy hozzánk közel álló ember halálát) képesek vagyunk-e igazán átérezhetővé tenni, illetve hitelesen közölni embertársainkkal – már jó okunk van kétségbe vonni. A filozófus viszont – úgyszólván szakmai ártalomként – *hivatásszerűen* kételkedik a kétségbevonhatatlan fenomenológiai tények létezésében, illetve ezek közölhetőségében. Kicsák számára a probléma filozófiai aspektusa érdekes, és egyúttal rögtön meg is kérdőjelezi az ismeretelméleti beállítódás érvényességét: „Számomra ebben a beállítódásban – nevezzük ismeretelméletinek – az az előfeltevés nem helytálló, hogy a filozófia egyetlen célja a tudásszerzés, ami ráadásul csak valami önmagában közvetlenül megmutató szemléleti megragadása és tényszerű leírása lehet.” [5] A szerző – Jacques Derrida megfontolásaihoz csatlakozva Edmund Husserl fenomenológiai okoskodásával (illetve annak deficités megoldásaival) szemlélteti, mennyire elbizakodott a feltételezés, hogy a személyes tapasztalat közvetlenségében valamiféle magában való igazság tárulna fel, amit aztán megfelelő eszközökkel közölni lehet a többi emberrel. A fenomenológiai ihletésű husserli metafizika előfeltevését, hogy a közvetlen tapasztalatban egyúttal valamilyen harmadik személyű (azaz személytelen) objektív és változatlan igazság is feltárul, Jacques Derrida logocentrizmusnak tekinti – és határozottan elutasítja. A fenomenológiai *megjelenítés* szerkezetében valóban ott rejlik a „harmadik személyre” utaló, a személyes tapasztalathoz képest „külső tapasztalat” is, az aktuális észlelést megelőző „másik”. De ez sohasem kész és befejezett, tehát nem a „mindig ugyanúgy ismételtető” formában van jelen, hanem mint a mindenkori „újraértelmezést” megkövetelő „parancs”. „A fenomenológiai

megjelenés ugyanis mindenkor *nyomkép*zéssel jár, megtestesülést, közvetítettséget, időbeliséget hoz magával, s máris felbolygatja a tudatimmanencia nyugalmát. Tagolódás (írás és nyelv) nélkül nincs megjelenés, a fenomenológiai redukció nem terjed ki a nyomra anélkül, hogy önellentmondást ne szülne. Az első személyű fenomenológiai tény kifejezés önellentmondás.” [6]

az örök körfogás világában

A szerző Derrida *Grammatológia* című munkáján keresztül mutat rá a husserli tiszta „fenomenológiai tapasztalat” önellentmondásaira: „A fenomenológiai

tény már mindenkor kifejezett.” [7] Ezen a ponton talán nem felesleges emlékeztetni az olvasót, hogy Derrida pályája kezdetén írott munkáiban alaposan elemezte és kritizálta a husserli fenomenológia „időtlen és kontextus-független igazságok létezésére” vonatkozó tézisét. Husserl *A geometria eredete* című munkájának francia fordításához írott előszavában, illetve *A hang és fenomén* című könyvecskéjében kifogásolta Husserl nyelvi kifejezéstől független, „objektív igazságok” létezését feltételező hipotézisét, illetve azt az állítását, hogy az írás az igazság és az ideális tárgyak létezésének elengedhetetlenül szükséges médiuma. [8] Husserl szerint az írás a „mindig ugyanaz”, vagyis az örök permanencia világát jeleníti meg, semlegesítve az individuális tapasztalatok esetlegességeit. Derrida azonban nem fogadja el ezt az érvelést, mert ha igaza lenne Husserlnek, mondja, akkor az örök körfogás világában találnánk magunkat, ahol az aktuális értelmezések elveszítenék minden jelentőségüket, sőt a geometriai törvények alá kényszerített történelem még az úgynevezett örök igazságok világát is elzárná az emberek elől, mivel ebben a „transzcendentális történelemben” a distancia hiánya miatt mindig minden azonos lenne önmagával.

Az emberi megismerés aktív cselekedet, nem mechanikus ismétlése az „eredeti tapasztalatnak vagy az elsődleges emlékezetnek, hanem olyan dinamikus mozgás, amelyen mindig az eredeti és a nem-eredeti bipoláris játéka érhető tetten. A Derrida által használt *nyom* fogalom éppen erre a sajátos dinamizmusra utal, vagyis hogy minden valódi megismerés és tudás egyszerre jeleníti meg az ősi vagy „eidetikus” igazságot, illetve az ehhez az eredeti igazsághoz viszonyuló akár elfogadó, megerősítő, akár kritikai jellegű reflexiót. Derrida elfogadja, hogy az eredeti vagy az elsődleges emlékezet és annak aktuális reprezentációja között létezik feszültség, amit ő „életnek”, illetve az élet történetének és tudatossá válásának nevez. A tiszta idealitás és a pulzáló élet között a *nyom* jelenti az összekötő kapcsot, illetve a közös gyökeret, „(...) vagyis a nyom a legegységesebb értelemben olyan lehetőség, amely nemcsak eleve benne lakozik a most tiszta aktualitásában, hanem konstituálja is azt annak az elkülönböződésnek (*différance*) a mozgása révén, amit a mostba bevezet. Egy ilyen nyom, ha fogalmazhatunk így anélkül, hogy rögtön ne valami vele ellentéteset mondanánk róla vagy érvénytelenítenénk, sokkal 'originálisabb', mint maga a fenomenológiai originalitás.” **[9]**

önmagába zárkózó tudat

Vagyis a nyom voltaképpen ontológiai fogalom, a létezés genezisének első lépcsője, írja Kicsák, és az igazságfeltárás elengedhetetlen feltétele. Jórészt ez a

felismerés Heidegger filozófiájának kiindulópontja. A filozófiai tudásszerzés mindig dinamikus és performatív. A faktikus élet több annál, mint hogy elvont okoskodás tárgya legyen: a hitelesen filozofáló én nemcsak *megismeri* a világot, de *aktív részese* az élet formálásának. Az élet tehát nem elégedhet meg azzal, mint ami megjelenhet belőle az önmagába zárkózó tudat szűk világában. A „tényleges élet performatív filozófiájának” újabb alternatíváit Kicsák Martin Heidegger és Antonio Cimino munkáihoz kapcsolódva mutatja be. A következtetése itt a már korábban megfogalmazott tézisét erősíti: a fenomenológia tapasztalat értelme csak a történeti környezetbe ágyazva bontakozhat ki. „Az általánosan megragadott tapasztalat értelme semmitmondó a személyes visszakapcsolás nélkül. A nyom felszólítást vagy felhívást hordoz a megőrzött és a megosztott tapasztalat személyes újbóli elsajátítására.” **[10]**

Számomra a *Teremtő rombolás* esszé a kötet legjobban kidolgozott írása, amely egyúttal rendkívüli kihívást jelent az olvasónak. Még akkor is, ha valamennyire tájékozott a Foucault-t követő francia posztstrukturalizmusban. Az írás olyan vezérfogalmi, mint a destrukció és a dekonstrukció önkéntelenül is a *harc*, a *küzdelem* és a *rombolás* fogalmaival asszociálódnak. Nem ijesztő ez a militáns hangnem? Persze, a címben található *teremtő* jelző enyhíti és kontextusba helyezi a harcos retorikát. Heidegger, aki a *polemoszról* szóló írásában gyakran használja a destrukció fogalmát, a kifejtés során maga is enyhíteni igyekszik a militáns hangnemet, és „(...) hangsúlyozza, hogy a destrukció a szójelentés által sugallt negativitás ellenére szándékában pozitív, Derrida pedig a *dekonstrukció* fedőnével igyekszik csillapítani a rombolás jelentésárnyalatát, ez nem zárja ki, hogy mindkét esetben a hagyomány alkotó meghaladása a hagyományba erőszakosan behatoló, a hagyományt célba vevő támadással megy végbe.” **[11]** Még visszafogottabbá válik a

harcos retorika, írja Kicsák, ha a heideggeri destrukciót a Derrida-féle dekonstrukcióra cseréljük: a cél változatlan (a hagyomány kérdőre vonása), de az alkalmazott „harceszközök” nem feltétlenül okoznak halálos sebet.

Azt is érdemes bekalkulálni, hogy itt mégiscsak metaforikus értelemben vett háborúról van szó, amelynek elsődleges célja a gyakorta szakrális tisztelettel övezett tradíció (amely általában vallási, filozófiai, olykor irodalmi szövegekben áll rendelkezésünkre) „megpiszkálása” és kimozdítása a védett státusból. A kimozdítás sohasem öncélú, a vizsgált szövegek konfrontálását jelenti más, korábban elhanyagolt vagy másodrendűnek tekintett szövegekkel. A dekonstrukció a felszínen megjelenő politikai/hatalmi instanciák mögöttes szféráit is szeretné láthatóvá tenni, hogy ezáltal esélyt adjon az emberi kapcsolatok intézményesített szféráinak átalakítására. A dekonstrukciós munkát egyúttal erkölcsi instanciák is motiválják, mert komolyan kell vennie, hogy „a társadalmi kihívások mindig a kirekesztés szülte igazságtalanságból adódnak, az igazságtalanságokat pedig a társadalmi képzelőerő kivetülését intézményesítő, jellegzetes logikájú *performatív* rituálék termelik ki.” **[12]**

A dekonstrukciós munka nem reked meg a szövegelemzéseknél, hanem a társadalmi, politikai viszonyok gyakorlati átalakítását is feladatának tekinti, azaz politika programként is megjelenik. De mi a garancia, hogy a fennálló rend felforgatása, legalábbis a korábbinál igazságosabb újrendezése sikerül? Derrida szerint a sikernek nincs garanciája, legfeljebb reménykedhetünk, hogy van némi esélyünk rá. A remény pedig a valódi (radikális) politikai cselekvés *meta-performatív* természetében rejlik. Olyan új kezdet megteremtése iránti elkötelezettségből fakad, amely önmaga „(...) sikerességének elvárás-feltételeit is maga kell, hogy megteremtse.” **[13]** Derrida *eseménynek* vagy *léteseménynek* nevezi a radikálisan más színrelépését, amely nem a korábbi történések egyszerű folytatása, hanem a radikális újrakezdés manifesztációja. Kicsák így foglalja össze Derrida álláspontját: „Egy létesemény, az elérkező és megérkező minden előzetestől (lehetségestől) független és uralhatatlan (feltétlen) bekövetkezését sem előidézni, sem kikényszeríteni, sem siettetni nem lehet. Az ember csupán helyt adhat neki, megnyitván a megtörténést lehetővé tevő, vagy inkább bizonyosan nem gátló helyet, ahol fogadhatja az eseményt, vagyis anélkül, hogy elvárná, engedi megtörténni. (...) Az eseményszerűen megtörténő nem a lehetséges rendjéből emelkedik ki, hanem a lehetetlenből, és maga is mint lehetetlen bukkan fel.” **[14]** Az esemény fogalom értelmezése során Derrida is ugyanazzal a dilemmával néz szembe, mint Lyotard: a történeti-politikai diskurzusoknál szinte reménytelen felmutatni a múlt és a jövő közötti átmeneteket. A megoldandó feladat: hogyan lehet verifikálható kijelentéseket tenni a jövőre. De ha a jövő nincs a birtokunkban, szinte minden prognózis lehetetlenné válik (azzal az előfeltétellel, hogy az emberi történelem nem mechanikus törvényszerűség vagy az isteni providencia uralma alatt áll).

közösségi képzelőerő

Kant a történelemfilozófiai írásaiban szóba hozza a prognosztizálhatóság kérdését, mégpedig úgy, hogy az előrejelzések két formáját különbözteti meg. Az egyik az előre látó vagy *jövendőelő* típusú, amely egy valóságos, de csak a jövőben bekövetkező referensre utal, a másik a *látnoki*, amely szerencsésen végződő kalandként beszél a történelemről, konkrét referencia nélkül. Hogy hitele legyen az utóbbinak, szükséges valamilyen *jelre* vagy

eseményre találni, amely legalább annyit mond: nincs kizárva, hogy valamikor bekövetkezik a remélt világállapot. De miféle esemény az, amelyen felismerhető ez a jel? Kant szerint a francia forradalmat mindenképpen eseménynek kell tekintenünk, mert ez szinte az előzmény nélküli semmiből bukkant fel, mint egy tengeri vihar vagy egy hatalmas földrengés. Érdekes, hogy Kant az esztétikai diskurzus szótárát hívja segítségül, és azt mondja: az igazi esemény a *fenséges* szóval illethető, mert itt a képzelőerő a saját teljesítőképesség határaiba ütközik. Tudásunk van valamiről, de ezt a tudást nem vagyunk képesek a fogalmi gondolkodás és a nyelvi kommunikáció rendjébe illeszteni. Ami mégis segíthet, az a *képzelőerő* szinte „elképezhetetlen” teljesítőképessége, amely kaput nyit a „radikálisan más” világába. *A társadalom megújítási képességének kimerüléséről* című írás éppen a képzelőerő (imagináció) demiurgikus képességeit mutatja be, elsősorban Cornelius Castoriadis *A társadalom képzetes intézményesülése* munkáját elemezve. Castoriadis diagnózisa a modern világ általános értékvesztésének, kiüresedésének és beteges elbürokratizálódásának tényéből indul ki. A görög/francia filozófus ugyan radikálisan baloldali gondolkodó, de legalább olyan vehemensen támadja a posztmodern világkapitalizmust, mint a könyve megírása idején még látszólag az ereje teljében lévő „szocialista világrendszer”. Ez utóbbi szisztémát talán még elszántabban kritizálja, mivel az egészet kolosszális méretű hazugságnak és csalásnak tekinti. A forradalmi szocialista mozgalmak a képzelőerő radikális felszabadítását, a tiszta és őszinte spontaneitást tűzték zászlajukra, csak hogy a végeredmény ennek éppen az ellenkezője lett: a mindent uraló pártbürokrácia és az erőszakszervezetekkel körbeábrándított gondolatrendőreg. A modern pártbürokraták „Isten” helyébe léptek azzal, hogy a „referenciális rögzítettség” zárt rendszerét építették ki, amely elve kirekesztette az alternatív elképzeléseket. Pedig a közösségi képzelőerő lehetőséget biztosít az új és a korábbiaknál igazságosabb politikai intézmények megteremtésére. „A társadalmi képzelőerő formaadó, képzetteremtő tevékenysége, a formák intézményesülésének és intézményesítésének, valamint önmegváltoztató képességének folyamatai adják a *társadalmi-történeti létszféra* dinamikus mezejét. A társadalmi élet *ön*teremtés, *ön*intézményesítés és *ön*intézményesülés, de ezt a tényt minden társadalom elfedi, amikor intézményei és törvényei eredetét önmagán kívüli tényezőkre, transzcendens erőkre vezeti vissza.” **[15]** A premodern világban a vallási elképzelések

„transzcendens igazságai”, míg a modern korban a szakérők, a menedzserek és a pártbürokraták „megkérdőjelezhetetlen és mindenható igazságai” blokkolják az egyéni és közösségi alternatív értelemadó tevékenységét.

Castoriadis nem fukarkodik a liberális demokráciákat érintő kritikai megjegyzésekkel sem. „A képviseleti rendszer elve idegen a demokráciától. Ez a rendszer nemigen viseli el a vitát.” **[16]** Ennek fő oka, hogy a választott és állandó *képviselők* úgymond leveszik a polgárok válláról az aktív cselekvés és a politikai elképzelések kidolgozásának feladatát, hogy a képviselői testület magára vállalhassa. Így a képviseleti demokrácia nem a politikai szabadság valódi világa, inkább csak a szabadság szimulákruma. Castoriadis Rousseau-t idézi az angol parlamenti demokráciáról, hogy az angolok valóban szabadnak érezhetik magukat a parlamenti választások napján, de ez a szabadságélmény öt évenként csak egyszer fordul elő.

[17] A radikális baloldali Castoriadis még a liberális Benjamin Constant-ra sem restell hivatkozni, aki szintén tartózkodott a parlamenti demokrácia glorifikálásától legfeljebb kényszermegoldásként tartotta elfogadhatónak, mondván: a modern, nagy

területtel és lakossággal rendelkező országokban technikailag kivitelezhetetlen a közvetlen demokrácia szisztémája. Castoriadis radikális demokrácia-értelmezése a társadalom ön-intézményesítése és önszervezése kapcsán olyan rendkívüli képességet feltételez a polgárok részéről, amelyet a filozófus bírálói rendszerint „naiv idealizmusként” bélyegeznek meg. A filozófus maga is tisztában van ezekkel a nehézségekkel: „a polgárok vágya és képessége, hogy aktívan vegyenek részt a politikai életben, már önmagában véve is feladatot ró a politikára. Úgy gondolom, a polgárok részei annak az intézményrendszernek, amelyet létrehoztak (...) és ennek működtetése inkább szenvedéssel, mintsem felhőtlen boldogsággal jár.” **[18]** Ezeket a megfontolásokat erősítik Castoriadis felismerései, amelyek a radikálisan új elgondolhatóságával, illetve megvalósíthatóságával kapcsolatosak. „Mivel az új teremtése előzetesen adott lehetőségekből táplálkozik – írja Kicsák –, radikálisan újat sem az egyéni képzelet, sem a társadalmi képzelőerő nem tud létrehozni. Legalább a *helyének*, éppen mint ‘radikális más új helyének’ előzetesen készen kell állnia. Hogy hol van ez a hely? Még mielőtt az emberek tudattalanjában lévő üres hely lenne, melyet a kivételes egyének fantazmája képes megfelelően betölteni, valójában a társadalmi térben – a cselekvés és a kommunikáció nyilvános terében – várakozásként adott.” **[19]** A kooperatív fantáziálásként adott, bizonytalanul körvonalazott jövőkép, illetve várakozás, nemcsak a múlt megmerevedett struktúráit robbanja szét, de esélyt ad egy új jövő megteremtésére.

performatív ellentmondás

A könyv három lezáró esszéje a *tanúsítás*, a *vendégbarátság* és a *megbocsátás* alapjelenségeinek gondos elemzése.

Mindhárom túlmutat a tiszta fogalmi adekvátság/inadekvátság ismeretelméleti dichotómiáján, mert mindegyik háttérben valamilyen egzisztenciális tét húzódik meg. A *tanúsítás fenomenológiája* Derrida *A tanúságtétel poétikája és politikáját* elemzi, ugyanakkor legalábbis mennyiségi értelemben jóval nagyobb teret szentel az Émile Benveniste etimológiai szótárában található fejtegetéseknek, amelyekben a tanúsítás különféle, egymástól eltérő szemantikai tartalmakat hordozó nyelvi manifesztációiról van szó. Benveniste megkülönbözteti a tanú két formáját. „(...) az egyik a *testis*, aki harmadikként (*terstis*)

van jelen két ember ügyében, a másik, aki túlélőként (*superstes*)'rajta van a dolgon, és ekként túl van rajta', amennyiben valamikor jelen volt egy eseménynél, és annak elmúltával a jelenbeli tapasztalást őrizve, túlélte azt." **[20]** Derrida problematikusnak tartja Benveniste vállalkozását, hogy a római jog etimológiai és szemantikai vizsgálata automatikusan elvezethet a *tanúságtevés*ben megjelenő egzisztenciális/etikai probléma feltárásához. A fő probléma, hogy a Benveniste-féle értelmezésben a tanúsítás egzisztenciális/etikai aspektusa összekeveredik a bizonyítás ismeretelméleti/tudományos aspektusával. „Derrida szerint az abszolút értelemben vett tanúsítás fenomenális szerkezetében éles választóvonal húzódik: a tanúsítás éppen attól tanúsítás, hogy nem bizonyítás. Nem lehet köze a biztos és bizonyított tudáshoz, sem a tanúságtevő személynek, sem a tanúsított dolognak, sem a tanúságtétel körülményeinek.” **[21]** Derrida láthatóan ugyanazzal a dilemmával néz szembe, mint Jean-François Lyotard, aki az Auschwitzban történtek „tudományos bizonyításának lehetetlenségét” hozza fel példának. „Az igazi tragédia különös módon abban áll, hogy a színvonalasan megírt holokauszt-tagadó történelmi művek és a 'valódi' holokauszt-irodalom feltűnően hasonlítanak egymásra: mégpedig azért, mert a tudományos argumentáció szabályrendszere, magának a tudománynak a műfaja az, amely belső logikája révén úgyszólván felismerhetetlenné teszi a különbségeket.” **[22]** A bírósági tárgyalótermekben vagy a tudományos laboratóriumokban a „valóság” a kísérleti protokollok szabályainak betartásával, illetve az ellentmondásmentes argumentáció normáinak érvényesítésével „születik meg”. A perben ítélező bíró vagy tudományos igazságok kérdésében kompetensnek számító tudós csak akkor fogadja el az egyik vagy a másik fél igazságát, vagy hajlandó a számára felkínált hipotézisek valamelyikét komolyan venni, ha a bíróságon elhangzott tanúvallomásokból nem hiányoznak az osztrénv mondatok („Ez az a valami, amiről szó van.”). A gázkamrákban történtek bizonyításához tehát lenni kellene valakinek, aki tanúsítja: „Én bent voltam a gázkamrában, és láttam, mi történt.” De ennek a követelménynek, mondja Lyotard, csak egy performatív ellentmondáson keresztül lehetne eleget tenni, hiszen akik bent voltak a gázkamrában, azok mind meghaltak.

A vendégbarátságról – jelen időben című írásnak fájdalmas aktualitást ad az utóbbi évtizedben felerősödő migrációs vagy menekültválság, amelynek lehetséges következményeiről mifelénk is sokat vitatkoznak sajnos, nem annyira a tudomány világában, inkább „érdekvezérelt” politika körökben. Kicsák itt is hasonlóan jár el, mint az előző tanulmányban: elsődleges célja Derrida vendégbarátságról szóló munkáinak elemzése, de legalább ugyanekkora vagy talán nagyobb figyelmet szentel Benveniste etimológiai fejtegetéseinek, amelyek a „másik”, az „idegen” státuszát próbálják meghatározni. Ezt az eljárást indokolja, hogy Derrida vendégbarátságról szóló álláspontját itt is Benveniste nézeteinek opponálásán (vagy legalábbis annak „alkotó továbbfejlesztésén”) keresztül fejt ki. A legérdekesebb a szemantikai kettősség, hogy a klasszikus latinban a *hostis* fogalom kétértelmű: egyszerre jelenti a *barátot* és az *ellenséget*. Noha Derridától sem idegen az etimologizálás, számára mégis az fontos, hogy a vendégbarátság tartalmi meghatározása az erkölcsi vagy a jogi autoritás feladata-e, esetleg mindkettőé egyszerre. Kant „örökbékéről” szóló munkáját továbbgondolva, „A feltételen morális törvényre hivatkozva Derrida átlép a jogon túli igazságosság területére, mondhatjuk, a profán döntések (politikai) világából a szent

parancsolatok (morál) földjére (...).” **[23]** De a jogok és a kötelességek közötti ellentétek szinte feloldhatatlanok, mert az egyik abszolút követelményeket támaszt (az erkölcs), míg a másik (a jogi) a változó törvények és jogszabályok relatív érvényességének alávetett. További nehézség, hogy melyik pozíciónak van prioritása: a befogadói nézőpontnak vagy a kizárás jogához ragaszkodó álláspontnak. Érdeemes rövid pillantást vetni Michael Walzer érvelésére, aki a múlt század nyolcvanas éveiben *Az igazságosság szférái* című könyvében a politikai közösségek elidegeníthetetlen jogának tekintette, hogy eldöntsék: kiket fogadnak be, illetve kiket zárnak ki maguk közül. Walzernél inkább a kizáráson van a hangsúly. „A kizárás joga nélkül ‘nem állhatnának fent *sajátos emberi közösségek*. E nélkül nem létezhetne egyetlen olyan történelmileg stabil emberi közösség sem, amelynek tagjai a nekik tetsző, sajátos módját alakíthatnák ki együttélési szabályaiknak, illetve sajátos elképzeléseik lennének életmódjuk lényeges összetevőiről.” **[24]** Noha Derrida inkább a befogadás szempontjaira teszi a hangsúlyt, nagyon is tisztában van a feltételek nélküli befogadás veszélyeivel. „... ha a jelenkori történeti helyzetünket valóban ezzel a feltétel nélküli vendégfogadással kell mérnünk, arról nem az igazságosság jut az eszünkbe, hanem egy széplélek naivitása, hovatovább öngyilkos hajlamú ostobasága. A névtelen érkezők között nemcsak menekültek, üldözöttek, hontalanok, deportáltak érkeznek, de azok is ott *rejtőznek*, akik *azért* jönnek, hogy megöljék vendéglátóikat, vagy élvezzék a kölcsönösség és viszonyosság nélküli ajándékukat.” **[25]** Derrida szerint nincs tökéletes megoldás, legfeljebb a kockázatok nagyságáról érdemes vitatkozni: hosszabb távon melyik változat tűnik demoralizálóbbnak, ha a veszélyekre hivatkozással hermetikusan lezárjuk a határokat, és hátat fordítunk a vendégbarátság sok ezer éves imperatívuszának, vagy bízunk a nyugati ember immunrendszerének erejében, a félelmeinket leküzdjük, és – a józan ész határain belül vállaljuk a kockázatokat. Derrida az utóbbira szavaz.

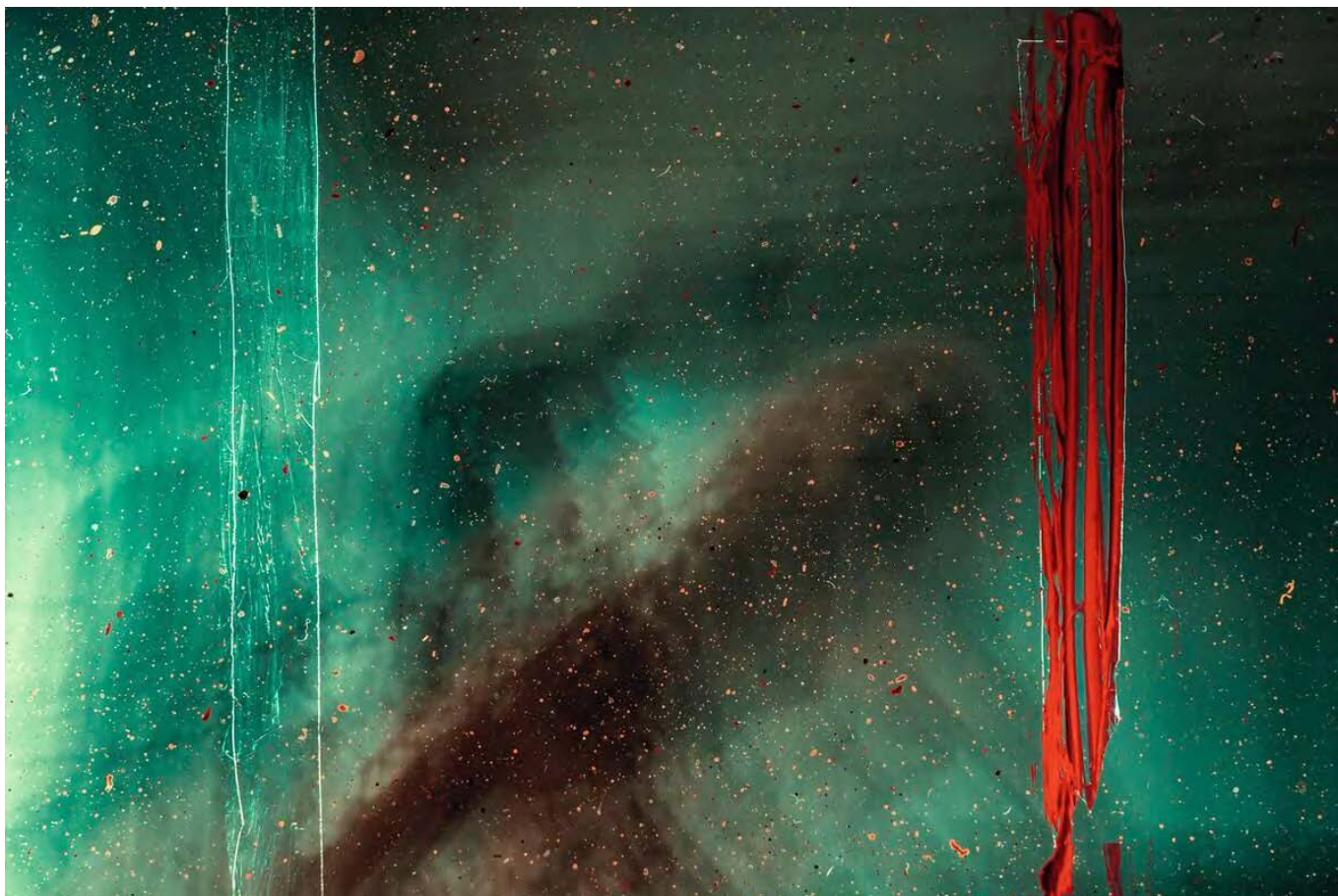
A Kicsák-könyv utolsó esszéje, a *Honnan lehet tudni, hogy nincs bocsánat?* Paul Ricœurnek, Vladimir Jankélévitchnek és Jacques Derridának a náci háborús bűnök „megbocsáthatóságával” kapcsolatos írásait elemzi. Néhány évvel ezelőtt magam is tartottam egy előadást, amelynek ugyancsak az emberiség ellen elkövetett bűnök megbocsáthatósága vagy megbocsáthatatlansága volt a központi kérdése, ezért

különös érdeklődéssel olvastam Kicsák nagyon alapos elemzéseit, amelyek – s ezt őszinte örömmel konstatáltam a lényegét tekintve nagyon hasonlóak az én álláspontomhoz. **[26]**

régóta kínzó gondolat

Kicsák bevezető sorai egy, őt régóta kínzó gondolat köré épülnek: „Réges-rég hallom magamban a hangot, és idővel egyre erősebben hallom. De talán mindannyiunkban felcsendül, ha a megbocsátásra gondolunk: 'Tudod, hogy nincs bocsánat.'” **[27]** De honnan van az az erő, amely a megbocsátani képtelenséget táplálja? Honnan szerzi az ember ennek a *negatív tudásnak* a bizonyosságát?

Kicsák először Jankélévitch „kérlelhetetlen” álláspontját veszi szemügyre, amelyben látszólag nyoma sincs az engedékenységnek. Nem árt tudni, hogy hazánkban, egészen a legutóbbi időig szinte ismeretlen Jankélévitch-et a nyugati világban a huszadik század egyik legjelentősebb francia filozófusaként tartják számon, akinek 1985-ös halála után is folyamatosan megjelennek könyvei, életművéről konferenciákat, kollokviumokat szerveznek. **[28]** Pályája kezdetén Jankélévitch elsősorban erkölcs- és zenefilozófiai kérdésekkel foglalkozott. A háború előtt a német irodalom és német zenekultúra egyik legkiválóbb szakértőjeként ismerték hazájában. Franciaország náci megszállást követően, és a holokauszt tényeinek nyilvánosságra kerülése után példátlan fordulat ment végbe Jankélévitch gondolkodásában. Soha többé nem idézett német szerzőket, s a német zene hallgatásával is felhagyott. Még a háború alatt elhidegült Sartre-tól (Sartre színpadi munkáit a megszálló német hatóságok engedélyével folyamatosan játszották a francia színházakban), illetve Merleau-Ponty-val is megszakította a kapcsolatot („Nem érek rá, mert a habilitációs munkámon dolgozom” – válaszolta Jankélévitch-nek, amikor az ellenállási mozgalomba próbálta beszervezni). Így talán érthetőbb Kicsák megfogalmazása: „Jankélévitch nem általában, és nem akármilyen bűnök, bűnösök esetében, hanem a náci népiirtások bűnöseivel szemben teszi morális követelménnyé, hogy ne legyen bocsánat.” **[29]**

Jankélévitch részletesen – noha erősen vitathatóan – megindokolja, miért tekinti megbocsáthatatlannak a náci által elkövetett bűnöket. Több munkájában vizsgálja a megbocsátás lehetőségét vagy inkább lehetetlenségét. Az egyik tanulmánya, amely a *Megbocsátani?* (kérdőjellel!) címet viseli, eredetileg 1971-ben jelent meg. Kicsák is utal rá, hogy Jankélévitch már 1967-ben publikált egy munkát, *Bocsánat (Le Pardon)* címmel. **[30]** Több, mint húsz év telt el a háború vége óta. Vajon elégséges ok-e, hogy újra felvessük a megbocsátás lehetőségét – teszi fel a kérdést. A két évtized inkább csak az elkövetett bűn valódi nagyságának felméréséhez elég hangzik a válasz. A német gonosztevők (figyelem, nem a náciokról, hanem a német gonosztevőkről van szó!) az *ember mint ember* ellen követtek el bűnt. Nem az ember valamilyen minősége (*quatenus*), vagyis nem mint kommunista, szabadkőműves, ideológiai ellenfél lett az elpusztítás célpontja. „Nem, a rasszista a lét ipseitását célozta meg, azaz a minden ember emberi mivoltát.” **[31]** Az antiszemitizmus az emberiség talán legsúlyosabb betegsége. A zsidókat azért üldözték, mert azok voltak, amik. Nem nézeteik vagy a hitük miatt: a létük jogát vonták kétségbe.

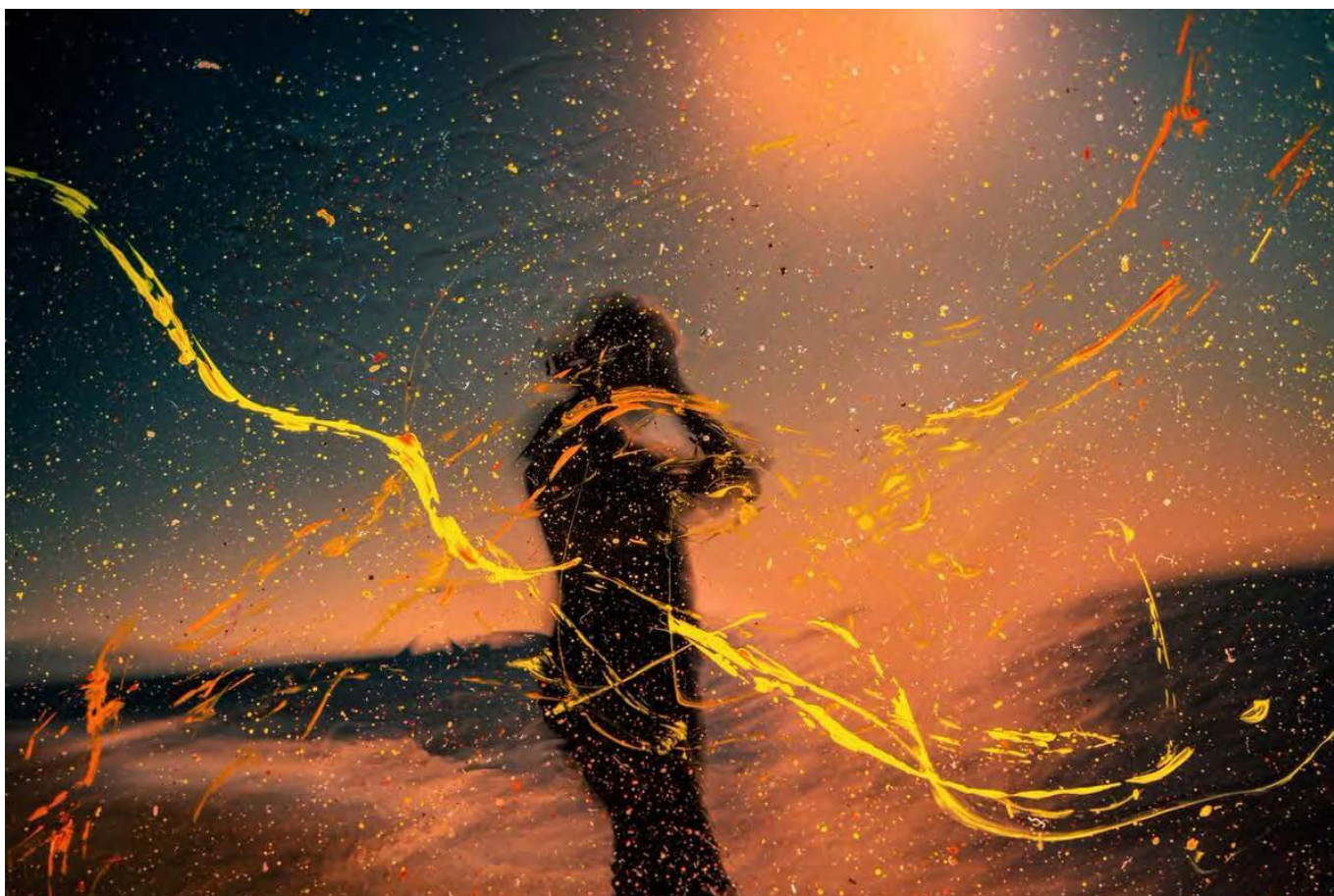
a megbocsátás karikatúrája

A bennszülött idővel maga is átállhatott a gyarmatosítók oldalára, a proletárból válhatott élmunkás, sőt egészen kivételes esetben még kapitalistává is

avanzsálhatott. A zsidónak nem volt semmilyen esélye a metamorfózisra, mivel már létezése is megbocsáthatatlan bűnnek számított. Éppen azért: „a zsidók kiirtása színtiszta gonoszság, másképpen fogalmazva *ontológiai* gonoszság, a legsátánibb és legönkényesebb gonoszság volt, amit valaha kieszeltek a történelemben.” **[32]** Mindez nem jelenthet mást, mint hogy az emberiség ellen elkövetett bűntényt *megbocsáthatatlannak* kell tekintenünk az elkövetők nem vezekelhetik le ezt a bűnt, s az idő sem befolyásolja. Kicsák így foglalja össze a Jankélévitch-féle radikális történelem- és moráfilozófiai fordulatot: „Ha a történelem számunkra a (bűnbeesés és a) megbocsátás története, a haláltáborok véget vetnek ennek a történetnek. A haláltáborokban meghalt a megbocsátás, a megbocsáthatatlan megjelenésével véget ért a történelem.” **[33]** A „történelem vége” Jankélévitch-féle változatának nem sok köze van a Fukuyama által vizionált *hepiendizmushoz*. Sőt, az azóta eltelt évtizedek inkább növelik az elkövetett bűnök súlyát. Érdeemes megjegyezni, hogy Peter Kemp, dán filozófus Kicsákhoz hasonlóan magyarázza ezt: „Az időbeli elhasználódás mintegy egybeolvasztja a fájdalmat a bűnnel és büntetettel. Azt szokták mondani, az idő begyógyítja a sebeket. Ez az, amit a *medicina doloris* kifejezéssel is illetnek. De nem kizárólag a büntett a fájdalom oka, mondja Jankélévitch. Az effajta álláspont már maga is a morális rossz része, mert megsérti a másikat, ugyanis elszakítja a sérelmet szenvedett a közösségtől, maga is 'támadás' az értékek ellen.” **[34]** A sebeket begyógyító időre hivatkozás a megbocsátás karikatúrája, hiszen úgyszólván minden ellenszolgáltatás nélkül megbocsátást ígér a bűnelkövetőknek. „A valódi megbocsátásnak nincs szüksége az idő által ráoktrojált felejtésre.” **[35]** Másrészt, írja Peter Kemp, az idő önmagában erkölcsileg semleges természeti jelenség, s igazolhatatlan, hogy gyógyszer lenne a fájdalomra.

Sokszor elmélkednek arról, hogy voltaképpen kiket lássunk a büntettek alanyaiban. A náci hóhéroknak nem volt a homlokukra írva, hogy kik ők valójában. A mindennapi életben és a saját megszokott közegükben akár még szimpatikus emberek is lehetnek.

„Vádolhatjuk-e ezeket a nyugodt és jó szándékú német turistákat, akiknek most jól megy a soruk és valószínűleg tiszta a lelkiismeretük? Ha ezt tennénk, bizonyára nagyon elcsodálkoznának, és azt kérdeznék, hogy voltaképpen mit akarunk tőlük. A hóhérok utódai kedélyes emberek, akik teljesen természetesnek tekintik, hogy úgy viselkednek, mintha semmi sem történt volna, mintha nem sokkal ezelőtt nem is az ő lármás csapataik masíroztak volna keresztül-kasul Európán (...) Egyiküknek sem rossz a lelkiismerete, miként ez közismert. Senki sem bűnös közülük, hiszen egyikük sem volt náci.” **[36]**

Mások, mint Carl Gustav Jung, a Sátánt teszik meg főfelelősnek. A Sátánt, amely már az ember előtt is létezett, s amely mint a sötét gonoszság elve megrontotta a tiszta embert. Csakhogy ez bödületes ostobaság, mondja Jankélévitch. Mert attól a perctől, hogy a Sátánt tesszük meg főfelelősnek, nyilvánvalóan nem Eichmannt vagy Bormannt, hanem ezt az úgymond *gonosz elvet* kellene vádolnunk. „Az efféle filozófiai felfedezések nyilván örömmel töltik el az elévülés-teória ügyvédeit.” **[37]** Jankélévitch meglehetősen rossz véleménnyel van az akkoriban gomba módra

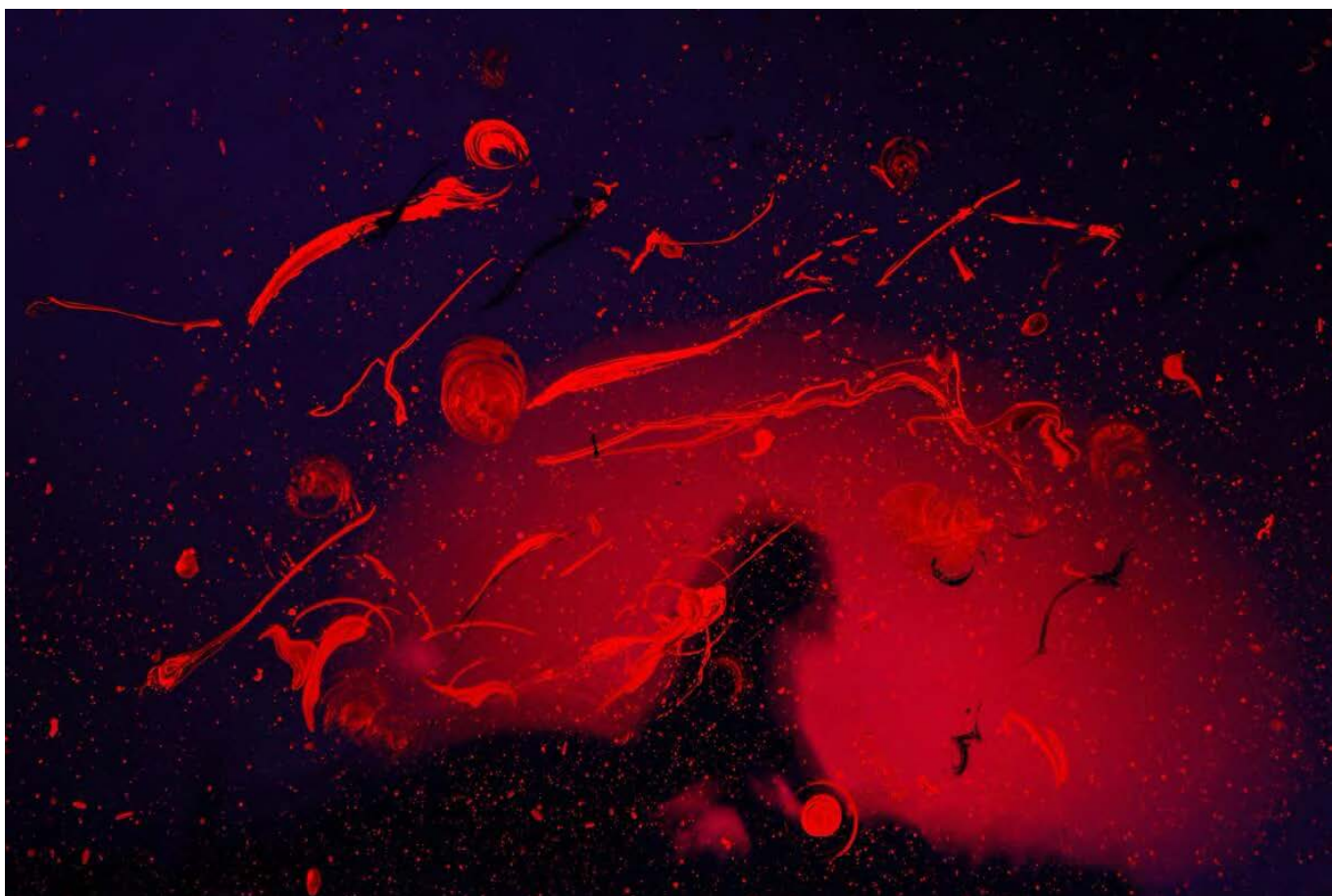
szaporodó úgynevezett Auschwitz-polémiákról is. Mi értelme virtuóz módon vitatkozni ott, ahol inkább hallgatni kellene. Talán a nyelv néma tiltakozása lehetne a történetekkel szembesülés legjobb eszköze. „Még egyszer ki kell mondani: azon bitangok által elkövetett bűnök fokát méricskélni, akik tömegesen gyilkoltak le zsidó gyerekeket, és cipőiket akkurátusan összegyűjtötték, *nem adhat okot a kontraverziákra*. Egy vitában mindig van PRO és mindig van CONTRA, és mindig van a PRO és a CONTRA valamilyen keveréke, miként az a *Société française de philosophie* Cerisy-la-Salle-ban rendezett konferenciáján történt. Franciaország az utóbbi években a permanens kollokviumok idejét éli.” **[38]**

néma maradt

Jankélévitch szilárd meggyőződése, hogy a német nép általában, s kivált a német értelmiség felelős legalábbis a bűnpártolás szintjén az emberiség ellen elkövetett bűnökért. Úgy látja, egy nagyon szűk elit (nagyobb részt zsidó származásuk okán, kisebb részt keresztény hitükből fakadóan) kivételével mindenki kollaboránsnak minősíthető. Elsősorban Heideggert vádolja, aki nemcsak azért felelős, amit a háború előtt és alatt mondott vagy írt, hanem leginkább azért, hogy a háború után is néma maradt. „Vajon tényleg arról van szó, hogy Monsieur Heidegger az, akit megrágalmaztak, s mi vagyunk, akik számadással tartoznánk! Milliónyi szerencsétlen ember halt meg az éhségtől, a hidegtől és nyomortól a táborokban, míg a nagy gondolkodó ágyban és párnák között hunyt el.” **[39]**

1999-ben Jacques Derrida is azon töpreng egy interjú során, hogy lehetséges-e kollektív bocsánatkérés és megbocsátás. **[40]** Abból a belátásból indul ki, hogy a bocsánatkérésnek és megbocsátásnak nincs objektíve érvényes mértéke, és a kérdéskör értelmezése során az sem közömbös körülmény, hogy éppen ki az, aki a megbocsátást kéri. Aki a bűnt elkövette? Vajon a bűnelkövető csak a maga nevében kérhet bocsánatot vagy egy nagyobb közösség képviselőjében is felléphet? És kitől lehet bocsánatot kérni? Aki (vagy akik) a sérelmet elszenvedte (elszenvedték)? Esetleg a leszármazottaiktól? További probléma, hogy olykor – persze nem minden számítás nélkül – a bocsánatkérés fogalmát összekeverik az „elnézés”, a „mentegetőzés”, az „amnesztia”, az „elévülés” fogalmaival. Erre utal Kicsák is: „Mindenütt a megbocsátás többé-kevésbé intézményiesült pótlékaira bukkanunk, mint amilyen az amnesztia

vagy a kegyelmi jog a büntetőtvénycönyvekben, a színlelt és érdekvezérelt megbocsátás a társadalmi megbékélés kísérleteiben, vagy a bocsánatkérés színpadias gesztusai, a kiengesztelődés formális rituáléi a politikai és társadalmi életben.” **[41]** A megbocsátás fogalom szokványos értelmezései tehát jórészt a büntetőjog „hatálya alá tartoznak”, ami pedig olyan diskurzusfajta, amelyben a megbocsátás problematikája meglehetősen heterogén és másra visszavezethetetlen elveken nyugszik. **[42]** A monoteista (Derrida megfogalmazásában ábrahámita) vallások komplex és differenciált, de ezzel együtt konfúzus módon értelmezik a megbocsátás kérdését.

Derrida már az interjú elején közli, hogy a párizsi *L'École des hautes études en sciences sociales*-on tartott szemináriumán elsősorban a II. világháborúban elkövetett, úgynevezett emberiségellenes bűnök megbocsáthatóságát állította a vizsgálat középpontjába. Vagyis tudomásul kell vennünk, hogy a megbocsátás-problematika megsokszorozódott és végérvényesen globalizálódott. Például a japán megszállók által Kínában és Koreában elkövetett emberiségellenes bűnökről (illetve

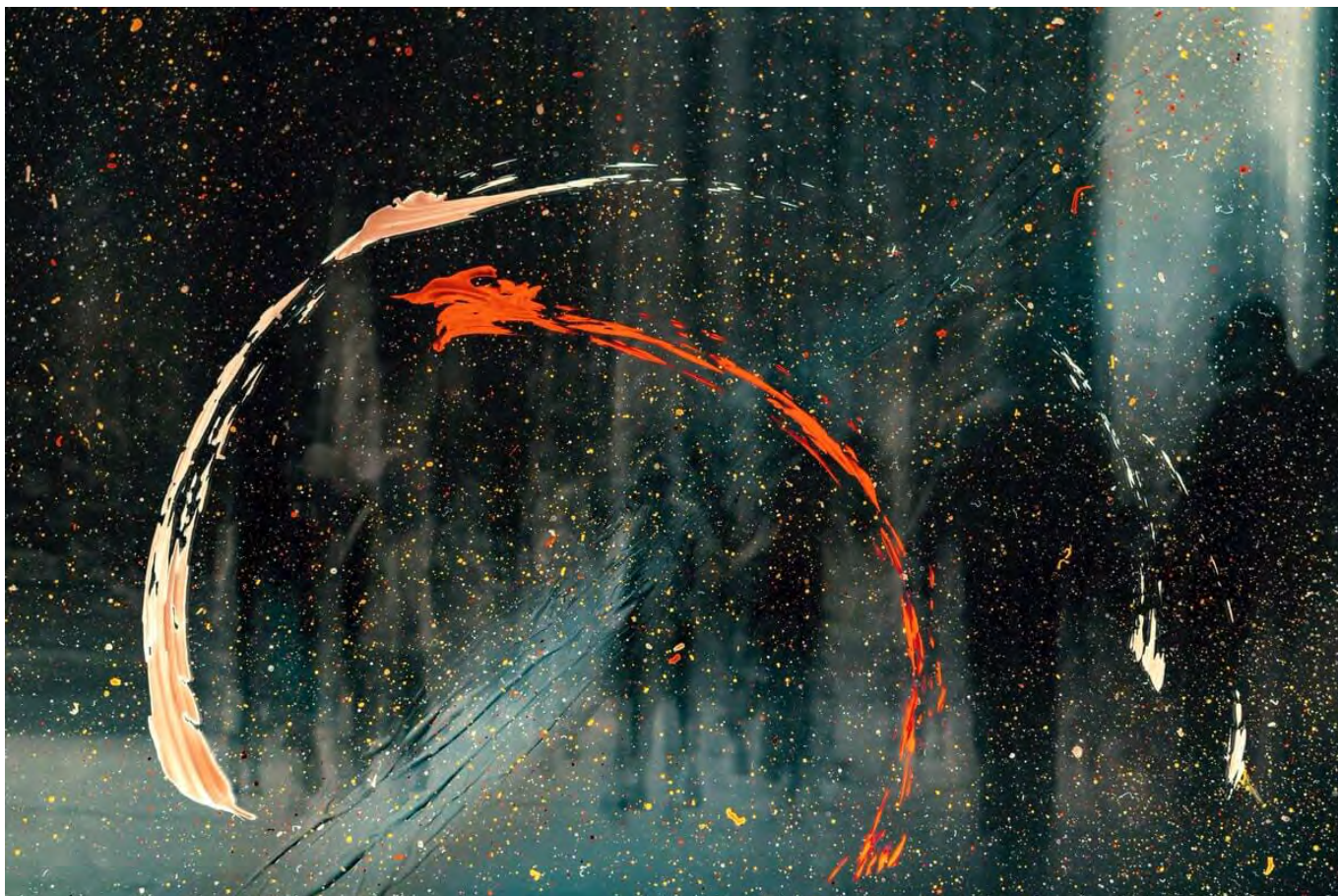
bűnök megbocsátásáról) láthatóan nem könnyű az európai (ábrahámita) diskurzus keretében beszélni. Egy újabb problémakör kapcsolódik a kollektív aktorok (szakmai testületek, egyházi hierarchiák reprezentánsai stb.) részéről történő „bocsánatkérés” versus „megbocsátás” diskurzusaihoz. „A megbánás és a remélt ‘megbocsátás’ szcénáinak elburjánzása mindenképpen az *egyetemes emlékezetkultúra mihamarabbi* kialakításának szükségességét jelzi. A múlt felé *kell* fordulni, és ez nem más, mint az emlékezet, önvád, ‘megbánás’, számadás aktusa, amelyet a jogi és a nemzetállami instanciákon túl is értelmezni kell.” **[43]** A második világháborút követően gyakran vagyunk tanúi a bocsánatkérés ilyen vagy olyan mutációjának, amelyekről úgyszólván lehetetlen eldönteni, vajon a teátrális jelenet hátterében a bocsánatkérés őszinte szándéka húzódik-e, vagy inkább csak annak szimulákrumával szembesülünk.

lehetetlent megkísérlő aktus

De akárhogy is van, a megbocsátás aktusát olyan *eseménynek* kell tekintenünk, amely nem tartozik a racionálisan elemezhető jelenségek

körébe. Ezért joggal mondhatja Derrida: „A megbocsátást nem *tekinthetjük* se normális, se normatív, még csak normalizáló aktusnak sem. Kivételesnek, rendkívülinek: a megbocsátásnak a csaknem lehetetlent megkísérlő aktusnak *kell* maradnia. Vagyis olyan eseménynek, amely mintegy megszakítja a történelmi idő normális folyamatát.” **[44]** Mindenesetre a huszadik század borzalmaival szembesülve annyit biztosan mondhatunk: csak azért lehetséges megbocsátás, mert éppen a megbocsáthatatlant akarja megbocsátani. Kicsák Lóránt is ugyanerre a következtetésre jut, amikor Derrida –legalábbis Jankélévitch-hez képest – kevésbé szigorú vagy inkább kevésbé kérlelhetetlen álláspontját summázza: „Képességeink és lehetőségeink határán vagy még azon is túl, a megbocsáthatatlant lehet, és csak ezt kell megbocsátanunk. A megbocsátás tiszta eszméje követeli ezt tőlünk, attól függetlenül, hogy végtelenül meghaladja, amire az ember képes. A megbocsátás ezért abban az értelemben lehetetlen, hogy *a lehetetlent kell megcselekednie.*” **[45]**

Derrida az idézett interjúban maga reflektál Vladimir Jankélévitch kérlelhetetlen „következetességére” a megbocsátás lehetőségével vagy inkább lehetetlenségével kapcsolatban, ami egyúttal azt is példázza, hogy szinte ugyanazokból a premisszákból kiindulva egymástól jelentősen eltérő következtetésekre lehet jutni. Derrida rendkívül szofisztikált érvekkel bírálja Jankélévitch kérlelhetetlenségig rigorózus álláspontját, s egy alternatív „megbocsátás-elmélet” mellett tesz hitet. Először is hangsúlyozza, hogy nem ért egyet azzal a megbocsátás-felfogással, amely a megbocsátást a bocsánatkérés feltételéhez köti. Jankélévitch valóban többször céloz rá, hogy már csak azért sem lehet megbocsátani a náci által elkövetett gaztetteket, mert a tettesek nem kértek és nem kérnek bocsánatot. Ezzel szemben Derrida úgy érvel, hogy a bocsánatkérés/megbocsátás problematika *gazdasági tranzakciókénti* értelmezése inkább ellentmond, mintsem erősíti az ábrahámita vallások megbocsátáshoz kapcsolódó felfogását. „Nagyon fontosnak tűnik alaposan megvizsgálni ezt a lélektani helyzetet, illetve behatolni ennek a szellemi örökségnek a mélyére. *Egyrészt* olyan eszméről és egyúttal követelményről van szó, amely a *feltétel nélküli*, jó akaratú, végtelen és anti-ökonómikus, a *bűnöshöz mint bűnöshöz* kapcsolódó elvként jelenik meg, tehát anélkül, hogy ellenszolgáltatást, azaz megbánást és bocsánatkérést feltételezne. Másrészt, mint azt nagyszámú szöveg tanúsítja persze egy sor nehézség és rafinált szemantikai elem beiktatásával, létezik *feltételhez kötött* megbocsátás is, az elkövetett bűn (hiba) beismeréséhez méretezett, azaz annak a bűnös embernek megváltozásához és megbánásához kapcsolódó megbocsátás, aki kifejezetten kéri a megbocsátást.” **[46]** Vagyis ez esetben a megbocsátást kérő személy már nem az a személy, aki a bűnt elkövette.

Csak hogy itt újabb nehézségek lépnek fel. Ha úgy érvelünk: „Én megbocsátok neked azzal a feltétellel, hogy *te* bocsánatot kérsz, azaz elfogadom, hogy *te* időközben megváltoztál (voltaképpen a bocsánatkérés performatív aktusa ennek az öntranszformációnak a jele vagy bizonyítéka), vagyis *te* már nem az vagy, aki a bűnt elkövette”, akkor felmerül: ki kinek és mit bocsát meg voltaképpen? **[47]** A valamikori bűnös embernek? De aki bocsánatot kér, már nem azonos azzal az emberrel, aki a bűnt elkövette. Magát a bűnt bocsátjuk meg? De létezik-e elkövető nélküli bűn? S ezeken kívül még számos nyitott és paradox kérdést kellene megválaszolnunk. Továbbá vitatható Jankélévitch szigorú ítélete is, hogy a német nép szinte egyöntetűen Hitler és a náci mellett és mögött állt. Jóval nagyobb volt az ellenállás mértéke, mint amit Jankélévitch feltételez, noha kétségtelenül igaz, hogy 1933-tól nyílt ellenállásra inkább csak az emigrációban élőknek volt lehetőségük. De azt sem szabad elfelejteni, hogy Karl Jaspers már a háború utáni évben, azaz 1946-ban publikálta a *Die Schuldfrage* című könyvét, amelyben éppen a német nép felelősségét firtatta a háború alatt elkövetett emberiségellenes bűnök kérdésében. S tulajdonképpen Derrida is részben Jaspers felfogásához kapcsolódik: különbséget kell

tennünk a kollektív politikai bűn és felelősség, illetve a személyes morális bűn és felelősség között. Mert politikai értelemben valószínűleg az egész német népet felelőssé lehet tenni a történekekért, de ez a felelőssé tétel nem terjedhet ki minden egyes német ember morális elítélésére, függetlenül attól, hogy mit tett vagy éppen mit nem tett a háború alatt. Ezért mondhatja teljes joggal Peter Kemp, hogy „Jankélévitch minden egyes németre kiterjedő vádja nem tekinthető jogosnak.” **[48]**

milyen alapon

Derrida három szintet különböztet meg a megbocsátás kapcsán. Az első a személyes megbocsátás, azaz a sérelmet elszenvedett megbocsátása. A második az állam vagy egyéb jogintézmények megbocsátása (amnesztia, amnézia stb.), végezetül a teremtő Isten megbocsátása. A Teremtő általi megbocsátás esetében Derrida szerint nem vetődnek fel olyan nehezen vagy egyáltalán nem megválaszolható kérdések, hogy milyen alapon bocsátanak meg a túlélők (vagy az állam) azok nevében, akik lévén már halott áldozatok nem tudnak állást foglalni. Itt idézhetjük Paul Ricœur-t is, amikor Hanna Arendt-hez kapcsolódva mondja: „a megbocsátásnak vallási aurája van.” **[49]**

Végezetül arra szeretném felhívni az olvasó figyelmét, hogy Kicsák Lóránt autonóm szellem, és nem elégszik meg azzal, hogy egyszerűen csak összefoglalja Derrida, Jankélévitch és Ricœur „megbocsátás-filozófiájának” legfontosabb téziseit. A szerző ebben az igencsak összetett kérdéskörben is önálló gondolatokkal áll elő, ami merész vállalkozás, hiszen az imént idézett „filozófus-óriások” nemcsak inspiráló erőt jelentenek az utódok számára, de nyomasztó terhet is (hogy jövök én ahhoz, hogy...). Ricœur teológiailag elkötelezett értelmezését továbbgondolva írja a szerző, hogy a megbocsátás ügyében végképp magunkra utaltak vagyunk. Nincs segítség vagy támasz, esetleg iránytű, amely megmutatná, mit kell tennünk, melyik irányt válasszuk. De van ennek az elviselhetetlen tehernek jó oldala is: a valódi önismeret megteremtésének szükségességére figyelmeztet. Mert bármely oldalra állunk, a megbocsátást ellenzők vagy az azt szükségesnek érzők táborába, saját döntésünk felelőssége alól nem vonhatjuk ki magunkat. A megbocsátás kudarc leginkább azt a hitet erősíti bennünk, hogy elsősorban magunknak nem bocsáthatunk meg, a magunk iránti hűtlenséget pedig végképp lehetetlen megbocsátani.

Kicsák Lóránt könyve figyelemre méltó filozófiai teljesítmény. Szinte „megbocsáthatatlan” hanyagság lenne a szellem emberei részéről, ha nem élnének a lehetőséggel, hogy szembesüljenek a könyvben megfogalmazott a racionális érvelést a provokatív hangnemmel egyesítő gondolatokkal.

1. Kicsák Lóránt: **Filozófiai üdvtechnikák** ↑
2. Kicsák, i. m. 8. (az oldalszámok az e-könyv pdf formátumát követik) ↑
3. I. m. 12. Ehhez hasonlóan fogalmaz Jan Patočka is a lélek Gondozás antik tradíciójának megújításáról töprengve. A szellem emberének fogalmát meg kell tisztítani a felesleges misztikától. „A *spiritualitás embere* nem *spiritisza*.” L. Kiss Lajos András: *Értelmiség az ezredfordulón*. 'Hatalom és erkölcs'. Liget, Budapest, 2014. 42–68. ↑
4. Kicsák, i. m. 16. ↑
5. Kicsák, i. m. 26. ↑
6. I. m. 28. ↑
7. I. m. 28. ↑
8. L. Dastur, Françoise: *Derrida et la question de la présence: une relecture de La voix et la phénomène*. Revue de Méthaphysique et de Morale. 2007/1. ↑
9. Derrida, Jacques: *A hang és a fenomén*. A jel problémája a husserli fenomenológiában. Kijárat Kiadó, Budapest, 2013. 86. Ford.: Seregi Tamás ↑
10. Kicsák, i. m. 39. ↑
11. I. m. 46. ↑
12. I. m. 56. ↑
13. I. m. 64. ↑
14. I. m. 66. ↑
15. Kicsák, i. m. 75. ↑
16. Castoriadis, Cornelius: *Domaines de l'homme*. Les carrefours du labyrinthe. 2. Éditions du Seuil, Paris, 1986. 361. ↑
17. I. m. 360–361. ↑
18. Idézi Latouche, Serge: Cornelius *Castoriadis ou l'autonomie radicale*. Éditions le passager clandestin. Paris, 2014. 24–25. ↑
19. Kicsák, i. m. 82. ↑
20. I. m. 94. ↑
21. I. m. 99. ↑
22. Kiss Lajos András: *Haladásparadoxonok*. Liget, Budapest, 2009. 41. ↑
23. Kicsák, i. m. 123. ↑
24. Idézi Cassee, Andreas: *Globale Bewegungsfreiheit* Eine philosophisches Plädoyer für offene Grenzen. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 2016. 15–16. ↑

25. Kicsák, i. m. 125. ↑
26. Az előadás címe „*Nincs bocsánat!?*” Vladimir Jankélévitch a náci bűnök megbocsáthatatlanságáról. Előadás a *Megbocsátás és megbékélés* konferencián. Debreceni Református Kollégium, 2017. február 10. ↑
27. Kicsák, i. m. 135. ↑
28. 2018-ban magyarul is megjelent a szerző *Az irónia* című munkája a Typotex kiadó gondozásában. ↑
29. Kicsák, i. m. 137. ↑
30. Kicsák, i. m. 137. ↑
31. Jankélévitch, Valdimir: Verzeihen? In. Uő. *Das Verzeihen*. Suhrkamp Verlag, 2004. 247. Ford. Claudia Brede-Konersmann ↑
32. I. m. 249. ↑
33. Kicsák, i. m. 138. ↑
34. Kemp, Peter: Le Pardon. In: Schwab, Françoise et al. (éd.): *Présence de Vladimir Jankélévitch*. Le Charme et l'Occasion. Beauchesne éditeur, Paris, 2010. 223. ↑
35. Kemp, i. m. 223. ↑
36. Jankélévitch, i. m. 254. Azért ne felejtsük, hogy a múlt század hatvanas éveinek közepén még éppen csak megkezdődött a Német Szövetségi Köztársaságban a múlt feldolgozása és a szembenézés a náci bűnökkel. Ez a folyamat a nyolcvanas évek kezdetén erősödött fel, azaz nagyjából Jankélévitch halálával egy időben. ↑
37. I. m. 254. ↑
38. I. m. 257. ↑
39. I. m. 274. ↑
40. Derrida, Jacques: *Foi et Savoir suivi le Siècle et le Pardon*. Éditions du Seuil, Paris, 2000. Derrida munkájának van ugyan magyar fordítása, de nem tartalmazza a könyv végén található interjút, amelyben Michel Wieviorka volt Derrida beszélgetőpartnere. ↑
41. Kicsák, i. m. 137. ↑
42. Derrida, i. m. 104. ↑
43. Derrida, i. m. 104. ↑
44. Derrida, i. m. 108. ↑
45. Kicsák, i. m. 139. ↑
46. Derrida, i. m. 110. ↑
47. Látható, hogy a Kicsák Lóránt által olyan alaposan körbejárt performativitás-problematika Derrida számára is alapvető, mondhatni: az igazi filozófiai vállalkozás egyben mindig performatív is. ↑
48. Kemp, i. m. 229. ↑
49. Ricœur, Paul: *La Mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris, Éditions du Seuil, 2000. 633. A mondatot Kemp is idézi. I. m. 230. ↑

kép | Jr Korpa, unsplash.com

Bíró Judit

SZAVAINKKAL ÁSUNK

NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS ÉJSZAKAI VADÁSZATÁHOZ

2020-09-16 | ESSZÉ

A *fény századában* élt Voltaire szerint az emberiség legtökéletesebb évszázada az itáliai XV. század – mi, háromszáz év távlatából, nem tudunk mást üzeni neki, minthogy még mindig igaza van.

Nacsinák Gergely András erről a legtökéletesebb évszázadról – megkockáztatom: *ebből* a legtökéletesebb évszázadból – **Éjszakai vadászat** címmel regényt írt.

„Három reneszánsz történet” – ez a mű alcíme. Az első történet 1491-ben, a második 1437/38-ban, a harmadik 1416-ban játszódik. Igen, *visszafelé haladunk az időben*, aminek, természetesen, van jelentősége és funkciója a történetek fűzését illetően.

száz éven át ívelő történet

A történetek főszereplői: egy fiatal apáca, egy konstantinápolyi utcagyerek és egy korpulens építőmester. Az apáca megfesti, amire akkoriban más nem képes: a perspektívát, az utcagyerek görög és latin főpapoknak tolmácsol egy hajón, a talján építőmester belerajzolja egy asszony lelkét egy magyarországi vár tervrajzába. Antonia, a Szárnyak, Marco, a Szavak, Il Grasso, a Falak száz éven át ívelő történetének egy mogorva aggastyán ad keretet, aki egérszagú, koszlott műtermében megfesteni készül az időt. Nem a pillanatot. Az időt.

És mi van, ha ez a regény valójában nem is regény?!

Hanem gyönyörű képzőművészeti album, amelyben egy vízbe mártott rozmaringágacskával festik meg a térdet hajtó Angyal „megtorpadó” s egyben „fékezhetetlen lendületű” üdvözetét a kolostor valóságos falaihoz megfelelően rövidülő oszlopsor előtt.

pompázatos fotóalbum

Vagy egy pompázatos fotóalbum, például egy Konstantinápolyból kihajózó hajóflottáról „az Aranyszarv olajsima vizén, amely az alkonyati fények játékában hol olyan volt, akár az olvadt

réz, hol sötét ibolyakékre váltott”, vagy éppen Velencéről, melynek „tornyai büszke hajóárbocokként mutatnak az ég felé, palotái pedig mintha vert csipkéből készültek volna”, mely fölött „a hajnal már levetkőzte kopott szürkeségét, és pompás színekbe öltözött: égő karmazsin, mandulavirág halványrózsaszíne, sáfránysárga, topázkék.”

Azt is gondolhatnánk, szépen kivitelezett látványterv, zseniális mérnöki dokumentáció két képe van előttünk: „az egyikén egy szabályos épület... látható, négy saroktorony, lőrésekkel áttört falak, belül egy szabályos négyszöget formázó, könnyed palotával... Ahol sosincs két egyforma nap”.

Hogy’ is lenne regény Nacsinák Gergely András műve, hiszen megtörtént eseményekkel és valaha élt személyekkel találkozhatunk benne! Mint egy történelemkönyvben.

Antonia di Paolo di Dono reneszánsz festőnő (1456–1491) ugyan 10–13 évesen bevonult a karmelitákhoz, de előtte még apjától, Paolo Uccellótól (1397–1475), a híres firenzei festőtől megtanulta a lineáris perspektíva ábrázolási technikáját. A „Madárka” gúnynevű festő 1470 táján festette meg az *Éjszakai vadászat* című festményét – a mű ma egy oxfordi múzeumban lóg (egyik részlete látható a könyv borítóján). Rajta vadászok, hajtók és vadak – együttes vágtazásban ugyan, de mindegyik más képzetekkel bíróan a vadászat értelméről – ahogy a regény egyik tézismondatában el is hangzik.

Meglehet, Marco Cacciatore nem hiteles történelmi figura (vagy csak én nem akadtam a nyomára), de a ferrarai (majd később firenzei) zsinatra 1437-38-ban elhajózó bizánci császári és egyházi küldöttségnek óriási történelmi jelentősége volt – a nyugati egyházzal való egyesülés reményében indultak a hosszú, téli hajóútra, mely során Marcónak kellett a teológiai, filozófiai vitákat tolmácsolnia a bizánciak és a rómaiak között. A bizánci udvarba küldött pápai követségnek az a Nicolaus Cusanus (1401–1464) bíboros és egyben misztikus volt a vezetője, akinek matematikai műveit a karmelita apáca festőnő, Antonia, azért olvassa, hogy rögeszmés apja festészeti módszerességére magyarázatot találjon.

egyfajta tánc

És bár a firenzei Manetto di Jacopo Ammanatini (1384?–1452?) építőmester nem lett olyan híres, mint előbb barátja, majd halálos ellensége, a dóm kupoláját a levegőbe építő

Filippo Brunelleschi, de ő is hozzájárult, hogy a XV. század Magyarországon is a legtökéletesebb évszázad legyen. A művészettörténészek sejteni vélik, hogy nemcsak az ozorai várat tervezte s építette meg, hanem megrendelője s Ozorai Borbála férje, Ozorai Pipó (Filippo Scolari 1369–1426) sírkápolnájában is ő készítette a díszítéseket. Ha ez így van, a Pipo által szervezett éjszakai vadászatot túlélte Manetto... Legalábbis a történelemben. A történeti források szerint valóságos személy a harmadik barát, Laurentius Rathold is, Rátholdi Tar Lőrinc, aki Zsigmond király megbízásából megjárta a poklot is, azaz a dublini Purgatórium sziget barlangjának kénköves, hallucinogén mélyét. Ők hárman, Borbála szerint, akibe mindnyájan szerelmesek, könnyen „kibillenek”, s ennek az az oka, hogy „önmaguk partján várakoznak, ki tudja, mire. Bizonytalan léptűek, és ezt a bizonytalanságot a többiek hajlamosak egyfajta táncként értelmezni, holott csak arról van szó, hogy veszettül próbálnak egyensúlyban maradni.”

(Zárójeles megjegyzés, mert magamról beszélek: húsz éve tanítom a deviancia szociológiáját – az én értelmezésemben a Borbála által meghatározottak, *ilyenek* a deviánsok: kivételesek és védelemre szorulnak.)

Persze közelíthetünk a regény felé – és Nacsinák Gergely András közelít is – a teológia felől is. Hiszen ortodox pap. Amit a „Madárka” megfest 1470 körüli képén, az megfogalmazódik a konstantinápolyi utcagyerek, Marco tolmácsolásában: „Mint egy vadászat, éjszaka, mondom én. Olyan nekem ez a ti teológiátok. Adva egy se vége-se hossza roppant rengeteg: hallgatag vadon, ősök fák állnak benne és a fák közt némaság honol. Ebben vadásztok ti, hajtók és fegyveresek, ebben a rengetegben úzitek az Istent, fáradhatatlanul mind tovább és tovább, de a vaksötétben céltalanul surrannak a kilótt nyilak, és a kurjantások elhalnak a lombok közt; zsákmány sehol, legfeljebb ha egymáson üttök halálos sebet az őrjöngő hajsza közepette. Ha itt-ott, a táncoló fáklyafényben megvillan valami, üdvrivalgás harsan: ez Ó! Láttuk! Utána!”

Azután a regény többszöri elolvasása után arra jutottam, hogy ez mégiscsak egy regény.

Titkoknak jár nyomában – mint a regények általában.

a legnagyobb kérdés

Hogyan lehet négymillió darab, halszálkamintában elhelyezett téglát mindenféle alátámasztás nélkül felhelyezni egy épület tetején, kupolaként? – ez volt Európa mind a mai napig legtökéletesebb évszázadának legnagyobb kérdése. És válasz született rá. Megoldották. És a megoldást azóta sem szárnyalták túl.

Hogyan lehet a teret a maga csökkenésében és növekedésében ábrázolni, egyáltalán, mi a perspektíva ábrázolásának értelme és haszna?

Hogyan lehet szert tenni tudásra és tapasztalatra, hogy abból ne a meghunyászkodás parancsa fogalmazódjon meg?

Meg lehet-e festeni az Időt? De miért is akarnánk megfesteni az Időt?

Például azért, mert itt van a pestis...

Elűzésére Európa mind a mai napig legtökéletesebb évszázadának legfényesebb városában mindenféle módszereket bevetettek: tébolyultan kongatták a harangokat, ágyúkat sütögettek az ég felé, s körmenetben hordozgattak mindenféle ereklyéket. Az elit vidéki birtokára menekült. Az otthon maradni kényszerülők ürömöt, levendulát, borókát égettek a tűzhelyen. A bevállalósabbak pedig ökörszarvat és ként, lévén a bűzös füst hatékonyabb, mint a fűszerillat.

El is tűntek a verebek.

+

Nacsinák regénye annyira magába szippantott, hogy eszembe jutott **rég nem látott barátném, Margherita Comesifarà** – aki, nem mellesleg, ugyanolyan titokzatos körülmények között tűnt el, mint Antonia. Antonia, ugye, végül megfestette az Angyali Üdvözetet, perspektívában, ahogy Bernardo atya rimánkodott érte, és rögvest nyoma veszett. Margherita a mérgező gyógynövény, a Bella Donna, éveken át tartó megfestése után szívódott föl, nyomtalanul.

Úgy döntöttem, Miskolcra utazom. Oda, ahol utoljára látták Margheritát, abban a reményben, hogy nyomára akadok, s vele együtt Antoniának is. Hiszen nem lehet véletlen, hogy az elkészült műalkotás szökésre kész teti alkotóját – ezek ketten ugyanoda tarthatnak.

haragszanak rám

Nem kell ennyire meghatódni! – torkolt le Margherita. Ott ültek, mindketten, egymást támogatóan, szemmel láthatóan jól kialakított kapcsolatban: jelen pillanatban ennek az a megnyilvánulása, hogy egyöntetűen haragszanak rám. Amiért eljöttem hozzájuk. Lelepleztem titkukat.

De mi az?! Mi a titok?

Pedig Nacsinák regényében ott van! Hát nem vagy képes látni?!?! – kérdik, kissé rikácsolóan. Az öregedés már csak ezzel jár.

Mindannyian álruhában járunk és álarcot hordunk, mint Marco Velencéjében, és úgy teszünk, mintha végre felfedtük volna a valóságunkat, a külső tudattal, akár ellenkező, belső valóságunkat, és így feltéptük volna legbenső világunkat, valójában szavainkkal ásunk egyre mélyebb és elrejtőzésre kész tető és alkalmas bugyrokot – hogy ezt ki mondta a három szereplő közül, félek, már sosem tudjuk meg.

kép | Tintoretto festményei

Fábián Annamária

A PARADOXON TERMÉSZETE

NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS: ÉJSZAKAI VADÁSZAT CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

2020-09-18 | ESSZÉ

Valóság és fantázia

Vajon mikor nyílik meg egy történet az olvasó számára? Ha csak megy a történet után, sodródik a történettel, és bármi megeshet, a végtelen a határ szöveg és értelmezés lehetőségei számára? Vagy ha a történelem és művészettörténet kulcsaival

próbálkozunk, és meg akarjuk tudni, vannak-e azok a városok, képek, emberek, akikről a mű szól? Ha nemcsak elképzelni, de látni, ismerni, megfejteni akarjuk a szöveget? Mikor jutunk közelebb a szöveghez, ha a fantáziánk fürdik benne, vagy ha tudásvágyunk csillapodik általa? Hiszen mondhatnánk, hogy ha nem tudjuk, hogy *történelmet* olvasunk, hogy *valódi* emberek valódi sorsáról, csodáiról, valódi városok útvesztőiről, kacskaringóiról, valódi utazások hullámvölgyeiről és fordulatairól olvasunk, nem is igazán érthetjük a szöveget, valami az *egészből* hiányozni fog, és a *megértésünk* nem lesz teljes. De ugyanígy igaz lehet az is, hogy ha a képzeletünk színesíti, továbbszövi-lendíti a szöveg sorsait, megfesti képeit, bejárja útjait, és nem korlátozza a valóság ismerete, akkor szabadabb, akkor igazibb, akkor teljesebb az olvasó tudása és kapcsolata a szöveggel.

lavírozik a képzelet birodalmában

Jó szöveg esetében talán az olvasó egyszerre tudja megélni mindkét teljességet: egyszerre élvezni a sodró képzelet végtelenségét, és ismeri fel a valóságot, a történelmet akár, amivel

ismeretét táplálja, tudását tökéletesíti. A konkrétumok biztonságán át, történelem nyomait (nevek, helyek, évszámok) vadászva lavírozik a képzelet birodalmában. És noha ez paradoxonnak tűnik, talán ezáltal közelebb kerülünk az igazsághoz, mintha egyszerű választás elé kerülnénk – hiszen a paradoxon valamiképp isteni természetű.

Mert ha föltehető a kérdés, hogy vajon a tudomány *vagy* a misztika mondhat-e többet a valóságról (esetleg, ritka pillanatokban a kettő *együtt*, egymás által és nem egymás ellen definiálva), ugyanígy feltehető az is, hogy vajon a történelem, a tények ismerete *vagy* a történet, a képzelettől szabadon eresztett történet, avagy mese mond-e többet a valóságról (esetleg, ritka és kivételes pillanatokban a kettő *együtt*, egymás által és nem egymás ellen definiálva)?

Nacsinák Gergely András *Éjszakai vadászat* című reneszánsz történeteiben ez a helyzet: feszült, izgatott és örömteli találkozása az olvasónak olyan emberekkel, helyekkel, helyzetekkel, amik először, mint egy mese, szippantják be; aztán az olvasó belefut festményekbe, épületekbe, nevekbe, eseményekbe, amikről *tudja*, hogy *vannak*, sejtí, hogy *lehetek*.

kicsiben tökéletes

Reneszánsz történetek – és ha reneszánsz, akkor a legelső gondolatunk Itália, és Leonardo, Michelangelo, Raffaello, és Brunelleschi, Petrarca, Pico della Mirandola és Firenze, Mediciek, Borgiák; a pápák, a zsinat, Mona Lisa, Sixtus-kápolna, Dávid, a firenzei dóm... A történelem óriásai és markáns eseményei, ismert alkotásai és helyszínei mellett-mentén azonban sokkal több rejtőzik titokban, olyan személyek, helyek, dolgok, amikről nem tudunk, mert eltörpülni látszanak a nagyvadak mellett. De ki mondja meg, hogy kevésbé

érdekes vagy érdemes elidőzni mondjuk egy az óriások árnyékában talán kevésbé ismert festőnél, műveinél és családjánál? Vagy épp a tolmácsnál, aki a zsinatra érkező egyházi méltóságok számára fordított úton Itáliába? Vagy az építésznél, aki a kupolátlan dóm és Brunelleschi vaskos tréfájának árnyékából ment Magyarországra, és ott alkotott kicsiben tökéleteset?

Nacsinák három reneszánsz történetében ott lüktet a reneszánsz valóban: de nem az ismert reneszánsz óriások tömegével lesz élővé a szöveg, hanem éppen azáltal, hogy ők kerülnek a szélre, mintegy háttérbe, és az addig kevésbé látható, titokzatos háttér élesedik középponttá. Mind ismerjük a csodás freskót, az *Angyali üdvözetet*, amit Fra Angelico festett. Előttünk van az angyal és a Szűz arca is talán, és a tétova-határozott mozdulat, amivel Isten követe megszólítja a fiatal lányt. A legismertebb *Angyali üdvözet*, bizonyára. De biztosak vagyunk benne, hogy ezért a leginkább *igaz* is? Biztosak lehetünk-e benne, hogy – ahogyan Antonia történetében – egy másik zárdában, egy másik hűvös falon nem rejtőzik-e egy még tökéletesebb perspektívájú, még keresőbb-kétkedőbb, még bizonyosabb igazsággal előálló másik Angyal és egy másik tiszta Szűz Mária – egy ismeretlen festő ecsetjéből, amit a mai világ mindent látó szeme, a Google sem talál?

Nem lehetséges-e, hogy Cusanus sosem tudta volna megfogalmazni a *coincidentia oppositorum* elvét, ha nem szembesül a megfogalmazhatatlan megfogalmazandók és lefordíthatatlan igazság létével egy végtelennek tűnő úton, miközben a tolmácsot hallja küszködni a nyelv határaival, külső és belső, fizikai és lelki létének minden terhével?

A művészettörténetben a reneszánsz építészet kezdetét hagyományosan a firenzei dóm kupolájának építésétől számítják: itt csak a kupola *hiánya* élesedik ki, *még* nincs meg, s noha *tudjuk*, hogy elkészül, s a szöveg elárulja, hogy bravúros újítás, az építészeti gondolkodás újjászületése kellett hozzá, mégsem a kész, óriás kupolához és annak megoldásaihoz vezet minket, *mert az most nem érdekes*, illetve most nem az az érdekes, hanem egy kis, letisztult reneszánsz várkastélyhoz Ozorán, aminek a születése éppoly varázslatos és szövevényes lehetett, és aminek a léte mégis titokzatosan összekapcsolódik a bizonyos firenzei kupolával és annak tréfás kedvű építészével...

Szabadság és bezártság

Ahogy nem definiálható a tudomány nélkül a hit és a misztika, a történelem nélkül a mese – nem értelmezhető és talán nem is létezik egymás nélkül a szabadság és a rabság, a bezártság fogalma sem. Be van-e zárva egy apáca, aki – szemben a kalitkába zárt madárral – maga *választotta* azt a szabadságot, hogy Isten szerelméért zárdába vonul? Már önmagában ellentmondásnak tűnik Isten szabadságát *zárdában*, a külvilágtól elzárva megélni – de Isten titkára megnyílni leginkább talán egy külvilágtól megtisztult, letisztult *belső* világban lehet. A zárda megnyitja ezt a belső utat a csöndön és renden át: önmagában paradox léthelyzet szabadnak lenni egy cellában – és a paradoxon isteni természetű... A test, a fizikai lét határainak megerősítése megnyitja a misztikus belső tereket, amikben a lehető legszabadabbak lehetnek azok, akik hajlandók megnyitni önmagukat. Ugyanígy bezárt az utazó, aki egy hajó kabinjában hánykolódik – választás híján, egy nagy egész részeként – az úti cél felé: de vajon nem járhat-e be eközben végtelen tereket, nem kereshet-e értelmet az életének a szűk kabin és az imbolygó fedélzet terébe zárva, nem teljesebb-e az út, amit megtesz, éppen azért, mert egyszerre bezárt és tart szabadon új – láthatatlan és a kikötő közelében végre már látható – célok felé?

mi is a tét

Hogyan élhető meg hát a tökéletes szabadság a földi lét határain belül, a határtalanság és a végtelenség misztériuma? Ezzel küszködik a reneszánsz óta a művészet minden ága. A reneszánsz ember már nem elégszik meg a belenyugvással, hogy Isten titka nem tárul fel, hogy van Ő, a végtelen, és vagyunk mi, a végesek; hogy van Ő, a tökéletes, és mi, a tökéletlenek; hogy van Ő, a nagy és ragyogó, és mi, a kicsik és szürkék; Ő, a fenséges, és mi, az alantasok; Ő, a halhatatlan, és mi, a halandók. Pico della Mirandola híres soraival szólva a reneszánsz ember Istene feltárja az igazságot az ember számára, hogy *rajta múlik, az ő szabadsága* eldönteni, mi lesz belőle: „Azért helyeztelek a világ közepébe, hogy annál könnyebben láthasd meg azt, ami benne van. Nem teremtettelek sem mennyei, sem földi, sem halandó, sem halhatatlan lénynek, úgyhogy mint saját magad szobrása, magad vésheted ki vonásaidat. Állattá fajulhatsz, de szellemed szabad akaratából Istenhez hasonlatos lénné is újjászülheted magad.” (Pico della Mirandola: *Az ember méltóságáról*. Ford.: Vas István) Ez a szabadság egyszerre visz euforikus magasságokba és egyszerre lök

rémisztő mélységekbe – (és a paradoxon megint isteni természetű...). Mert hiszen, ha ez így van, ha az ember képes arra, hogy isteni lényé tökéletesedjen, akkor az Isten mégiscsak megsejthető. Mégiscsak megismerhető, ha nem is láttatható, de megérezhető és megéreztethető kell legyen. Hogy tudjuk, érezzük, merre is kell hajlani, mi is a tét ezzel a szabadság-szabad akarat feltétellel. Talán leginkább a művészet képes erre: felvillantani a célt, ami felé tartunk, ami felé tartanunk érdemes.

A görögkelet és a gótika aranyfüstje felszállt, és mögötte megjelenik a perspektíva végtelenje. Egyszerre megnyugtató és félelmetes látni a távlatokat, amiket megnyitnak a végtelenbe mutató, határtalanságra törekvő terek – a valóság szinte tapintható, de valahogy mégis *bezártabb* a kompozíció, mert korábban *tudtuk*, hogy ott *van* a láthatatlan végtelen, csak beburkolózik az aranyfénybe, most pedig a vonalak egyértelműen mutatják, *hol kellene lennie* a lényeknek, minden origójának, a fókuszoknak: de hol egy falba ütközünk, hol egy oszlopba, hol egy szakadék szikláiba futunk... Csak a legzseniálisabbaknak sikerül valahová *messzebbre*, a lényeghez mégis *közelebbre* vinni a kereső, néző, látni vágyó embert, és valóban végtelen perspektívát

(úgyis mint távlat, úgyis mint *lehetőség*) sejtetni. Például egy éjszakai erdő fái közt. Vagy egy oszlopsor levegős közeiben. Vagy egy szonett formás sorai közt. Vagy egy épület letisztult szimmetriája mögé rejtve.

Rejtőzködő és látható

A szövegben központi alakként megjelenő Antonia, Marco és Manetto (Grasso) igazi „reneszánsz emberek” a szónak abban az értelmében is, hogy minden megnyilvánulásukkal (vagy annak hiányával is) a *lényeket* keresik, hajszolják, üldözik – vadásszák az Istent a látható, kimondható és tapintható véges mögött. A perspektíva összefutó vonalai által létrehozott láthatatlan pont végtelenjében, a kimondhatatlan lefordításában, a szabadság, a szerelem és a lélek megépítésének paradoxonán át mindannyian azzal küzdenek – de vajon nem ma is így vagyunk ezzel mindannyian? –, *hogyan* ragadható meg a végül is megragadhatatlan? Hogyan lehet szegényes és véges eszközeinkkel megragadni és éreztetni a végtelent? Hogyan lehet formát adni a lénye szerint abszolút szabadnak?

mozdulatlan lendület

Csaknem lehetetlen küldetés ez, mint az éjszakai vadászat maga is: de mégis, valahogyan azt érezzük, ezekben a történetekben sikerül.

Nézzük meg, képzeljük magunk elé a festményt,

Uccello képét, az *Éjszakai vadászatot*. Az egész elég paradox önmagában: hogyan lehet éjszaka vadászni? Hiszen nem látunk. A vadat (a vadászat végső célját és így lényegét, a vadász létéhez, definíciójához elengedhetetlen lényt) *látni* kell ahhoz, hogy levadászva birtokolhassuk. Éjszaka, sötétségben pedig még a szokásosnál is nehezebb meglátni a természete szerint rejtőzködőt. Talán, ha telihold lenne, talán annak fényénél megpillantható volna. De Uccello képén alig látható a csökkenő hold utolsó kis karéja a felhős égbolton... Valami misztikus módon a kép nézője mégis tisztán látja a vadászokat, a menekülő vadakat, ahogy egyre beljebb és beljebb futnak a sötét és végtelen erdő mélyére. Az alakok inkább kétdimenziós papírmásé bábokra hasonlítanak, néma kiáltásuk és mozdulatlan lendületük azonban hiába igyekeznek betölteni a képet: sem a vadász, sem a vad nem a végcél, nem a lényeg: mert túl a vadászokon, túl a vadakon ott az erdő végtelen mélye, és a néző nem tud nem

beleveszni ebbe a mélybe, tekintete tévedhetetlenül elvész ebben a végtelennek tűnő rengetegben. Ez a fantasztikus (a szó minden értelmében...) ebben a képben: az a kétségbeesett keresés és elkerülhetetlen zuhanás a láthatatlan lényeg felé, amit Uccello paradox módon a *véges* és határ közé szabott tér *végtelenbe* veszítésével alkotott meg.

Ugyanezt a végtelen felé sóvárgást, és a végtelen tettenérését érzem a reneszánsz szinte minden zseniális alkotásán: az alkotók *tudják*, hogy lehetetlen, *mégis* megpróbálják láthatóvá, kimondhatóvá, tapinthatóvá tenni a végtelent; tudják, hogy a lehetetlennel dacolnak, *mégis* hisznek abban, hogy lehetséges.

Ahogy a reneszánsz művészek, filozófusok és építészek rájöttek arra, hogy a tér és az idő – s benne Isten – végtelensége talán megsejthető a perspektíva határaiban, a létező világ valóságában, ebben a szövegben is felsejlik az irodalom valóság- és lényegkereső, valóság- és lényegteremtő ereje: a van vagy nincs valósága helyett a *lehet* (van és nincs) paradoxona. És ugye, a paradoxon valahogy mindig isteni természetű...

kép | Paolo Uccello festményei, wikimedia.org

Cselik Ágnes

VÉGES VÉGTELEN

NACSINÁK GERGELY ANDRÁS ÉJSZAKAI VADÁSZATÁHOZ

2020-09-23 | ESSZÉ

Három az egy, az egy az három, aki van, volt és eljövendő, az örökkévaló, valamint a szellem, a lélek és a test, azaz mi magunk, halandó lények, esendők és örökké kételkedők. Három történet fonódik egységbe a lapokon, színre ugyan különbözők, ám lényegük azonos: az emberi princípium az istenit kutatja.

Szárnyak

Az egész család bolond, az ilyen öröklődik, tudjuk. Antonia makacs, hajthatatlan, önfejű apáca, aki azt a kis kérést sem akarja teljesíteni, hogy fessen egy Angyali Üdvözetet a zárda kerengőjében a falra. Noha neki az semmi, a vérében van, született festő, én magam láttam, hiába dugta el a lapokat, és hiába tagadja olyan makacsul. A szűk kerengőt is ki lehetne kicsit tágítani festett oszlopokkal, és ott, ott, közepén, ott állhatna az angyal, kitért szárnyal, mint aki épp most ért földet, mint egy nagy madár, hozza a jó hírt, még ha az megterhelő is, megsúgja Máriának a jövődőt. Földre szállt angyal, ebből lesz az evangélium, de ez a lány semmire sem hajlandó, makacsul hallgat, összepréseli a száját, nem mond semmit, a kerengő kútjának vizében fürdőző madarakat nézi, nem is figyel, a röptüket követi, mintha kalkulálná a mozdulatokat, a szárnyak ívét, a vízcsepp hullását, ahogy elröppennek és kecsesen ismét visszakanyarodnak. Az apja, Paolo, aki Uccellónak nevezte magát, kitalálta a Madár nevet. Paolo, a firenzei festő, mi tagadás, megszállott volt, és úgy döntött, hogy megfesti a végtelent és az időt. Paolo lovai eldőlték a vásznon, alakja nevetség tárgya lett, de az Isten jelenléte felsejlett képei perspektívájában, és meg akarta ajándékozni a világot a végtelennel. Ez a lány pedig megtagadja, amit úgy tanult apjától, hogy meg sem kellett küzdenie érte. Nem mondja ki, hogy miért nem, szerinte buta vagyok, a festészethez nem értek, meg minek is magyarázzon, elpocsékolt idő lenne. Nem tudom, mi az a perspektíva, nem beszélgetünk, leginkább hallgatunk, néha mondunk egy-egy ügyetlen mondatot. Azt hiszi, a világ végtelensége nem Isten tükre, hanem a Sátáné, és a harmadik végtelen az emberi lélek. Három ez is, a végtelenség, méghozzá paradoxon, bele is zavarodtam, azt hiszem. Ostoba vagyok és öreg, ő meg okos, mint a nap, persze mindezt nem is mondta, én meg nem is értem, ám a lelkemmel látom, hogy itt egy kicsi lány, aki a madarakat csodálja. Nincsenek szavaink, de itt vagyunk, ő meg én, és hamarosan az Annunciazione kolostor falán freskó díszeleg, a kerengő íve kitágul, az angyal földet ér, Máriához hajol, és ott leghátul egy öreg pap figyel, mert a léleknek igenis szárnya van.

Szavak

Királyom, foglaljon helyet itt a párnán, ma éjszaka Seherezádé különleges történettel lepi meg felségedet. Mélységes mély a múltnak kútja, alámerülök benne, hogy minden éjjel felhozzam a zsákmányt királyi férjem számára, az éppen alkalomhoz illő történetet. Egy velencei kalmár, aki Marco Polónak hívta magát, messzi utazásai során fogságba esett Kublai kán udvarában, és hogy életét mentse, minden éjjel mesével szórakoztatta a mogorva uralkodót. *Nem biztos, hogy Kublai kán elhisz mindent, amit Marco Polo mond, amikor leírja neki a követi kiküldetése során meglátogatott*

városokat, de nyilvánvalóan nagyobb kíváncsisággal és figyelemmel hallgatja a tatárok császára az ifjú velencei szavait, mint bármelyik más küldöttét vagy felfedezőjét. **[1]** Marco Polo képzeletbeli városokról mesél, vagy talán nagyon is valóságosokról, tündöklő kupolákkal, zegzugos sikátorokkal, valóságosabbakról, mint a mi városunk, ami ma éjjel is körülölel bennünket. Ki tudja eldönteni ilyenkor már, kihez tartozik a történet, amely szabadon folyik és úgy ismétli önmagát, hogy közben folyást változik is. Firenze, Bizánc, Konstantinápoly, Velence, Ozora, Firenze, egymást követve és összefonódva bukkannak elő a történetekben. *A város mint történetek tárháza, mint elmesélésre váró mesék kimeríthetetlen forrása jelenik meg Marco számára: minden apróság, amit a meglóduló szél sodor felé, egy-egy lehetséges történet nyomvonalát villantja fel.* **[2]** Marco, aki nem Marco Polo, hanem Marco Cacciatore, a különös nyelvérzékkel megáldott suhanc, szerelmének, a tündöklő szépségű kurtizánnak, Taminának mesél, akit Konstantinápolyból Velencéig követ a pápai legátus és a görögkeleti pátriárka hajóján, hogy Velencébe érve ki se szálljon a hajóból, csupán egy levelet küldjön neki. A levél vagy eljut Taminához, vagy nem, a küldönc megbízhatatlan, nem tudni, hogy Tamina pontosan hol található, de a levélben, lehet, egy történet van, ami *talán egy olyan városról szól, ami egy másik, távoli város képmásaként épült.* **[3]**

az emberi lélekről

Az út maga a történet, hiszen minden nagy történet főszereplője a tenger, gondolja Marco, és a szerelem meg a vágyakozás, teszi hozzá az olvasó, no meg Isten, aki egy, de ugyanakkor három, vagy akár több is, végtelen, idea és nem ötlet, ahogy a gyorsan pergő nyelvű, de műveletlen tolmács fordít az út során. Marco tudatlansága utat enged a tapasztalásnak, a sejtésnek, hogy az idióta római legátus és az agyalágyult görög pátriárka talán mégis értik egymást, és még az is lehet, hogy az emberi lélekről beszélgetnek.

Falak

Felemelkedik a kéz és jelt ad. Kezdetét veszi az éjszakai vadászat. A kutyák szűkölve, morogva, megfeszült ínakkal szagolnak az éjjeli erdőbe, ahol a hajtók serege megindul a dombon fölfelé. Kezükben repedt fazék, kereplő, lábos, gyomrukat átjárja a pálinka melege. Bűzös kipárolgásuk messzire űzi a vadat.

Három férfi szerelmes Borbálába, három, egymás karikatúrájának tűnő alak: a firenzei Böhöm, azaz Manetto mester, az ő szerelmi vallomása egy vár, falakból emelt építmény, amely kifejezi a mindenséget és otthont ad. Filippo Scolari, a férj a megrendelő és a vadászat rendezője. A vad maga a bölényszerű, hatalmas Böhöm. A harmadik alak Laurentius, vagy Lorenzo, ellenségeinek Lőrinc, pokolra száll, hogy megtalálja az emberi lelket, ahol titkos szerelme, Borbála kísérti meg. A három férfi sorsa összefonódik a barátságban és a szerelemben, ugyanakkor falat emel közéjük a szerelemfáltás.

szerelmi vallomás

Böhöm alkotása Ozora vára. *A szabályos külső várfal sarkán szilárdan álló, de cseppet sem nehézkes toronnyal; és amit véd, a belső udvarház, kecses palota, amelyet mintha egyenest valahonnét Itáliából*

szalajtottak volna: a dombok hullámlásában a tenger hullámlását idéző toszkán tájból. [4] Az ozorai dombok hullámlása a toszkán dombok vonulatát idézi, azok

pedig a tenger képét vetítik elénk. Tükör a tükörben, megsokszorozódik a végtelen, perspektíva ez is, mint Uccello mesteré, vagy talán inkább Velázquez képe, Az

udvarhölgyek, hátul a tükörrel, amiben felsejlik a belépő király, miközben a mester egyenesen az ámuló látogató szeme közé néz. A tenger pedig íme, itt van, Ozorán, a szárazföld közepén, távol a kikötőktől és a hajóktól. Itt a megsokszorozódott, három részre szakadt szerelem és a cserepekre tört vágyakozás. Manetto mester vára kívül erős védmű, belül kecses palota – végtelen meglepetést rejt, itt Böhöm vágyai szerint Borbála szabadon virágozhat, hiszen a vár palota, udvarház vagy akár börtön: kőbe foglalt szerelmi vallomás. Kívül és belül, többszörös törése van a térnek, mint az oly jellemző a mórok építészetére. Böhöm elképzelése Mohammed Ibn al Ahmar gondolatát tükrözi, aki parancsot adott a Granada melletti dombon a Vörös erőd, az Alhambra építésére. A masszív külső falak elrejtik az ellenség és az illetéktelen báméskodó szeme elől a légiesen könnyed, kecses szépséget, a kőbe faragott költészetet, a falak stukkóin megidézett szent könyvet, a Koránt, a zöldellő és virágok pompájába burkolt udvarokat, a díszkútban fürdőző, kecses szárnyakkal repdeső madarakat és a szerelmet kereső asszonyokat.

Lorenzo útja hol közelebbről, hol távolabbról követi Filippo Scolari és Il Grasso sorsát. Az Itáliából eredő Rathold nemzetségből származó Laurentius szerelme távolságtartóbb, de cseppet sem hűvösebb, mint Böhöm szenvedélye vagy Filippo Scolari tisztelettel keveredő önzése. Laurentius pokolra száll, hogy megtalálja az emberi lelket, és *...valahol a homlokom és a mellkasom közti végtelenben megértettem, hogy a hit: tudás és tapasztalat, nem pedig meghunyászkodás.* **[5]** A túlvilág mélyén Laurentius legnagyobb kísértése Filippo Scolari hites feleségének felkínálkozása.

Böhöm halála után tíz évvel, Filippo Scolari temetésekor Laurentius a sok alkalmatlan szó közül igyekszik kiválasztani a kevésbé alkalmatlanokat, és elmond egy történetet, amit akkor hallott Itáliában, amikor utoljára járt Firenzében. Laurentius egy városról mesél Borbálának, ahol a lakók épületeket álmodnak és önmagát építő, az égbe táguló kupolát képzelnek a Virágzó Miasszonyunk Katedrálisra. A katedrális előtti kis téren pedig egy asztalos, bizonyos Manetto, akit alkata miatt Böhömnek neveznek, olyan sértést szenved el barátjától, a Gnómtól, hogy elhagyja városát, útra kel kelet felé, Borbála felé, hogy úgy építsen falakból számára fészket, mint Laurentius épít

szavakból. Laurentius, Filippo Scolari és Il Grasso olyanok, mint egy matematikai sorozat találmányra kiragadott egységei, de Laurentius az utcagyerek Marco tükre is egyben, hiszen mindketten útra kelnek, poklokra szállnak és történeteket mesélnek a városról, a szerelemről és az emberi lélekről.

És hol kezdve volt, ott vége lesz, a véges ember a végtelen Istent kutatja, a szerelem, a vágyakozás és a szépség történetei egymásba gabalyodva, kibogozhatatlanul indáznak a lapokon.

Éjszakai vadászat. *Adva van egy se vége, se hossza roppant rengeteg: hallgatag vadon, ősök fák állnak benne, és a fák közt némaság honol. Ebben vadásztok ti, hajtók és fegyveresek, ebben a rengetegben űzitek az Istent, fáradhatatlanul, mind tovább és tovább, de a vaksötétben céltalanul surrannak a kilőtt nyilak, és a kurjantások elhalnak a lombok közt; zsákmány sehol, legfeljebb, ha egymáson üttök halálos sebet az őrjöngő hajsza közepette. (...) Pedig az áhított préda, a pompás vad az erdő, a hallgatag és végtelen ősengeteg, mely soha nem lesz a hálótokba fogva, lándzsahegyre tűzve- hamarabb vesztek el benne ti magatok végképp és nyomtalanul. [6]*

a semmibe hullás ellen

[7]

Éjszakai vadászat.

Te vagy a vadász és te vagy a vad s távol, a hatalmas: az is temagad. [8]

Éjszakai vadászat, küzdelem a semmibe hullás ellen, kísérlet, hogy alkossunk *Valamit, ami kívül tart minket az időn, ami megóv az időtől, időtlen történetet ír körénk, olyan, mint ez itt.*

1. Italo Calvino: *Láthatatlan városok*, ford.: Karsai Lucia, Budapest, Kozmosz könyvek, p. 5. ↑

2. Nacsinák Gergely András: *Éjszakai vadászat* ↑

3. i. m. ↑

4. i. m. ↑

5. i. m. ↑

6. i. m. ↑

7. i. m. ↑

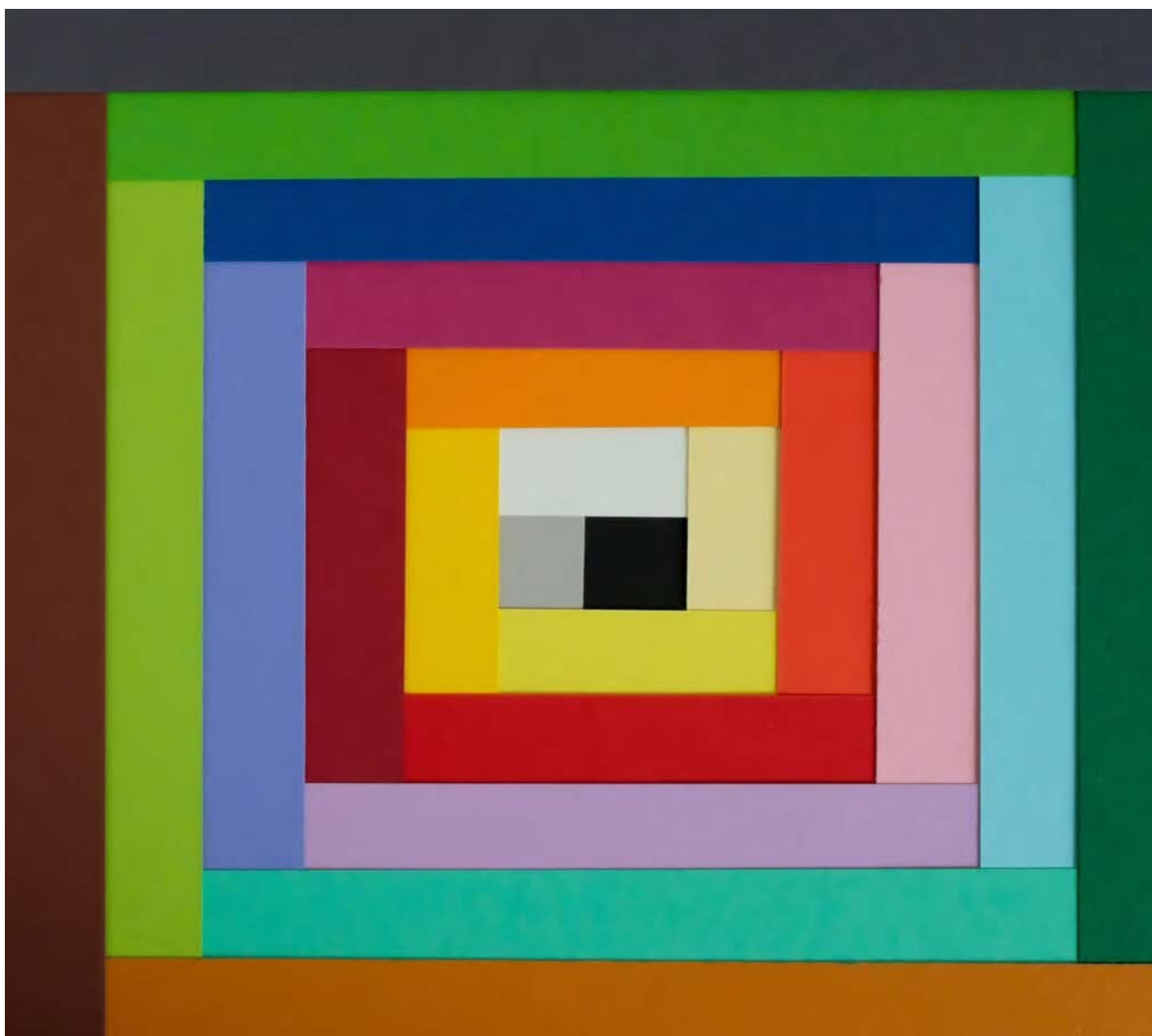
8. Weöres Sándor: *Harmadik szimfónia* ↑

kép | Fra Angelico festményei, wikimedia.org

Vörös István

A KÖLTÉSNET FELOSZTÁSA

2020-09-21 | ESSZÉ

Schiller, Hegel, Goethe

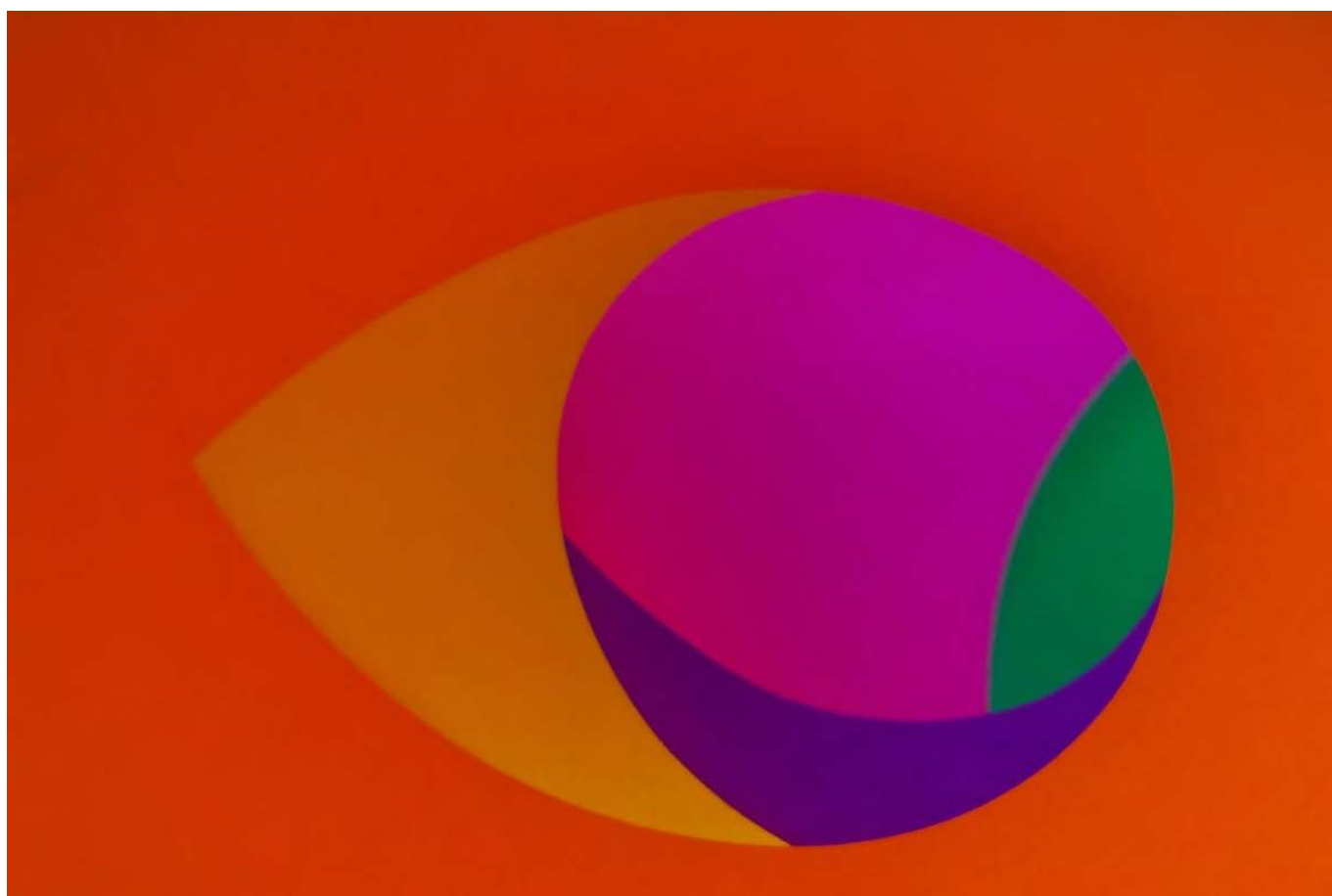
Mikor második gimnazistaként Schiller *A naiv és szentimentális költészetéről* szóló írásának néhány részletével találkoztam a gimnáziumi szöveggyűjteményemben [1], az írás nem hatott rám. Sőt, inkább csalódást keltett. Mivel is? Az alapgondolatával, hogy a költészet vagy naiv, vagy szentimentális. Egyik jelzőt se éreztem találónak, egyik kategória sem érdekelt különösebben. Tulajdonképpen ma is igazat adok akkori önmagamnak, és nem csak mert utólag többnyire megértjük kamaszkori tévelygéseinket. Amit szemléltem és kerestem a költészetben, nem a naiv és nem a szentimentális volt. Persze akkor még nem tudtam, hogy tudományos szövegekben, filozófiai értekezésekben a szavak nem pontosan azt, vagy sokszor egyáltalán nem azt jelentik, mint a mindennapi beszédben. A tudományos beszédmód másik nyelvet használ, ugyanazt a szókinccset más jelentéssel, bizonyos szavakat egyszerűen elvet, másokat beiktat. Mindezt nem tudtam, fogalmam sem volt a nyelv naiv és szentimentális rétegzettségéről. Ráadásul már tapasztaltam, hogy szándékai szerint a költészet ugyanazt a nyelvet használja, mint a mindennapi beszéd. Utóbbira rátornyozza metaforáit, de költészet és mindennapiság nyelvi fundamentumaiban összetartozik. Nem kell és nem lehet egyik vagy másik ellen lázadni. Legalábbis a 20. század végén így tűnt. Lázadni inkább a naiv és szentimentális fogalompárban gondolkodó emelkedettség ellen próbáltam. És a valóságkezelés ellen, amely nem igyekszik az egész látható és láthatatlan világot koherensen egyetlen irány és érvrendszer szerint egységbe torzítani, inkább kihagyásokkal magához emeli a költészethez méltó anyagot, és a mélyben hagyja a felemelnél talán érdekesebb maradékot. Ami a költészet igazi tárgya lehetne.

De hagyjuk az akkor olvasott részleteket! Mindennek ellenére maradt valami emlék abból az olvasásból, abból az olvasatból, abból az élményből. Ami nagy dolog, hiszen negyven év telt el. Még arról se volt fogalmam akkoriban, hogy az ellenérzés, a felháborodás és az ezekből következő nemtetszés lehet a megértés, a tetszés egyik formája.

vak volt és süket

Ha schilleri értelemben a naiv természetest, reflektálatlant, ugyanakkor teremtőt, valóságost jelent, akkor a mindennapi nyelvhasználatban máig mutatkozik ilyenfajta naivítás. Amire Schiller vágyódik

(2005. 261–283. o.), megvan. Most is itt van körülöttünk a naiv. Bár egyáltalán nem teremtő hang és nyelv ez, inkább passzív, reflektálatlan, bár ebben-abbban hasonló a preszentimentális naivhoz, valójában inkább posztszentimentális. Amennyiben mégis élünk vele (pl. a slamben, vagy korábban Petri nyelvhasználatában), talán a Schiller által naivnak nevezett költői erő felé keresünk utakat. A mindennapi beszéd nyilván Schillernek is felkínálhatta volna a naivítás hangját, a kultúrától nem fertőzött beszéd ott volt karnyújtásnyira, a mindennapi kommunikációban. Csakhogy az ő gondolkodása – minden természetes iránti vágyódása ellenére – az emelkedettség kényszere miatt erre nem hajlott. Erre vak volt és süket.

Kemény szavak, holott egyáltalán nem azért fogtam ehhez az íráshoz, hogy ostrom alá vegyem Schiller amúgy is nehezen védhető szellemi légvárát. Dehogy. Épp ellenkezőleg, gondolataimhoz próbálok kapcsolódni, sőt, azokat próbálom tovább vinni, mert a légvár nehezen védhető, de még nehezebben megközelíthető. A költészet olyan magasában található, ahová ma költő se merészkedik. Sőt, költő a legkevésbé. A naiv iránti vágyában az élet közelében keresi a költészetet. A költészetben ma nincs

annyi öntudat, mint Schiller korában volt. Ma egy költői szöveg vagy reflektálatlan marad, vagy a reflektáltságot nyelvi szintre korlátozza, és naivan szentimentális, a felszínbe kapaszkodva vél mély lenni. Persze a reflektáltság semmilyen formájával nincs baj, amíg az önvisszacsatolás nem lesz gát, amíg olyan naivitást nem mutat, ami posztszentimentális, de egyúttal posztnaiv, vagy esetleg mindjárt álnaiv. Tandorit egyes verseiben teljesen eluralta az álnaiv szemlélődés, ő persze erre is reflektált, és olyan bonyolult naivítás-szentimentalitás váltógazdálkodást vezetett be, amely szövegeinek különleges feszültséget adott. Már szinte senki által nem követett kanyarokat járt be, pedig a pálya minden szakaszában akadtak pusztán az első szinten, schilleri értelemben véve szentimentálisnak nevezhető művei, de ezek befogadásához nem kellett egyéni gondolkodásmód. Megálltak önmagukban, a költő által követelt túlolvasás nélkül is, vagy csak annyiban volt fontos az életmű többi darabjának ismerete, mint minden jelentékeny életmű esetében. Ennél tovább nem szabad menni, mert az ön- és mű-veszélyes. A befogadás gátja lesz, ha valaki túlmegy a nagy költészetben is. Valamiféle nem kívánatos naivitáshoz jut. A szükséges és elégséges álláspont az, amikor az alkotó nem egyszerűen verset ír, hanem világértelmezést, sőt világot is – lefekteti egy gyakorlati esztétika alapjait. Világot írni igazán íróhoz méltó feladat. Annak a világnak a megértéséhez, egyben tartásához azonban nem vallás vagy filozófia szükségeltetik, vagy ha mégis, akkor azok ebben a „mű által látott” világban más formát vesznek föl – ez a belső esztétika. Az a konstelláció, ahol nem az esztétika a filozófia rész tudománya, hanem fordítva. Ugyanakkor a tudomány szó itt kérdéses, nevezzük inkább közvetett tudománynak. A közvetett tudomány minden nagy költő világában, vagy inkább világa mentén megképződik, Schiller ki is vetítette ezeket a tudásait és tapasztalatait tanulmányaiba, illetve tanulmányaiból bevetítette, tükrözte vagy trükközte verseibe. Egy elemző részéről a szerző saját esztétikájának műveire vetítése meglehetősen felszínes eljárás, de a belső esztétika és a külső esztétikai ténykedés összehangolásának kérdése revelatív lehet, mert szinte biztos a nem tökéletes egybeesés. Ami szükségszerű, mert a közeg megváltozásával változnia kell a formának és a tartalomnak is. Ahogy egy vizes pohárba tett kanál képe is megtörik a felszín alá érve. Persze csupán úgy látszik, de a látszat törése a tárgy valódi egységének köszönhető.

nincs fölhatalmazása

Most már ne álljunk meg itt! Ha elfogadott, hogy művének értelmezésére a szerző a legkevésbé jogosult, és helye egyféle esztétikai vakfolton van,

hogy ő az egyetlen, akinek nincs fölhatalmazása műve értelmezésére, még a reflexiókra se reagálhat, akkor – mégis – ezt is újra kellene gondolunk. A szerző halott volna befejezett művében? Ez talán épp annyira túlzás, mint egy korábbi álláspont, hogy épp a mű a szerző halhatatlanságának helye.

Schiller kettős bontásához képest Hegel (2004. 169–236. o.) három nagy csoportba osztja a művészetet. Mind a kettőjük felosztásában furcsa kettősséget figyelhetünk meg. Alapvetően diakron jellegű a csoportosításuk, mégis átfordítják az egészet az időbe, időrendiség is kapcsolódik az egymásmellettséghez. Egyfajta elnagyolt művészettörténet, ami egyúttal művészet-tipizálás is. Hegel a művészet három korszakáról vagy kategóriájáról beszél. A szimbolikus a klasszikus, majd azt a romantikus követi. Lényegében a hegeli szimbolikus és klasszikus a schilleri naiv két részre választása. A szentimentálisnak viszont a hegeli romantikus felel meg. Tagadhatatlanul szerencsésebb névadások, mert nem lélektani, hanem elsősorban művészeti fogalmakat alkalmaz a művészetre. Persze majd a romantikus is felhígul, elérzelmeseedik, talán mert átítatja a félreértett schilleri szentimentalizmus.

Kamaszként úgy éreztem, nem a naiv és a szentimentális a költészetet legjobban jellemző két szó. Mert akkor már nem is volt az, a költészet elmozdult, odább települt, ahogy egy falu tud néha odább menni a térképen, a lakók új helyen kezdenek házakat építeni, a név marad, a helyszín változik. Delhi és Új-Delhi – azonos a kettő? Hol a határunk? A szentimentálison Schiller a természetes után vágyódó, mondandójára a kultúrán át reflektáló beszélőt ért.

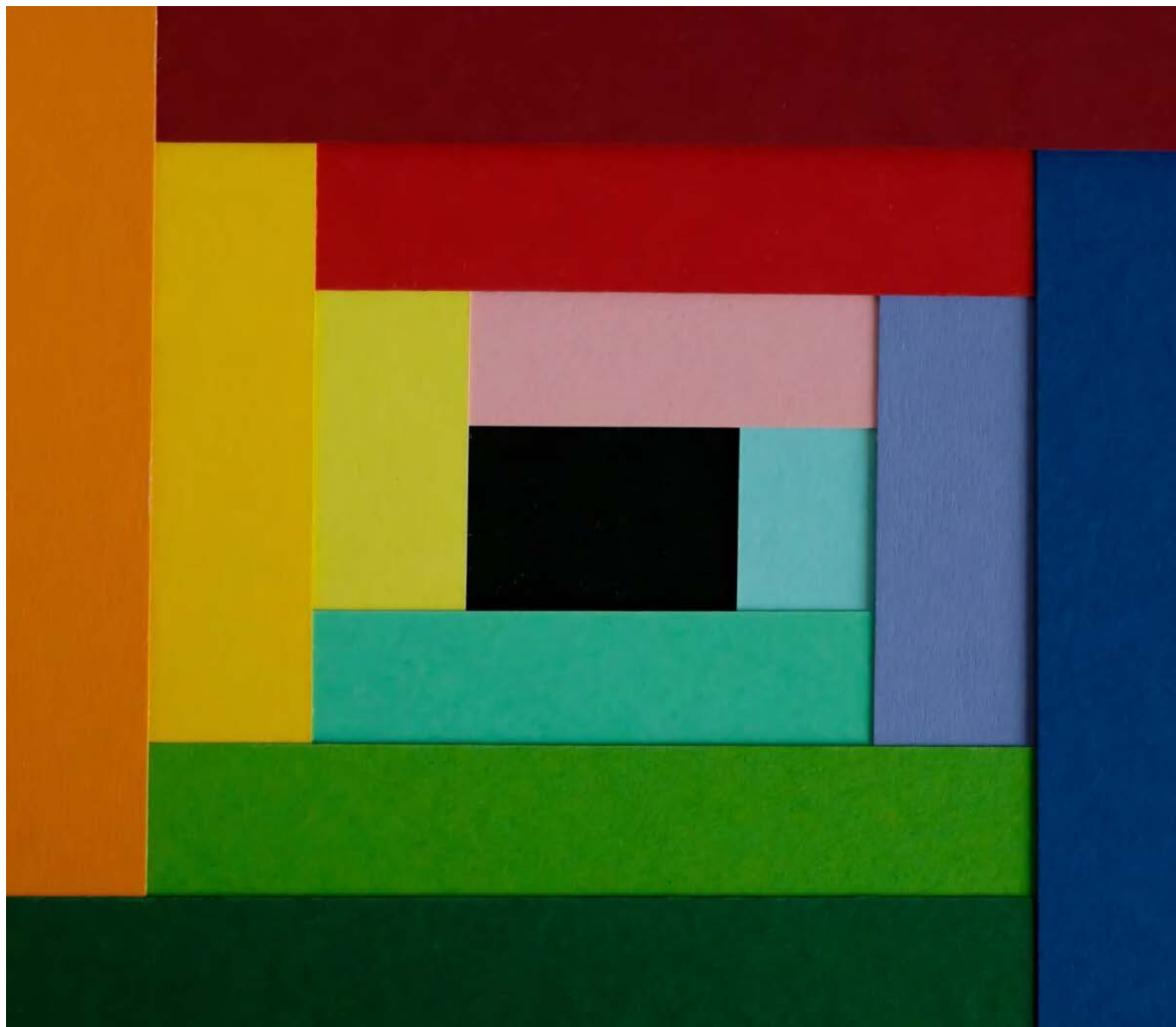
nem lett volna ellenemre

A filozófus Hegel nemcsak jelenségeket lát meg, de a köztük levő mozgásokat, összefüggés-csuszamlásokat is. Az ilyen mozgáshoz hozzácsatolja a hozzácsatolható

jelenségeket. Korszakainak váltakozását összekapcsolja művészeti ágak időrendi és esztétikai fejlődéssorrendjével. Az építészet a szimbolikus időszak jellegzetes művészete, szakrális terei nem megjelenítenek valamit, hanem szimbolizálnak. A szobrászat klasszikus. „A három művészeti forma mindegyike a művészet fogalmának meghatározottságai szerint partikularizálódik. α) az építészet β) a szobrászat γ) a

romantikus művészetek” (Hegel 2004, 88–90. o.). A romantikus művészetek fogalmát tovább bontja: mivel a romantikus a szellemi felé törekszik, a festészetet a zene, azt pedig a költészet követi. Így a hierarchia csúcsára a költészetet állítja, ami nem lett volna ellenemre, ha kamaszként ismerem ezt a csoportosítást. Schiller tetszését viszont nem nyeri el, ő egyértelműen a drámai művészet mellett teszi le a garast: „A drámai művészet többet előfeltételez, mint bármely másik művészet. A műfaj legfőbb alkotása *talán* az emberi szellem legfőbb produktuma is”, mondja *A színház mint morális intézményben* (Schiller 2005, 10. o.) Igaz, ez az írása sokkal rövidebb (uo. 9–22. o.), mint a költészetéről szóló (uo. 261–351. o.), ami mutatja, milyen jelentős a színház primátusát hirdető mondatában a kurzív *talán*.

Schiller *talán*ja nagyon fontos nekem ebben a pillanatban, mert ő, azt hiszem, nem egyszerűen állításának igazában bizonytalan, hiszen akkor nem kellett volna még kurziválnia is a *talánt*, hanem alapvetően az ilyen állítások értelmében, vagyis a hegeli módon épülő szigorú és nagyon szellemes, meggyőző, de csak részben igaz rendszerek létrehozásában. Ha lehetne azt mondani, mert volna olyan egyetlen szempontunk, amelynek segítségével ez kijelenthető, akkor a drámáé volna a primátus, de mivel mindez bizonytalan, így csak *talán* jelenthető ki mindez, sugallja Schiller. A kurzivált *talán* aláaknázza a rendszert. *Talán* van egy szempontom, de *talán* az nem elég mindennek a megértéséhez, *talán* igaz, amit mondok, de mégsem igaz, amit alátámasztok vele, vagy épp az, amivel alátámasztom. És akkor már hegeli dialektikát fűjtünk a kurzivált *talán* betűi közé, ami jót tesz neki. Igen is, meg a nemben föllelt igen a *talán*, az igenben föllelt nem miatt lehet *talán* igen az igen, ez nem kétséges. Vagyis a kétséges kétségességében biztos. *Talán*.

Schiller nem épít rendszert, nem állna jól neki, meg is szokták vádolni, hogy a költészetről szóló hosszú naivítás-tana tulajdonképpen Goethehez fűződő viszonyának leképezése. Vagyis egy 90 oldalas esszében szétoldott irigységről lenne szó? A naiv mindig az, akit irigyelnek, a szentimentális, aki irigykedik. Schiller azért (is) volt zseni, mert tökéletesen földolgozta és barátsággá szellemítette irigységét, mely egyébként is keveredett a rajongó csodálatával és a barát vagy hozzátartozó kirabló szándékú közelségével. Közelség-deklarációjával. Az „én *majdnem* te vagyok” büszkeségével. Vagyis nem *majdnem*, hanem *inkább*. Inkább én vagyok te, mint te, mert te nem tudsz te lenni a te-vé tevő munkád miatt. Én pedig átengedem magam a nagyságod élvezetének, és meg is fosztalak tőle. Nagyság-vámpír leszek.

lelkileg labilisak

Schiller persze nagyság-vámpír volt, de aztán belenőtt a nagyságba maga is, Goethét ugyan sose tudta utolérni, csak egyetlen egyszer, a halálával előzte meg, és ezzel persze Goethét a maga utókorává tette. A fiatalon meghalást mint beelőzési trükköt csak azok alkalmazzák, akik fizikailag vagy lelkileg labilisak. Schiller sokat betegeskedett, Goethe egészséges volt, mint a makk. Naiv dolog még csak depressziósnak se lenni, „A naivhoz az szükséges, hogy a természet győzedelmeskedjék a műviségen” – mondja Schiller (2005, 266. o.), majd lábjegyzetben hozzáteszi: „*az igazság a színlelésen*” (uo.). Ezt megint kurziválta. A szöveg alá dobta, de aztán dialektikát fújt bele, önmegkérdőjelezést. Naiv-természetes-igaz versus szentimentális-művi-színlelt szembesül egymással, nem csoda, ha magunkban kiegészítjük a sort az egészségessel és beteggel.

Sajnos, megtették ezt már az elfajzott művészetről gondolkodó huszadik századi diktatúrák is. Az elfajzott művészet kifejezés jegyében festményeket és könyveket semmisítettek meg, mindegyiket betegnek tartották. A náccal a sztálinisták is osztoztak az összetett, a szentimentális gyűlöletében. Hogy aztán mindkét irány az egyszerűen szentimentálist, a bután romantikust válassza magának, és az ideológiai maszlaggal kiegészítve valamiféle jelzős realizmusnak nyilvánítsák ezt az irrealizmust, sületlen-realizmust.

Hegel gondolkodásáról szólva gyakori az ilyen meghosszabbítás felelőssé tévése a deklarált (ál-)naivért, meg az azt követő vaskos szentimentalizmusért. „... a 20. század nagy politikai áramlatát – a két totalitarizmust – ... az ő nyakába varrták (pl. Karl Popper ... vagy André Glucksmann)” (Almásí 2005. 8. o.), de Schillert ugyanezért eddig senki nem pécézte ki. Hát már éppen itt volt az ideje! Persze ennek a párhuzamba állításnak a hatása nyilvánvalóan fordított, puhító lesz. Ha nemcsak Hegel felelős mindazért, ami utána jött, hanem Schiller is. És ha már ketten, akkor ez nem is olyan komoly. Nem vehető komolyan. Ha Schillerből is következik, pedig őt Marx nem akarta a fejről a talpára állítani **[2]**, akkor lehet, hogy az ilyenféle összekapcsolás leegyszerűsítés. Én nem ignorálnám a hatások követését, de a felelősséget szerintem mindenki csak a saját munkájáért viseli. Hogy aztán a butábbak, felkészületlenebbek miként torzítják el, amit ír, az már az utókor szükségszerű bűne. De vajon a lehetséges félremagyarázásokot is végig kéne gondolnia egy filozófusnak, és emiatt elvetni munkásságát? Meglehet. Csakhogy akkor nem Európában volnánk, és mestereink zen-buddhista bölcsek lennének. Ami meglehetősen távol áll tőlük.

egyáltalán nem kő

Itt a pillanat, amikor egy harmadik szereplőt léptethetek föl, akit már annyit emlegettem, aki körül nem kis részben eddig is forgott ez az írás, és nemcsak az enyém, *talán és alighanem* Schilleré is:

Goethét. Akiről a schilleri értelemben naiv, hegeli értelemben romantikus Petőfi nem sok jót gondolt. Ugyanakkor Goethe a hegeli értelemben klasszikusnak mondható. Valóban szoborként áll tudatunkban, Petőfi azért látta alacsony rendű kőnek (békasónak szíve anyagát). Pedig nem az. Egyáltalán nem kő. Viszont van benne valami a buddhista mesterek közönyéből. Annyit írt, mintha hagyta volna szavai többségét a feledésbe hullni. De nem ezért kerül ebbe a gondolatmenetbe.

Őt nem kellett meggyőzni arról, hogy: „A művészet struktúrája, története és megítélése sehol sem éri el a szisztematikus kidolgozottság ezen szintjét, és ez a szisztematikus szintézis sehol sem alapul ilyen kizárólagosan egyetlen meghatározott kategórián” – ahogy Paul de Man mondja (2000, 81. o.) a *Jel és szimbólum Hegel Esztétikájában* című írásában. Goethe egyszerre klasszikusan naiv, de parodisztikus is. Ő is készít a költészetről egy nagyléptékű csoportosítást, de nála nem kettő vagy három kategória akad, hanem 14! És azokat nem címkével látja el, hanem mindegyiket 6-féle szempontból jellemzi. Az egészből egy táblázatot is létrehoz *A legújabb német költészetben* (Goethe 1985, 240. o.). Mindez olyan minimális, mintha meg se lenne írva. Egy oldal bevezető, és egy oldalnyi táblázat. A táblázat esetében szinte kisöpri a szöveget a gondolatok közül, az olvasónak kell a szavak köré gondolnia, amit csak akar. Sokkal kisebb a tétje ennek az esztétikai viccnek, mint Schiller vagy Hegel esztétikai munkáinak, Goethe mégis sokkal messzebb ment. Alapvetően még csak nem is egy esztétikai írást akart megúszni táblázatával, hanem a neki küldött sok-sok dedikált verseskönyv megválaszolását magánlevélben. 14 könyvről a következő 6 szempont szerint nyilatkozott: Költői alkat, anyag, tartalom, kidolgozás, forma, hatás. Figyelemreméltó szempontrendszer. És ilyen értékeléseket ad:

Költői alkat tekintetében a könnyűtől a kínosig ível a lista.

Az anyagot ilyesféleképpen jellemzi: „Köznapi”, „Lokális erkölcsből idegen”, „Készen vett” vagy éppen „Jelentős, de aggasztó”.

A tartalom lehet többek között: „Emberileg megalapozott”, „Az anyagnak ellentmondó fantasztikum”; a kidolgozás „A túlságig szabad” vagy „Pongyola, talán nem hatol elég mélyre”. A hatás értékelésénél lesz a legtitokzatosabban közömbös, mikor azt mondja: „Várjuk ki”. Goethében olyannyira nincs rendszerezési hajlam, hogy Hegel *Logikájának* kapcsán egyenesen ezt írja magánlevelében Th. J. Seebecknek: „Nem létezik, hogy valamit ilyen torz formában adjanak elő.” (Idézi Simon 2009. 321. o.). Később rendszeresen is elolvassa a szöveget, és visszavonja heves kirohanását. De nem kizárt, hogy a táblázatára jellemző taktikai érzéke jön elő. Hegelről, akivel személyesen kollegiális jó viszonyt ápol, mégse kéne csúnyán nyilatkoznia, mert visszajuthat a fülébe. És Goethe bizonyára nem kívánt nagy képességű ellenségeket gyűjteni. Meg semmilyeneket sem. Táblázata az ellenségkerülés mintapéldája. A 14 könyvről anélkül, hogy konkrétan megnevezné azokat, mond jót is, rosszat is. Senki se tudhatja biztosan, melyik vonatkozik az övére. Vagy ha rájön, máris volt értelme a táblázat tanulmányozásának, mert önismeretben gyakorolta magát az érintett, és legközelebb, határozottabb kritikai érzéssel fölfegyverezve *talán* nem ír majd közepeset.

gyengéd pofon

Goethe önkiszolgáló esztétikai skálát (skála-rendszert) hoz létre, a véletlen adta könyvek jellemzőinek segítségével. Mindenki kiemelheti a szempontokat, és alkalmazhatja a maga vagy mások műveire, de mivel

meglehetősen sok szempontú a dolog, az egész mégsem ad lehetőséget következtetések levonására. Ez a táblázat az esztétika és a művészetfilozófia tagadása. Nemcsak a könyvek szerzőinek adott gyengéd pofont, fricska ez Schillernek meg Hegelnek is. 84 rubrika áll rendelkezésre, és mindegyik a művek konkrét vizsgálatára buzdít. Magára az olvasásra, és azt is sugallja, hogyan értelmezzük az olvasással, és egyúttal hogyan ne értelmezzük túl a műveket. Goethe irodalomról

szóló írásait általában is jellemzi a rövidség. Azt az ars poétikát olvasom ki ebből, hogy minél kevesebbet kell írni, amit röviden lehet, azt nem szabad hosszan tárgyalni. Az, hogy az életműve parttalan, nem biztos, hogy cáfolata ennek. Legjobb művei nem szenvednek szótúltengésben. Ha valaki sokszor tud rövid lenni, az termékenység, zsenialitás, mondanivalókényszer kérdése.

Minél kevesebbet kell írni, és annál is kevesebbet elmélkedni róla. Minél többet olvasni, de az olvasásból nem kiteoretizálni magunkat – ezt sugallja Goethe. Aki nem akarja, nem kell ezt észrevennie, megkönnyebbülten olvashatja a viszonylag rövid Goethe-esszéket, örülhet lényeglátó megfigyeléseinek és lényegét érintő apró vitáinak. A kedvencem ebben a műfajban a *Tallózás Arisztotelész „Poétiká”-jában*. Az írás apró, lényegében fordításbeli kérdésről beszél, de még a magyar olvasó számára is, aki valószínűleg nem épp németül olvassa Arisztotelészt, megvilágító, értelmező, amit mond. A *Poétikában* állandóan használt utánzás szó helyére ő az ábrázolást fordítja, és így máris elfogadhatóbbnak tűnnek Arisztotelész néha meglehetősen képtelen állításai. A művész *talán* szerinte se utánoz, inkább ábrázol, amibe szükség esetén még az utánzás is beleférhet. Arisztotelészt is jobb Goethe szemével olvasni, mint csak úgy találomra fölkapott szemüveggel.

Schiller problematikája és művészetfelosztása számomra kamaszként érdektelen volt. Igaz, én nem a 18., hanem a 20. század szemüvegén át nézve tanultam, mi a költészet. És rögtön nagyon élesen tudni is véltem. Ugyanakkor nem érdekelt a dolog történetisége. Hogy 200 éve miben látta Schiller a költészetet. Eleve csak a modern vers izgatott, és csak annak előzményei tűntek érdekesnek a régebbi költészetben számomra. Illetve a költészetről szóló gondolkodásban. Jó vers–szép vers, szürrealista–realista, ezek voltak a csoportosításaim.

Valahogy el kell kezdeni a művészet megértését. Az embernek szüksége van objektív és szubjektív kategóriákra, ezek alapján kialakított csoportokra, hogy azt is észrevegye, milyen valójában önmaga. Én például a szürrealizmust komolyabb dolognak véltem, mint amilyen, ezért sokáig idegenkedtem a művészetben a humortól. Vesztemre, mert írás közben nem tudtam mihez kezdeni a saját humorommal. Az embernek sok tévúton kell keresztül mennie, míg egyéni

naivitásától, szimbolikus korszakától eljut egyfajta klasszicizálódáshoz vagy romantizálódáshoz, ahhoz a józan szentimentalizmushoz, mely Goethét igazából jellemzi, és amely irányadó a magam esztétikai irányelveiben is.

BIBLIOGRÁFIA:

- ALMÁSI Miklós (2005), *Kis Hegel-könyv*, Budapest, Atheneum.
- FRIEDEL, Egon (1993), *Az újkori kultúra története V. Romantika és liberalizmus*, ford.: Adamik Lajos, Budapest, Holnap.
- GOETHE (1985), *Irodalmi és művészeti írások*, ford.: Görög Livia és Tandori Dezső, Budapest, Európa.
- DE MAN, Paul (2000), *Esztétikai ideológia*, ford.: Katona Gábor, Budapest, Janus/Osiris.
- HEGEL, G. W. F (2004), *Előadások a művészet filozófiájáról*, ford.: Zoltai Dénes, Budapest, Atlantisz.
- SCHILLER, Friedrich (2005), *Művészet- és történelemfilozófiai írások*, ford.: Mesterházi Miklós, Papp Zoltán. Budapest, Atlantisz.
- SAFRANSKI, Rüdiger (2010), *Romantika. Egy német affér*, ford.: Horváth Géza, Budapest, Európa.
- SIMON Ferenc (2009), *Hegel élete és filozófiája*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor.

1. Olyan szerencsém volt, hogy elsős körömben a Ritoók Zsigmond, Szegedy-Maszák Mihály, Veres András nevével fémjelzett kísérleti tankönyvből (Tankönyvkiadó, Bp., 1979.) tanulhattam. Miközben a fejünk fölött zajlott a vita ezeknek a könyveknek az érthetlenségéről, mikor a gimnáziumba iratkozva végiglapoztam az új irodalomkönyvet, meghökkenve állapítottam meg, hogy: nicsak, most először nem néznek hülyének! Az említett vitáról értesültem, de fontosságát nem fogtam föl. Hogy a hülyének-nézés jogáért folyik a harc. És majd győzelemre is viszik a hülyének-nézők. Azt hiszem, negyedikre már lebutított tankönyveket kaptunk, a csata eldőlt, de közben nekem és korosztályomnak sikerült az oktatásügyi hülyének-nézők akarata ellenére kis potya elitképzésben részesülnünk. Meglehet, ennek nem kis szerepe volt abban, hogy érdeklődésem a természettudománytól az irodalom felé fordult. Akkor nem tulajdonítottam túl nagy jelentőséget a vitának, eredményét ténynek fogtam föl, nem hittem, hogy a sorsomat is befolyásolhatja. Az enyémet már nem is befolyásolta, csak az utánunk jövők életét nehezítette meg, hogy a gimnáziumi tankönyv immár megint az általános iskolaira emlékeztet, és nem annyira az egyetemire. Ugyanakkor a kémia meg a fizika könyveim épp az általános iskolaihoz képest voltak lebutítottak, azaz sokszor feleslegesen és kevésbé logikusan okoskodók. Így hát minden eldőlt.

Furcsa nekem tankönyvek életmeghatározó jelentőségéről ilyesmit írni, mert eddig egyáltalán semmilyen mértékben nem kapcsoltam össze életem kopernikuszi fordulatót az oktatással, míg most szinte mindent ebből magyarázok. Mind a kettő túlzás, de a szemlélet komolysága alapvetően emberformáló és sorsfordító lehet. Én mindenképp köszönettel tartozom az elmarasztalt és megbuktatott tankönyvek szerzőinek. ↑

2. Ehhez az elhíresült marxi törekvéshez érdemes tudatosítanunk: Hegel a francia forradalomról írta: „Amióta a nap az égbolton ragyog, és a planéták körülötte keringenek, még soha nem fordult elő, hogy az ember fejre, vagyis gondolatra áll, és a valóságot e szerint építi föl” – egészen pontosan Rüdiger Safranski (2010. 33. o.) idézi, Horváth Géza fordításában így. Adamik Lajosnál kicsit másképp hangzik ugyanez: „mióta a Nap az égbolton van és a bolygók keringenek körülötte, nem láttak még olyat, hogy az ember a fejére, vagyis a gondolatra állt volna, és rá alapozva építette volna föl a valóságot” (Friedell 1993, 95–96. o.). Egyik szöveg se jelzi, hogy az idézetnek mi a pontos forrása, így a fordítók nem kereshetik vissza az idézetet, melyet a szövegösszefüggés miatt valószínűleg amúgy is módosítaniuk kellene. De épp ez fontos. Egy pontos idézésre se szoruló Hegel-idézet. Az ilyenek teremtik meg a lehetőségét, hogy ismerjünk egy gondolkodót anélkül, hogy tudnánk, mi is gondolkodásának lényege. Valószínűleg ez a mondat lebeghetett Marx szeme előtt, amikor a fejről a talpára akarta állítani Hegel gondolkodását. Amit a maga részéről meg is tett. Hiszen Hegel itt azt veti föl, hogy a francia forradalom révén történik először olyasmi, amikor a társadalmat tudatosan próbálják alakítani emberek. Persze nem gondol Ekhnátonra, nem gondol a huszitákra, de lényegében az egész kereszténységre is gondolhatna. Minden radikális reform a gondolat alapján akarja átépíteni a valóságot. Mindenesetre a gondolkodás szerepére épülő társadalmi elképzeléseket Marx újra a lábra épülő (illetve lábön álló) társadalomra fordítja vissza, állítja a talpára, szó szerint véve Hegel valóban nem túl ügyes metaforáját. Hegel végre le akarta venni a lábról a társadalmi terheket. Ő a fej embere volt, nem a lábé, térdé, könyöké vagy a seggé. ↑

Csongor Andrea

BÁNATUNK DÉDANYÁMMAL

2020-09-05 | VERS

Egyenes háttal ültél, kezedben ez a füzet.

Hátad mögött, a fali gobelin képen

– itt már alighanem közbeszólnál, „gyermek nem tegezhet!” –

huncut manók törnek fel kacajban,

elkapván egy-egy nymppha aranyos haját:

– más méretet magam sem remélek egy manótól.

Az én édes-kedves feleségem szebbnél szebb

kis költeményei részére,

áll a keménykötésű borítón, és a száz éve írt dátum.

Könnyekben ázó, olykor ragyogó szemek révednek

(dédanyámé kék, az enyém zöldesbarna),

és széthullott hajunk ziláltan omlik a papírra

(dédanyám fürtjei ziláltak, az enyém kócos).

Hátrébb lapozva,

a költőnői kebel kitérül hullámnak, vésznek

és a kalligrafált betűk alsó hurkainak

írásnyomatéka oldalról oldalra súlyosabb,

a száruk egyre mélyebbre nyúlnak.

A lethargia „th”-jén mosolygok.

A lélek kúszva viharzása-szókép (háború, diktatúra?)

akár fakó *ú* betűjének hosszúsága,

csupán szolid utalás az érzés mélységére

– és tegeződésem oka e ponttól pusztán a szemantikai sodrás.

Te még le merted írni az *ujjongás* szót.

A történelmi szüzsé ellenére

megmaradtál saját fabuládnál.

Kitelepítve, tolószékedben pusztultál

– bocsánat: vitte el arcod rózsáit a végzet.

Csak nekem ad enyhet a reggeli pír.

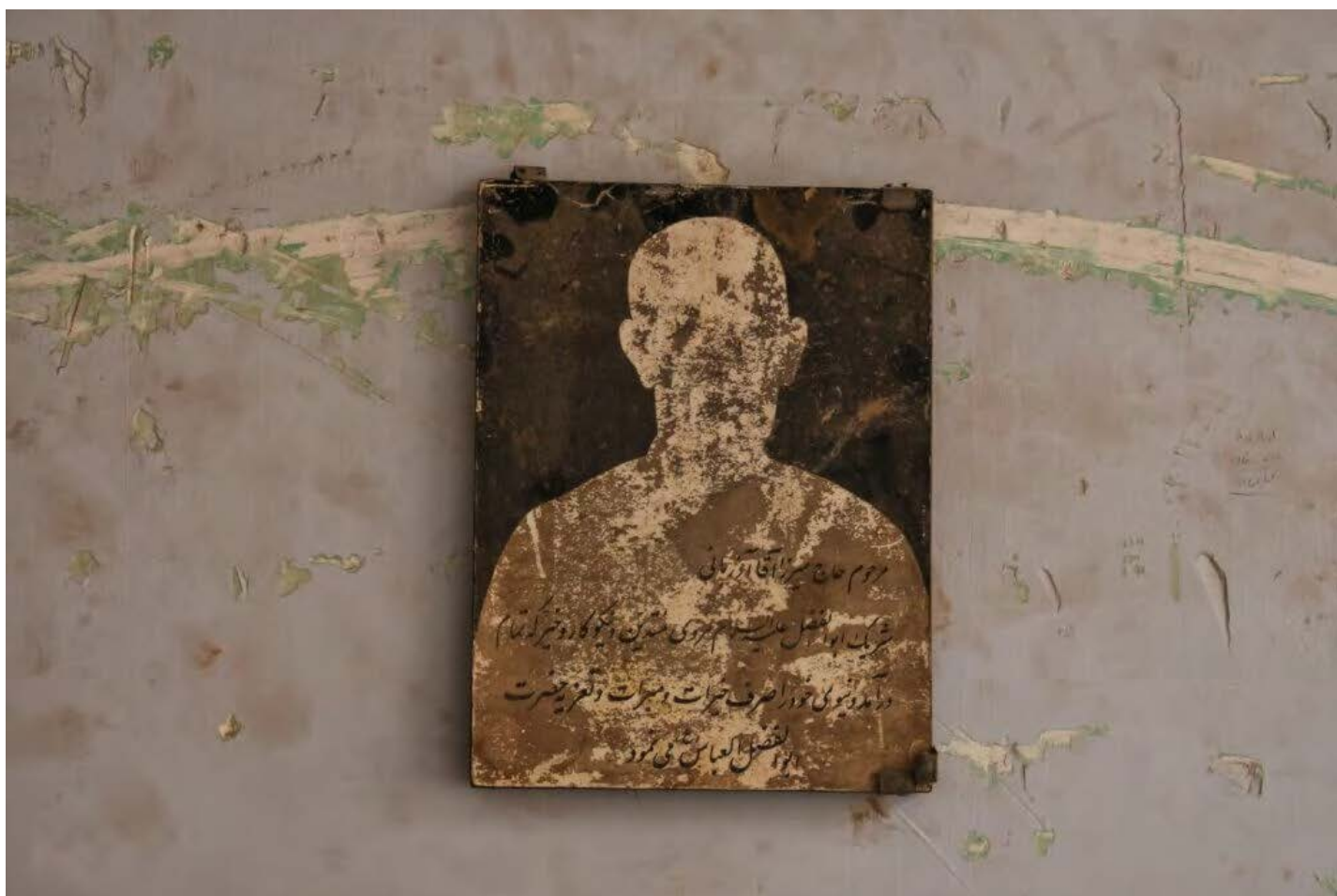
kép | unsplash.com

Handi Péter

SOROK ZSEBBŐL

(CELLA-NAPOK)

2020-09-10 | VERS

Fene se tudta, hogy
ez a magam-építette
omladékjelölt
téglavár
a hazám.

De hiszen
más nem is lehet;
falai között élem életemet.
Ide hordozom, ami kell,
az újratölthető oxigénpalack
fuvallatát innen
fizetem.

Zsebből írom e sorokat, házikabáttá
degradált viseltes zakómélyből,
a múlt kacatjai, lám, visszaidomíthatók
az ugyancsak viseltes testre, a megviseltre.
– Itt kínálkozik egy romantikába hajló
utalás, „viseltes–megviseltes” – kacsint
értőn a költészettől rejtett csodákért epedő,
sorok között járó-keelő.
A rám mért magány
váratlan útvesztőiben
teszek-veszek.

A lakás már nem védőburok, de
tájkép, a bútorok hegyvonulataival,
az ebédlőasztal
lapály, stadion, az egykori
gombcsaták ifjúságba taposott
politúr-relikviája, alkalomadtán
óvatosan egyensúlyozva tálalt
húslevesek, sültök, saláták
horizontális vitrine, persze
csak vendégjáráskor, máskülönben
pirítós, tojás, isteni kávé,
a heverő dupla-dombja előtt
a lábnál ringatózó kisasztal

sajkája a szoba árterületén,
elhajózhatsz
a könyvek vitorlásán még távolibb tájakra;
könyvespolc
kapaszkodik a mennyezet felé, mintha
felmutatná sorait az égnek.
Kiszállok.
Az utcán szalutálnak a kukák.
Visszajelzek.
Úgy látszik – élek.

kép | unsplash.com

Kállay Kotász Zoltán

A BUDDHA-FÜRDETÉS IDÉN ELMARAD

2020-09-06 | **VERS**

– Ne féljetek – szólt a mester. – Aki két méternél közelebb lép hozzám, leütöm – tette hozzá a husángján végigsimítva.
– A kis Buddha fürdetése idén elmarad, személyes áldást nem osztok, de áldászinórt kaphat, aki kér.
Az imamalmok használata előtt a kézfertőtlenítés kötelező,

a sztúpában egyszerre csak három személy tartózkodhat.
A ritka és értékes lehetőséggel, hogy ereklyegyöngyökkel
és nektárpírulákkal kerüljete személyes kapcsolatba,
szabad téren – botját könnyedén megemelve
észak felé bök –, a diófa alatt élhettek. Élni csak annyi,
mint a pillanat varázslatában megmerítkezni. A legfontosabb,
hogy ne féljetek..., a félelem mérgez – szólt,
és lehunyta a szemét. A turisták lassan szétszéledtek,
senki nem vette észre, hogy a szem
résnyire nyílik, a ruha ráncai közül a gyermek Buddha
mosolygó, aranyozott szobrocskája kerül elő,
és a mester elsiet a forrás felé.

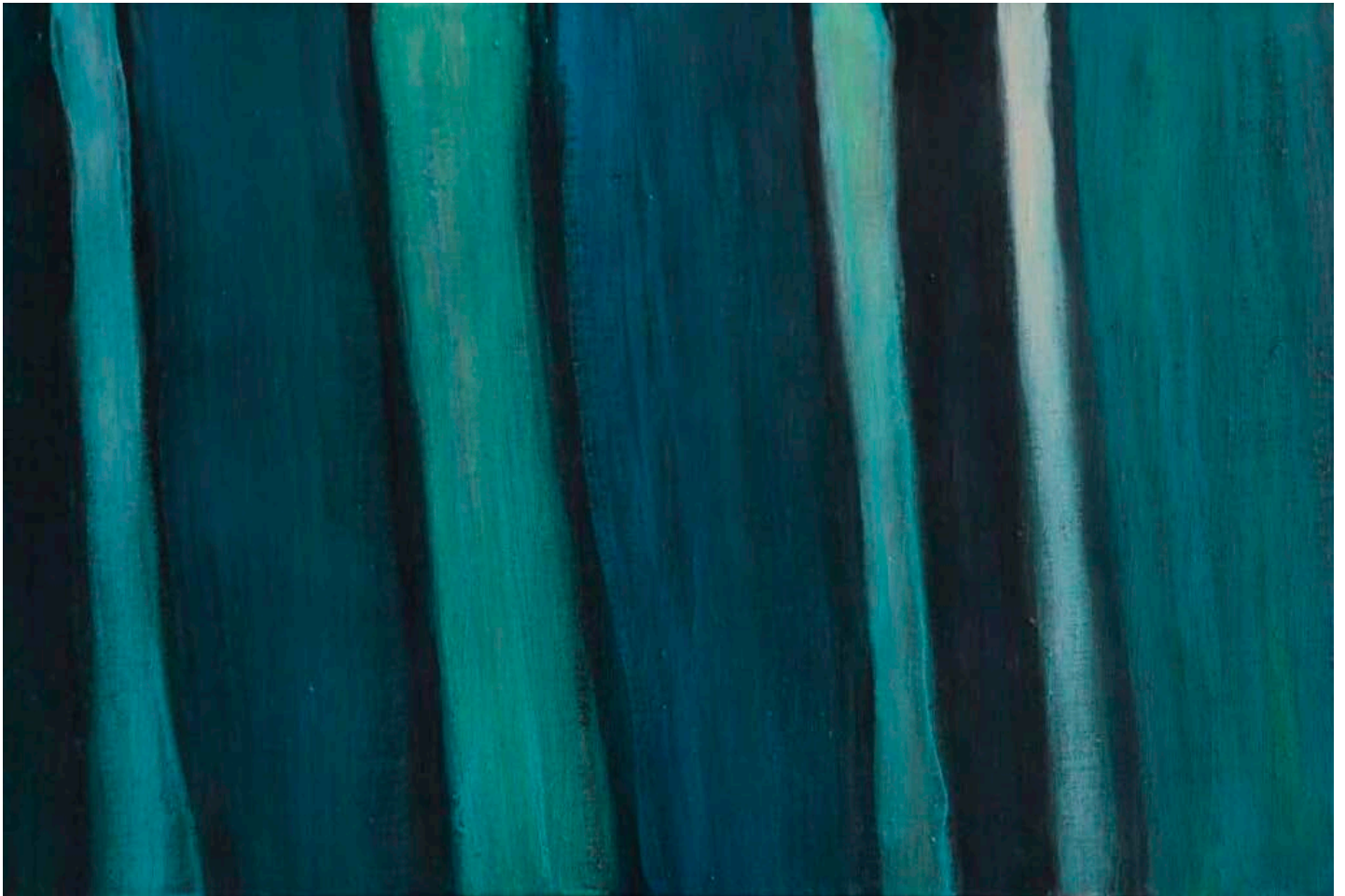
kép | unsplash.com

Horgas Judit

NAP NAPNAK MOND BESZÉDET

MOHÁCSI ANDRÁS KIÁLLÍTÁSÁHOZ

2020-09-19 | AJÁNLÓ

Karanténba zárva az alkotó ember először biztos pontot keres, valami ősi kapaszkodót, amivel vigasztalódhat, aztán lassan tapogatózva útnak indul, hogy a régiben megtalálja az újat. Mohácsi András nem vallásos, de hívő ember, akinek kíváncsisága daccal keveredik, és mint Arany János szőlős gazdája így kiált: „én uram isten! / Csak rajta! hadd lám: mire megyünk ketten!”

kendő-világ

Az **Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tárb**an a zsidó újév, a Ros Hásáná előestéjén bemutatott **Talisz / Tallit** című képsorozatában Mohácsi András a zsidó férfiak imalepleinek részleteit festette meg. A legtöbb kép címében egy-egy zsoltár számát is feltünteti, mintegy szakrális színpalat húzva a kiállított művek mögé. A tálisz gyapjúból vagy selyemből készült, négyszögletes ruhadarab, melyet a zsidó férfi imája teljes ideje alatt magára terít, de Mohácsi fokozatosan eltér a hagyományos, fekete-szürke-fehér színvilágtól, ahogy **a kiállításához készített rövidfilmben** mondja, a karantén ideje alatt festett sorozatban a képek elkezdtek kiszínesedni, mint hajnali szürkület után az ég. „Egy elképzelt kendő-világ” rajzolódik ki, amiben a festő által használt fluoreszkáló festékek miatt a képek mást mutatnak fényben és sötétben. „Lenyűgöz, hogy a képeknek van egy holdvilág tartalma és egy napvilág tartalma.... Ha behunyom a szemem, mit látok akkor? Ha magamba nézek, mit látok akkor még tovább?”, mondja Mohácsi, különös módon újrafogalmazva a 9. zsoltárt: „Nap napnak mond beszédet; éj éjnek ad jelentést.”

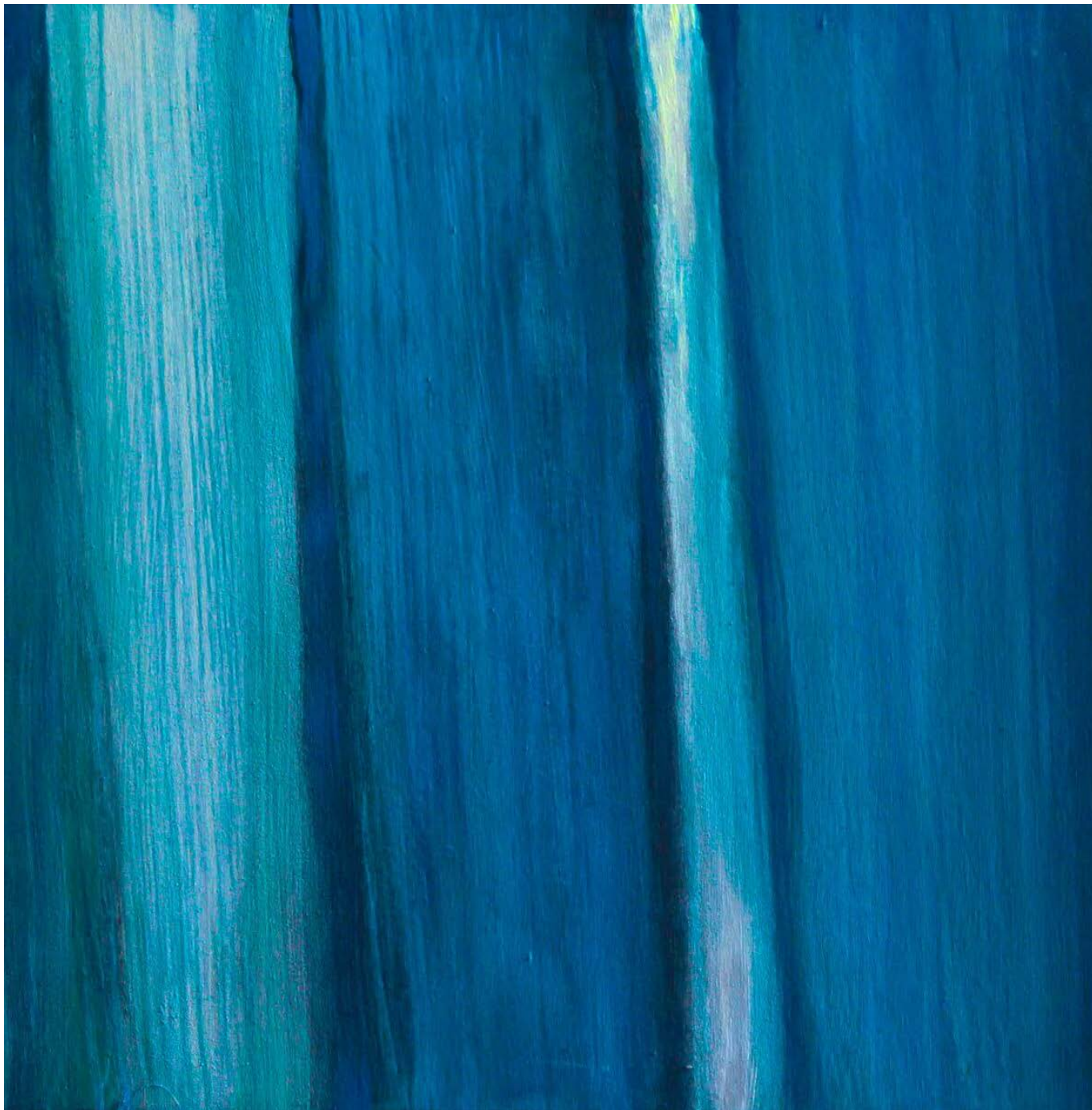

A tálisz használatáról a Tóra nem tesz említést, csupán a szemlélőrojtok (cicit) használatát írja elő: „Szólj Izráel fiainak, és mondd nekik, hogy készítsenek magoknak bojtokat az ő ruháik szegleteire az ő nemzetségeik szerint, és tegyenek a szeglet bojtjára kék zsinórt. És arra való legyen néktek a bojt, hogy mikor látjátok azt, megemlékezzetek az Úrnak minden parancsolatjáról, hogy megcselekedjétek azokat.” (4. Mózes 15, 37–39) A jelenleg használt táliszok bojtjait a négy sarkon vágott lyukon átdugott 8 fehér fonal fonata adja. A 8-8 szálvéget úgy sodorják, hogy a leghosszabb szálát rácsavarják a hétre. Ez pótolja a kék színű fonalat, amelyet hajdanán

használtak, de festési módjának ismerete elveszett. A modern héber kifejezés, a „teljesen kék tálisz” szarkasztikusan arra utal, ha valaki tökéletesnek tünteti fel magát, bár valójában nem az. Mohácsi képein a ragyogó kék csíkok mintha egyszerre kapaszkodnának a mózesi örökségbe és feleselnének a hagyománnyal. A meg-megdőlő, a textilek lágy vonalát követő sávok, a karcosan kirajzolódó világos és sötét árnyalatok a 25. zsoltár könyörgését idézik: „Útjaidat, Uram, ismertesd meg velem, ösvényeidre taníts meg engem.” A képkeretbe zárt csíkok a követhető ösvények sokféleségét, a pillanatnyi fénytörések tobzódó színvilágát rajzolják meg.

belső békesség

A Jurányi ház második emeletén lévő műtermében, a festékekkel összekent székeken kuporogva, különös tégelyek, üvegcsék és üres borospalackok között idén tavasszal még történelemről és szabadságról beszéltünk, demokráciáról ebben a fogyó levegőjű országban, és tétova szavaink talán ott keringtek a műteremben, amikor karanténba zárva a 120. zsoltárhoz készített festményt: „Mentsd meg, Uram, lelkemet a hazug ajaktól és a csalárd nyelvtől!... Sok ideje lakozik az én lelkem a békességnek gyűlölőivel! Magam vagyok a békesség, de mihelyt megszólalok, ők viadalra készek.” Mintha a sok fölösleges beszédet, a nyelvet elhagyva a rákényszerített magányban visszatalált volna a belső békességhez, a belülről figyeléshez.

Mert mi más tehet egy festő, mint hogy utakat keres, fonalakat és vonalakat húz, és csak részleteket ábrázol? Van-e nagyobb bátorság, mint belátni, hogy a nagy, teljes egészre nem láthatunk rá, csak az apró részletek ábrázolására, módosítására, színezésére van lehetőségünk? Ahogy a 8. zsoltár rácsodálkozik az univerzumban az egyén kicsiségére: „Mikor látom egeidet, a te ujjaidnak munkáját; a holdat és a csillagokat, a melyeket teremtettél: Micsoda az ember – mondom – hogy megemlékezel róla? és az embernek fia, hogy gondod van reá?” És ebben a

gondolatban azt is érzékelteti, hogy a Teremtő figyelmével felelősség is jár, mert „kevéssel tetted őt kisebbé az Istennél... Úrrá tetted őt kezeid munkáin, mindent lábai alá vettedél”. Úgy kell húzni azt a vonalat, hogy a maga kicsiségében tökéletes legyen.

A kiállítás megnyitóján játszott, **fájdalmasan gyönyörű zene** (Kovács Márton, Móser Ádám és Radnay Csilla előadásában) ugyanazt a szívszaggató, mégis életerőtől duzzadó lendületet sugározta, ami a túlélés furfangjaként megjelenik a jellegzetesen zsidó viccekben is, és valamennyi zsidó ünnep rövid összefoglalójában: „Meg akartak minket ölni. Nem sikerült. És most együnk.”

A kiállítás **október 8-ig** látogatható.

A **helyszín** nyitva hétfő-csütörtök 12-18 óra, péntek 10-14 óra

Misetics Bálint

28 500 FORINT ÉS AZ EMBERI JOG A LÉTEZÉSRE

EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA

2020-09-22 | EGY ORSZÁG GYÓGYÍTÁSA, ESSZÉ

Levendel László szociálpolitikai témájú munkáinak egyik hangsúlyos motívuma a jótékonyosság, és ezen belül az „államosított karitás” kritikája. Írásaiban a jótékonyosság az emberi méltóság és a szolidaritás értékeivel, valamint az emberi jogokra – a *léthez*

való jogra – épülő, azt érvényre juttató társadalompolitikával szembeállítva jelenik meg. „A korszerű szociálpolitika erkölcsi alapja *nem a jótékonyág, hanem az emberi jog a létezésre*” – írta egy eredetileg 1993-ban megjelent cikkében. **[1]**

Az emberi jog a létezésre

A léthez való emberi jog biztosítása valójában igen szerény – minimális – elvárás. Igen kevésbé ambiciózus társadalompolitikai cél, hogy senki se fagyjon halálra az utcán vagy fűtetlen lakásában; hogy senki ne éhezzen vagy kényszerüljön arra, hogy mások szemetéből egyen – hogy az állam mindenki számára garantálja legalább az emberi lét legalapvetőbb feltételeihez szükséges jövedelmet.

alagsori szint

A második világháború után kiépült jóléti államoknak – és ezt megelőzően a szociáldemokrata jóléti törekvéseknek – *nem* a léthez való jog biztosítása vagy a szélsőséges szegénység felszámolása volt a céljuk. A jóléti államok *előtörténetének* időszakában a szociálpolitika valóban arra irányult, hogy – T. H. Marshall szép hasonlatát idézve – valamelyest megemelje a társadalmi felépítmény legalsó, alagsori szintjét – anélkül, hogy ez a felsőbb emeleteket érintette volna. **[2]** A nyomor felszámolása azonban részben éppen azért vált lehetségessé ott, ahol az lehetségessé vált, mert a társadalompolitika nem ezt, hanem – univerzális és magas színvonalú szolgáltatásokkal és ellátásokkal – a társadalmi felépítmény *egészének* átformálását: *a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentését* tűzte ki célul.

A *szociális minimum* kérdése azonban az egyenlőség szempontjából is alapvető jelentőségű. Az egyenlőtlenség elsősorban a javaktól megfosztottság egy szintjén válik *mennyiségi* kérdésből *minőségi* kérdéssé – nem függetlenül attól, ahogyan a nyomor kiszolgáltatja a nyomorban élőket a nyomor enyhítését célzó intézményeknek, a könyöradományoknak, a jótékonykodásnak és az „államosított karitásznak”, és ahogyan az – mint Adam Smith klasszikus gondolatmenetében a bőrcipő hiánya **[3]** – ellehetetleníti a társadalmi részvételt.

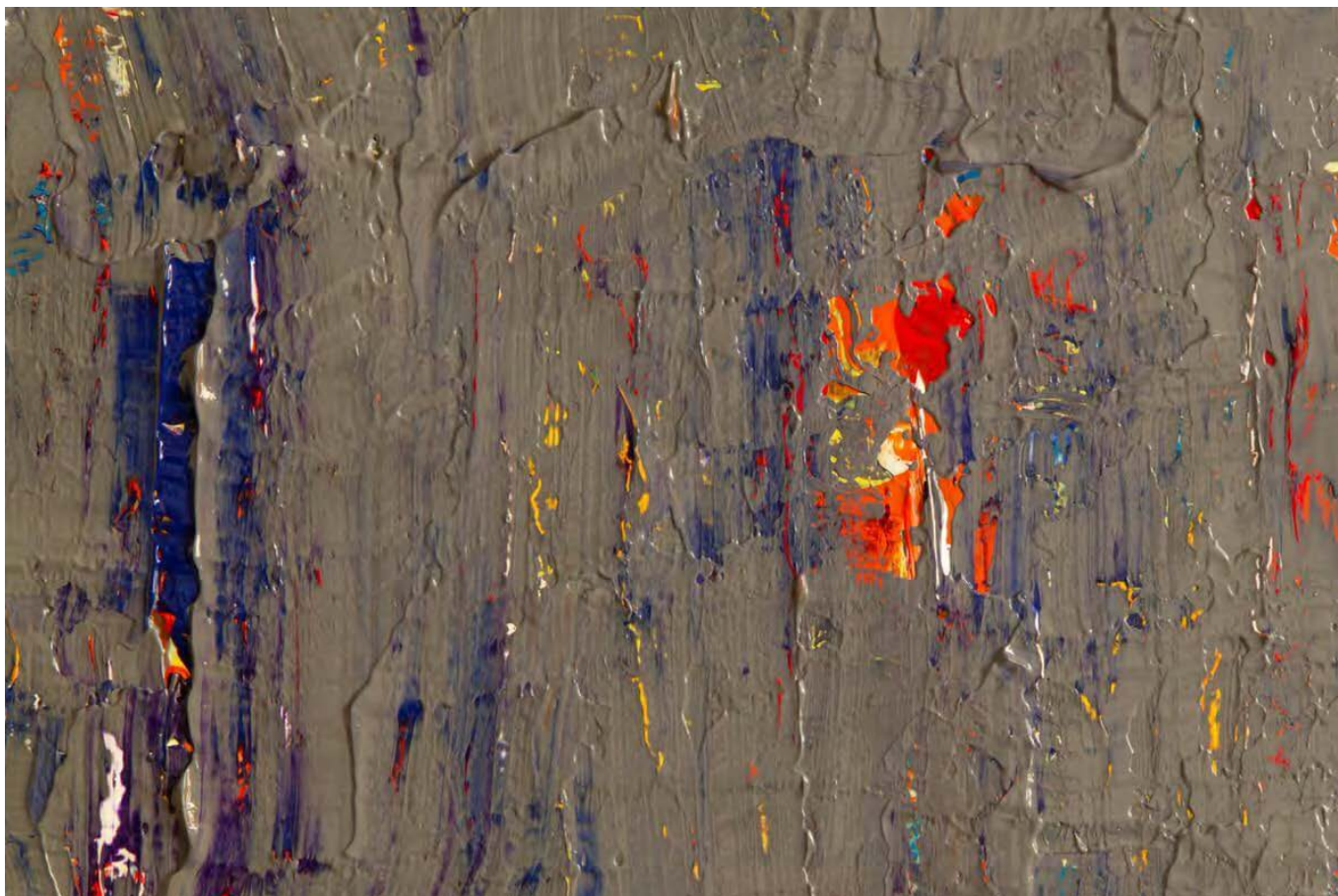
A „létezéshez való emberi jog” esetében két külön kérdés, hogy mi az emberi jogként biztosítandó „létezés” vagy létminimum *tartalma* vagy *szintje*, és hogy a jövedelem – vagy általában a szükségletek kielégítésének – adott szintjét mennyiben biztosítja *jogként* egy állam jog- és intézményrendszere. Ez utóbbi probléma a pénzbeli ellátások esetében is felmerül, ha – mint Magyarországon – még a minimumra való jogosultság is csak különböző viselkedési feltételek teljesítése esetén áll fenn, vagy ha a jogszabályba foglalt jogosultsági feltételek csak a támogatás *lehetőségének* feltételeit határozzák meg, az ellátás *megállapítása* viszont nem normatív, hanem egy polgármester vagy bizottság diszkrecionális döntésétől függ. Az állástalanság esetén igénybe vehető ellátásokkal kapcsolatban a léthez való jog szempontjából az ellátások színvonalához hasonló súlyú problémát vet fel az azokhoz való *hozzáférés*. Hivatalos adatok szerint a regisztrált álláskeresőknek is csak alig fele részesül *bármilyen* jövedelempótló ellátásban. **[4]**

A jogosultság hiányának problémája a szociális szolgáltatások esetében is felmerül, például – és kiemelkedően élesen – a hajléktalanná vált gyermekes családok elhelyezésével kapcsolatban. A hatályos magyar jogszabályok ugyanis úgy írják elő a családok átmeneti otthonainak biztosítását kötelező állami (önkormányzati) *feladatként*, hogy *jogot* nem biztosítanak az elhelyezésre ilyen intézményben.

kegyetlen gyakorlat

Az önkormányzatoknak bizonyos lakosság szám felett kötelező biztosítani a családok átmeneti otthona típusú szolgáltatást, de ettől még egy hajléktalanná vált családnak *vagy van* lehetősége ilyen elhelyezésre (ha éppen van szabad férőhely), *vagy nincs*. Utóbbi esetben a család nem hajléktalan marad, hanem *nem marad család*. A magyar állam ugyanis annak ellenére is rutinszerűen szakít el gyermekeket a szüleiktől kizárólag anyagi okokból és ezen belül lakhatási problémák – a lakhatás hiánya vagy nem megfelelő lakáskörülmények – miatt, hogy ezt a kegyetlen gyakorlatot a gyermekvédelmi törvény kifejezetten tiltja. A gyermekek szüleiktől való – akár jogsértő – elválasztásának a gyakorlatban nincsen a családok átmeneti otthonaiban való elhelyezéshez hasonló kapacitás-korlátja. Az állam *jellegeivel* kapcsolatban érdemes megjegyezni továbbá, hogy szemben egy hajléktalanná vált gyermekes család elhelyezésével, egy lakásfoglaló – a szabálysértési joganyag nyelvén: „önkéntes beköltöző” – család előállítását, rabosítását és elzárását sem akadályozhatják vagy akadályozzák a kapacitások hasonló korlátai.

A biztosítandó minimum szintje alapjogi – alkotmányjogi – kérdés is, és a rendszerváltást követő szociálpolitika-történetben is elsősorban így merült fel. Arra ugyanis (amint azt később látni fogjuk) az elmúlt három évtizedben soha semmilyen kísérlet nem történt, hogy a pénzbeli ellátások színvonalát – bármelyik pénzbeli ellátás színvonalát! – a vonatkozó törvények valamilyen létminimum-értékhez kössék.

Az Alkotmánybíróság – a néhai köztársasági alkotmány által még elismert szociális biztonsághoz való jog értelmezésekor – a szociális ellátások összessége által nyújtandó olyan megélhetési minimum állami biztosítást tekintette alapjogi követelménynek, „amely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához”. ^[5] Ez helyes alapvetés volt, amennyiben nem a pusztán létezés, hanem az „emberi élethez és méltósághoz” való, egymástól nem elválasztható jogból származtatta az állam által biztosítandó minimum szintjét.

A méltóság szép szavai azonban üresnek bizonyultak, amennyiben az Alkotmánybíróság – szemben például a német alkotmánybírósággal – végül nem vállalta magára, hogy állást foglaljon abban a konkrét kérdésben, hogy az állam által ténylegesen biztosított ellátások színvonala megfelelt-e a fenti követelménynek, vagyis elégséges volt-e a méltósághoz való jog megvalósulásához. Sőt, amikor a szociális biztonsághoz való jog egyik – logikus, bár a köztársasági alkotmányban sem nevesített – „részjoga”, a lakhatáshoz való jog létéről – nemlétéről – döntött, az Alkotmánybíróság már csak az „emberi lét alapvető feltételeinek”, tehát nem a

méltóságtejes élet feltételeinek biztosítását tekintette kötelező állami feladatnak, és még a *szállás* biztosítására vonatkozó kötelezettséget is csak az „életet *közvetlenül* fenyegető veszélyhelyzetek” esetében ismerte el. **[6]**

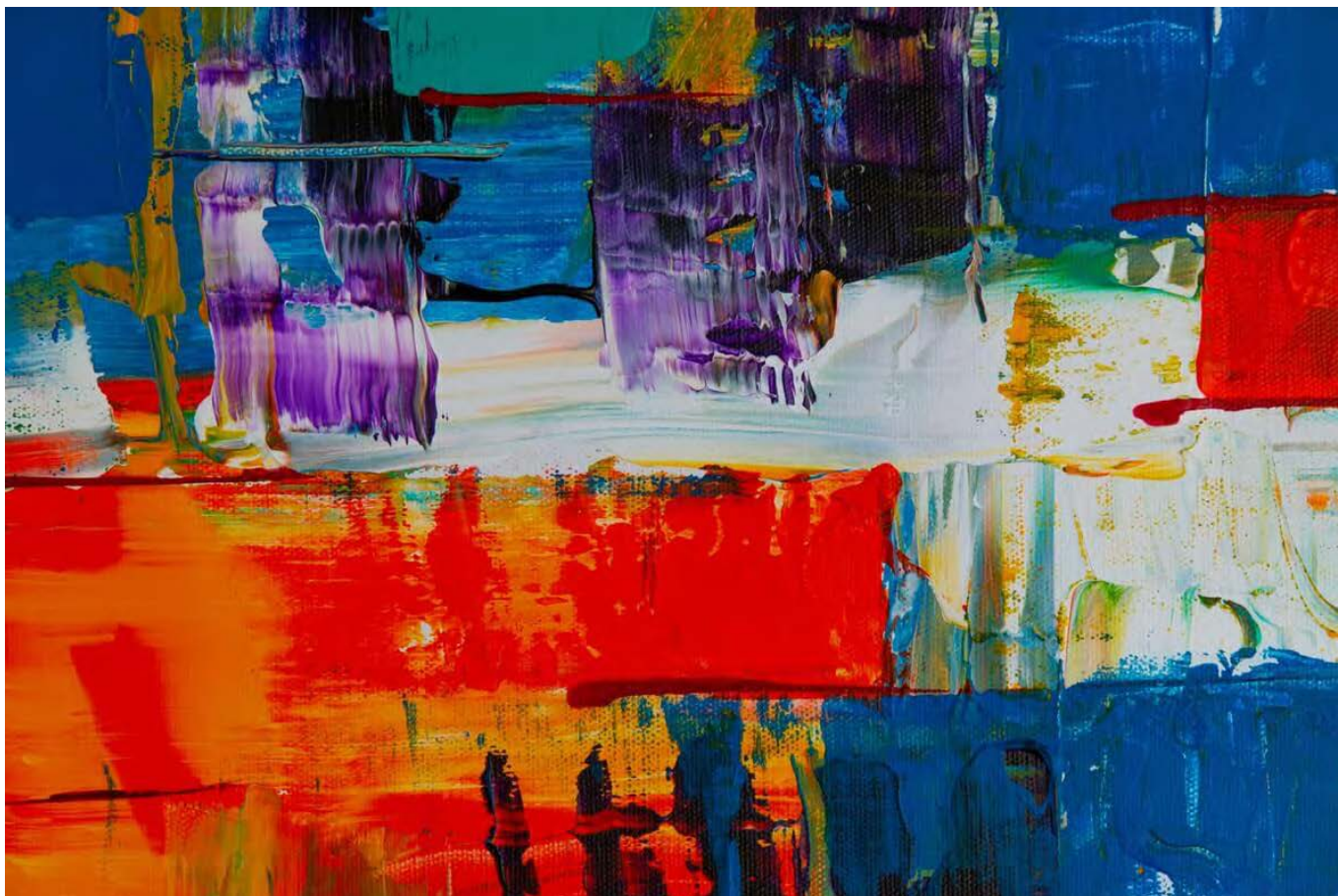
Huszonnyolcezerötszáz forint

A fentebb hivatkozott alkotmánybírósági határozat – 1998-ban – olyan indítvány tárgyában született, amely a rendszeres szociális segélyre jogosultság jövedelmi határának és összegének az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80–100 százalékában meghatározott jogszerűségét vitatta. Az azóta eltelt bő két évtizedben sok minden változott a magyarországi szociálpolitikában (a rendszeres szociális segély is megszűnt már), az *öregségi nyugdíjminimum* meghatározó szerepe a pénzbeli ellátásokra való jogosultság és azok összegének meghatározásában azonban változatlan.

teljesen önkényes

Az öregségi nyugdíjminimum ráadásul nem csupán azt határozza meg számos pénzbeli ellátás esetében, hogy az *kinek jár* és a jogosultak *mekkora támogatásra jogosultak*; a végrehajtási törvény

vonatkozó rendelkezései szerint azt is, hogy kitől *mennyit lehet elvenni*, ha a jövedelme végrehajtás alá kerül; de számos – például bírósági – illeték alóli mentesség esetében is az öregségi nyugdíjminimum, illetve annak egy adott szorzata az irányadó. Ez a szociálpolitikai szempontból teljesen önkényes, semmilyen – bármilyen – létminimum-értékhez vagy szegénységi küszöbhez nem kapcsolódó összeg évtizedek óta a magyar állam legfontosabb implicit válasza a léthez való jog kérdésére.

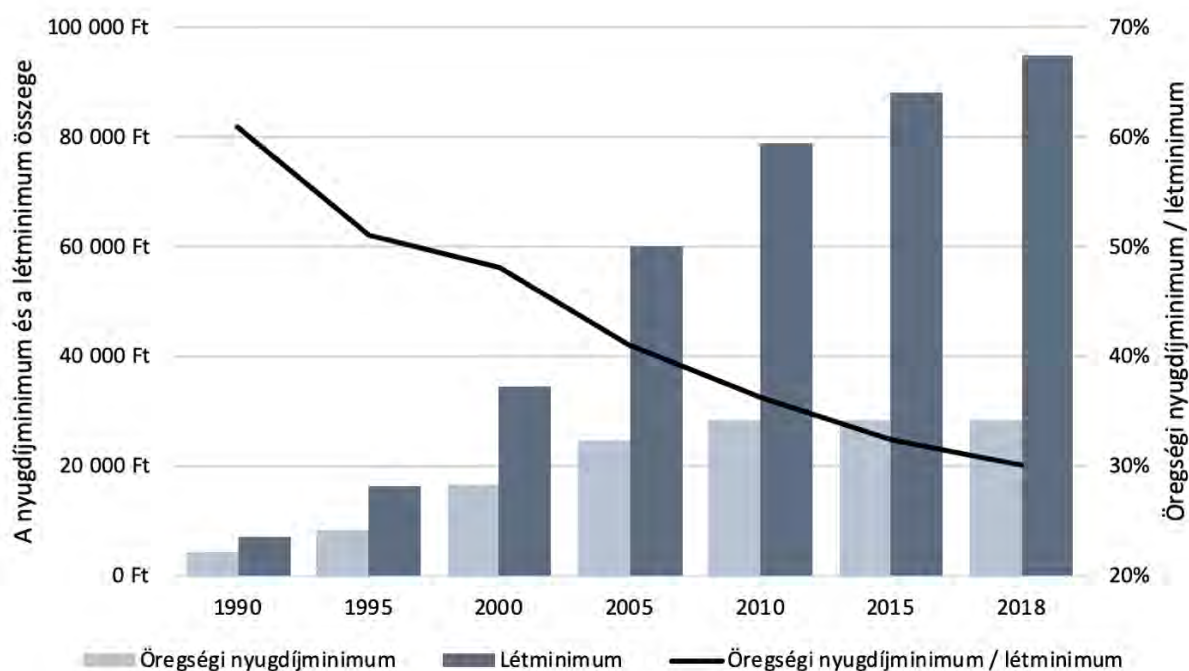
A probléma tehát évtizedes, viszont egyre súlyosabb. Súlyosabb, mivel az öregségi nyugdíjminimum immár nemcsak önkényes és elégtelen *minimuma* a rászorultságelvű támogatások összegének, hanem a törvény által előírt *maximuma* is. A *szociális törvény* egyik kiemelkedően *antiszociális* szabálya 2015 óta ugyanis kimondja, hogy az önkormányzatok által havi rendszerességgel nyújtott települési támogatások havi összegét „úgy kell szabályozni, hogy az nem haladhatja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét”. [7] A parlament tehát megtiltotta a helyi önkormányzatoknak, hogy – a jövedelmüktől, a szegénységüktől vagy a szükségleteiktől függetlenül – bármelyik lakosuknak *több* mint 28 500 forintos rendszeres támogatást adjanak, akár teljes egészében a saját forrásaikból.

folyamatos leépülés

Az öregségi nyugdíjminimum „indexálása”, vagyis az infláció miatt egyébként bekövetkező értékvesztésének a kompenzálása – a bázisértékhez hasonlóan – korábban is önkényes volt, és korábban is rendre elmaradt az áruk vagy a létminimum-érték emelkedésétől.

Az öregségi nyugdíjminimum reálérték-vesztése a rendszerváltás óta folyamatos: ez számos pénzbeli ellátásra jogosultság *szűkülését*, számos pénzbeli ellátás összegének *csökkenését* és ezáltal a léthez való jog egyik legfontosabb intézményes garanciájának – a *minimális jövedelembiztonság* – folyamatos leépülését vonta maga után. Az öregségi nyugdíjminimum összegének relatív értékvesztése, annak a magyarországi szociálpolitikai rendszerben betöltött – messze önmagán túlmutató – jelentősége miatt egyúttal a jóléti megszorítások egyik legkövetkezetesebben (kormányokon átívelően) alkalmazott bújtatott eszköze volt és maradt.

Az öregségi nyugdíjminimum és a létminimum összege, 1990–2018.

Forrás | KSH | a 2018-as létminimum érték esetében: Policy Agenda.

Míg 1990-ben az öregségi nyugdíjminimum a létminimum valamivel több mint 60 százalékának felelt meg, és még 1995-ben is elérte annak a felét, 2018-ra már csak a létminimum 30 százalékát, azóta pedig értelemszerűen annál is kisebb részét fedezte. Ráadásul, mivel egyes – a minimális jövedelembiztonság szempontjából kulcsfontosságú – pénzbeli ellátások, így különösen a tartós munkanélküliek számára

hozzáférhető foglalkoztatást helyettesítő támogatásnak és az időskorúak járadékának összege az öregségi nyugdíjminimum egy *részeként* – annak 80–85 százalékában – meghatározott, ezeknek a jövedelempótló támogatásoknak az összege már 2018-ban sem érte el annak a létminimum-érték kiszámítás alapjául szolgáló *élelmiszerkosárnak az értékét sem*, ami közepes fizikai igénybevétel esetén az egészségügyi és táplálkozástudományi követelményeknek megfelelő tápanyag-szükségletet fedezi.

A pénzbeli ellátások színvonalán túl alapvető jelentőségű a szociális szolgáltatások minősége, az azokhoz való hozzáférés, továbbá – amint azt Levendel László visszatérően hangsúlyozta – az is, hogy azok működése a függést és az önfeladást, vagy, ha „megviseltségében, megalázottságában is tiszteli az embert”, az előre jutást szolgálja. **[8]** A léthez való jog, illetve az emberi élethez és méltósághoz való jog társadalompolitikai követelményei szerteágazóak, és messze túlmutatnak a minimális jövedelembiztonság meglétének és szintjének kérdésén.

A létezéssel való jogból következő állami kötelezettségek pontos mibenléte és terjedelme – és ezen belül a mindenki számára a lét jogán vagy az állampolgári mivoltából fakadóan biztosítandó megélhetés és jövedelem pontos szintje – a politikai közösség jószándékú tagjai között is jóhiszemű vita tárgya lehet. Az viszont nem lehet kérdés, hogy a fent leírt állapot szociálpolitikai, alapjogi és erkölcsi szempontból is tarthatatlan.

1. Levendel László (1993): *A hajléktalanok tele*. Népszabadság, 51. évf. 10. szám, 11. o. Utánközlésben: *A hajléktalan ember*. Budapest: Országos Alkohológiai Intézet, 55. o. ↑
2. T. H. Marshall (1964): *Citizenship and Social Class*. In. *Class, Citizenship, and Social Development: Essays by T. H. Marshall*. New York: Doubleday, 95. o. ↑
3. Adam Smith (2004): *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*. Budapest: Napvilág Kiadó, II. V. könyv, II. fejezet. ↑
4. L. a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatait: 2020 februárjában (a koronavírus-járványt megelőzően) 281 ezer regisztrált álláskereső közül 130 ezer fő, 2020 júniusában 376 ezer regisztrált álláskereső közül 176 ezer fő volt „ellátás nélkül”. A helyzet ennél súlyosabb, amennyiben az állástalanok jelentős része a regisztrált álláskeresők nyilvántartásában sem szerepel. ↑
5. 48/1998. (XI. 23.) AB határozat. ↑
6. 42/2000. (XI. 8.) AB határozat. ↑
7. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 45. § (7) bekezdése. ↑
8. Levendel László, i. m. ↑

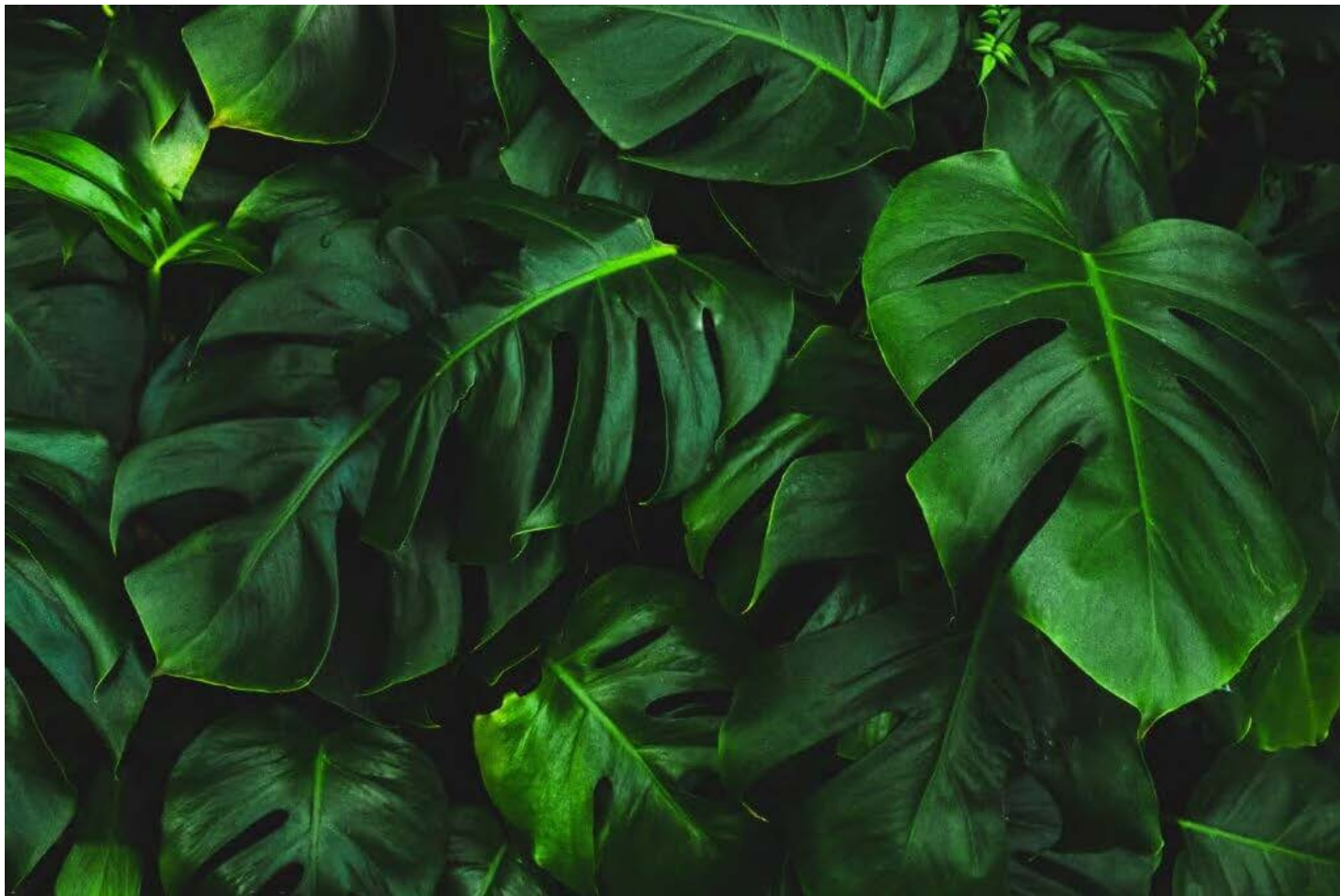
kép | Steve Johnson, unsplash.com

Szigeti Zoltán

NÖVÉNYEK, HA BESZÉLGETNEK

[INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ]

2020-09-09 | ESSZÉ, INTÉS AZ ŐRZŐKHÖZ

Kommunikáció az élet valamennyi területén és szintjén létezik. Régóta foglalkoztatja a kutatókat, hogy miképpen működik a növények, valamint a növény és környezete között. Mert egy sor bizonyíték van arra, hogy a növények a környezetükből jeleket kapnak, és jeleket adnak le, azaz kommunikálnak – antropomorfizálva azt mondhatjuk: „beszélgetnek”. A kérdés már Darwint is foglalkoztatta. Az elmúlt 30–40

év során kifejlesztett kutatási módszerek segítségével napjainkban jutott el a tudomány odáig, hogy a növények kommunikációs kapcsolatrendszerét mélyrehatóbban vizsgálja, de egyelőre csak részeredményekig jutottunk.

A növényi kommunikáció a növények közötti, illetve a növények és a környezet más élő elemei közötti információátadás. Ide tartozik az azonos és különböző növényfajok egyedei közti, de a növények és a károsító rovarok vagy mikrobiális patogének közti, és a velük szorosan együttélő, mindkét szervezet számára egyaránt hasznos szimbióta szervezetekkel folytatott információcsere is. A növények és a velük kapcsolatba kerülő más élőlények együttélése a kommunikációval koordinálódik.

nincs agyuk

Az embernél és az állatoknál a kommunikáció lehet szándékos vagy akaratlan. A növények és az állatok közt a leglényegesebb különbség, hogy a növényeknél nincs meg az organizmus szintjén központosított jelfeldolgozás/értékelés/válasz koordináció, hiszen nincs központi idegrendszerük. Nincsenek az egyedi ingereket felfogó specializált érzékszerveik sem. Az érzékelés, a feldolgozás a szervezetben mindenütt történhet. A növényekről szólva ezért is fontos megjegyezni, hogy mivel nincs agyuk vagy más központi szabályozó rendszerük, a jel küldőjének soha nem áll „szándékában” a közlés, és így az is „közömbös”, hogy a kibocsátott jelzés hasznos vagy káros akár a küldőnek, akár a befogadónak.

A fitobiomot a növények és környezetük alkotják, beleértve a velük kölcsönható különböző mikroszkopikus és makroszkopikus élő szervezeteket, amelyek együttesen befolyásolják a növények egészséges működését. A növényekben számos anyag van, ami jelfunkciót tölt be. Ezek a jelmolekulák a fitobiom alakításában csalogatás, taszítás vagy a különböző szervezetek és a környezet közti kölcsönhatások koordinálása révén vesznek részt. Ezek a kölcsönhatások érvényesülhetnek a talajban, a gyökerek szintjén is. A talajszint felett az illóanyagok segíthetnek a növényeknek az alkalmazkodásban és a környezet forrásaiért más egyedekkel folytatott versengésben, kompetícióban is, akár csak azzal, hogy azonosítják a szomszéd növényt és annak növekedési képességeit.

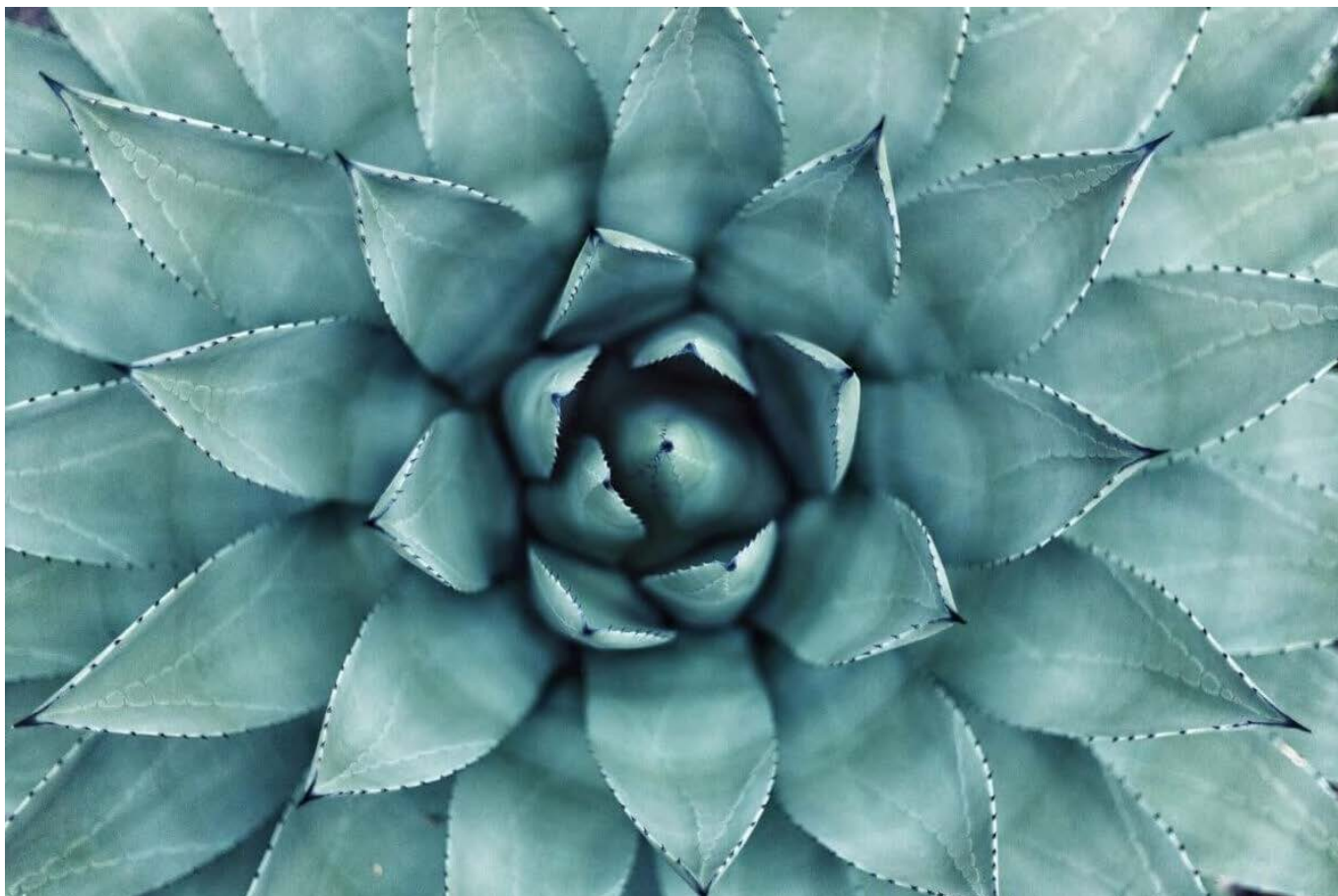
A növényi test egésze kapcsolatban van külső környezetével és kommunikál, de a növényi szervezet egészének működése sem képzelhető el teste egyes részeinek koordinált együttműködése nélkül: ez valamennyi szerveződési szinten – a sejtorganelleumok, a sejtek, a szervek szintjén – folyamatosan zajlik.

illékony anyagokkal

A növények közötti kommunikációról szóló első tudományos közlemények az 1980-as évek első felében születtek, és arról számoltak be, hogy egy bizonyos fűzfa faj egyede, amely egy lepke

hernyója által megtámadott fajtársa mellett fejlődött, nagyobb ellenállást mutatott a kártevővel szemben, mint a rágáskárt elszenvedő növénytől távolabb elhelyezkedő társai. Feltételezték, hogy a károsított egyed valamilyen légnemű jellel „figyelmeztette” a közelében lévő, még érintetlen növényt a veszélyre. Ezeket az eredményeket akkoriban kétkedve fogadták, de jóval később, egy precízen kivitelezett kísérletben minden kétséget kizáróan bizonyították az illékony anyagokkal történő kommunikációt egyes egyedek között – más fajok esetében is. A légtéren keresztül kiváltott hatás a nem sérült, ép növény szempontjából előnyös, mert így még az őt érő közvetlen károsító hatás (a hernyó rágása) előtt „értesülhetett” a veszélyről.

A virágok illóanyag kibocsátása régóta ismert, ez elsősorban a beporzók vonzása miatt fontos, de a más növényekre gyakorolt hatás sem elhanyagolható. Az illóanyagok másik növény általi érzékelése ugyanis növeli a rátermettséget, mert a virágok illékony anyagai a beporzás, a megtermékenyítés esélyeiről, lehetőségéről, állapotáról informálnak. A növények más szervei is bocsátanak ki olyan illó, másodlagos anyagcsere termékeket, melyek, mint információ-közvetítők, növelhetik a helyhez kötöttségükkel, a talajba gyökerezettségükkel járó kihívások elhárításának esélyét, illetve más növényekkel és egyéb szervezetekkel kialakított kapcsolat közvetítői lehetnek. Feltételezik, hogy ezeknek az illékony anyagoknak kezdeti, ősi funkciója a közvetlen védekezés volt. Ilyen védő funkciójú anyagokat, kis mennyiségben ugyan, de a sértetlen, ép növény is termel, például érintés hatására. Kukoricánál mutatták ki, hogy már rövid és enyhe érintés hatására percek alatt megindul egyes védekező gének működése és annak nyomán specifikus illóanyagok szintézise.

Az evolúció során a növények először mikroorganizmusokkal kerültek kapcsolatba, jóval később rovarokkal, és mindkét csoporttal szemben bonyolult felismerési és védekezési stratégiát alakítottak ki. A növények a mikrobák – és nem csak a patogének – hatására bocsátottak ki védelmi funkciót betöltő illóanyagokat. Feltételezhető, hogy a mikroorganizmusokkal szemben kialakított kémiai védő mechanizmusokon alapulnak a rovarokkal, lárváikkal szemben alkalmazottak is, melyek a hosszas együttes törzsfajlás – koevolúció – során alakultak ki.

Az illékony anyagok nemcsak a sérült, károsított növénytől az egészséges szomszéd egyedhez vezető jelátvitelben játszanak fontos szerepet, hanem a növényevő által károsított növényi részből ugyanazon egyed távolabbi, ép részébe is a közvetítésükkel juthat el az információ. Egy levelet károsító herbivór (fogyasztó), pl. levéltetű, hernyó, illetve gomba vagy patogén által okozott sérülés esetén a levélben termelt illékony anyagok – azon kívül, hogy eléri a szomszéd növényt is – ugyanazon növény más leveleire is hatnak. Az illékony jelátvivő anyagok a károsítók elleni közvetlen védelemben úgy vesznek részt, hogy a közvetlenül érintett és a távolabbi levelekben

is olyan anyagok termelését váltják ki, amelyek a növényevő rovar szervezetébe kerülve a proteinek bontó enzimek egyikét gátolják, így megakadályozzák a levélből elfogyasztott szövet proteinjeinek lebontását, hasznosítását.

természetes ellenségek

A növények helyhez kötöttek, nem tudnak elmenekülni, ezért kényszerülnek arra, hogy kémiai és fizikai úton védjék magukat. A közvetlen védekezés eszközei a fogyasztóik

elriasztása, illetve mérgezése. A közvetett védekezési módszerek lényege viszont, hogy a növényevők természetes ellenségeit vonzzák magukhoz. A növényben indukálódó illóanyagok szerepét már a mezőgazdasági növényvédelemben is alkalmazzák. Ennek legsikeresebb módja, hogy a természetendő haszonnövény sorai közé olyan más faj egyedeit ültetik, amelyek kibocsátott anyagaikkal elriasztják a herbivórokat. Az adott terület széleire pedig olyan fajt ültetnek, ami kifejezetten csalogatja ezeket a növényevőket.

A növények különbséget tesznek rokonok és idegenek között, ami abban is kifejezésre jut, hogy a rokon egyedek hatékonyabban kommunikálnak egymással, mint másokkal. A rokonok ugyanis érzékenyebbek az egymás által kibocsátott illóanyagokra, és azok hatására a védekező reakciójuk is hamarabb beindul, így kisebb károsodást szenvednek el egy herbivór támadásakor, mint az idegenek. Különbségeket mutattak ki eltérő földrajzi területekről, egymástól több mint 200 kilométerről származó egyedek közt is a kibocsátott illóanyagok és a másik növényben kiváltott védőhatás tekintetében. Ebből arra következtettek, hogy a növények – egyes madarak énekéhez hasonlóan – mintegy „helyi dialektusban” kommunikálnak, amit a távolabb élők „nem értenek”.

A növényt érő aktuális inger érzékelését nem lehet kimutatni, tényére csak a válaszreakcióból lehet következtetni. A növény által termelt kis molekulású, könnyű illékony anyagok gyorsan eloszlanak a közvetlen környezetbe. Jelfunkciójuk leginkább a kibocsátó növény levézetére korlátozódik, illetve csak a közvetlen szomszédokra hat. A kevésbé illékony, nehezebb anyagok, például egyes speciális aromás vegyületek már képesek kissé távolabb ható szignálként működni.

Ha az illékony jel elég erős, vagyis az anyag koncentrációja viszonylag nagyobb, akkor közvetlenül kiváltja a védekező reakciót a szomszéd növényben. Ha a jel nem elég erős, a recipiens növényeket eléri ugyan, de nem vált ki azonnali reakciót belőlük, csak képessé teszi, mintegy érzékenyíti őket, hogy a jövőbeli károsító hatással szemben a védő funkciót szolgáló génjeik aktivizálódjanak.

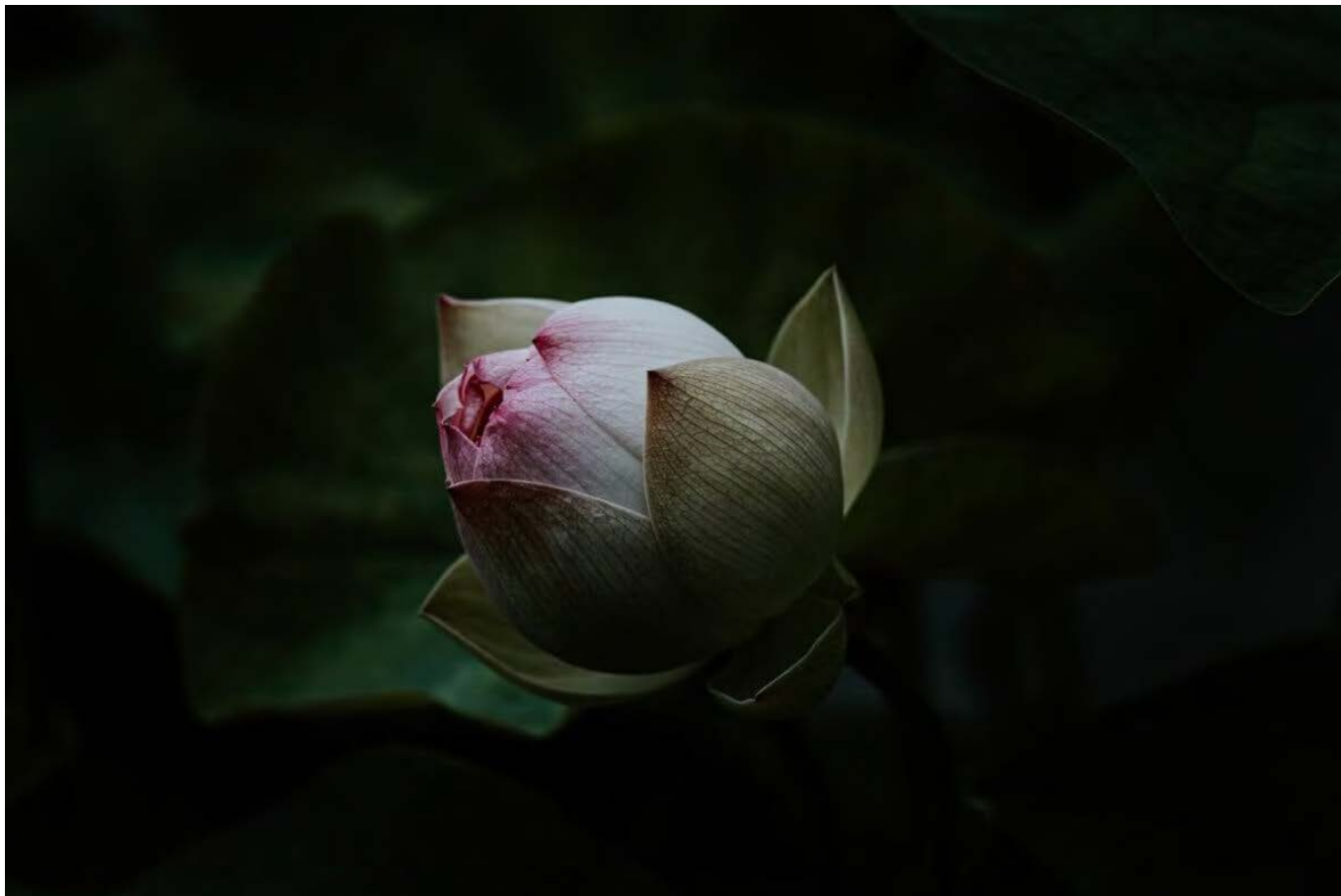
Az illóanyagokban kódolt információ nem mindig egyértelmű, ugyanis a kibocsátott illóanyag elegy egy növény vagy csak egy levél anyagcsere állapotának „ujjlenyomata”, ezért bármi, ami ezt megváltoztatja, pl. egy stresszor, az hat az elegy összetételére. A környezeti tényezők változásai azonban nemcsak a kibocsátó növényekre, hanem az illóanyagokat érzékelő, azok információtartalmát felhasználó más növényekre és rovarokra is közvetlenül hatnak, és mindezek szintén befolyásolják az illóanyag révén közvetített információ feldolgozhatóságát, értékelését a recipiens szervezetben.

érezkelhető koncentráció

A növényi jelérzékelés nem olyan érzékeny, mint a rovaroké, ezért valószínű, hogy az illóanyagok érzékelését a légkör bármely zavara jobban befolyásolja. A kibocsátónak

tehát nagyobb koncentrációban kell kijuttatnia az anyagot a légkörbe, hogy a fogadó növényhez érzékelhető koncentrációban jusson el. A levegő erős hígító hatása a hatótávolságot jelentősen csökkenti. Az illékony anyagok élettartama a levegő reakcióképes anyagaitól, különösen a légköri oxidánsoktól, mint az ózon, hidroxil gyökök, valamint az UV sugárzástól is függ, mert ezek eltérő mértékben képesek lebontani az egyes illó szerves anyagokat, így a növény által kibocsátott elegyben az anyagok eredeti aránya viszonylag rövid távolságon belül is jelentősen megváltozhat.

Eddig a kémiai anyagokkal történő kommunikációról volt szó. Az újabb, korszerű mérési technikák teremtették meg annak lehetőségét, hogy megvizsgálják: a növények képesek-e akusztikus jelek képzésére, és ugyanakkor érzékelik-e a környezetből jövő ilyen jeleket. A hang képzése energetikailag „olcsóbb”, mint bármilyen illékony anyag szintézise, ezért „gazdaságosabbnak” tűnik.

Azt már bizonyították, hogy a növények képesek érzékelni a rezgéseket. Arra vonatkozóan is vannak eredmények, hogy bizonyos frekvenciájú hangokra mely biokémiai, fiziológiai folyamatok reagálnak. Egyes esetekben a csírázás és a növekedés mértéke változik, aminek több molekuláris folyamat lehet az alapja. A részeredmények ellenére még sok kérdés megválaszolatlan, például hogy egy többlépéses válaszreakció melyik része specifikus a hangra, hogy a növény képes-e a hangot és más mechanikai hatást megkülönböztetni.

akusztikus kommunikáció

Még pontosan nem ismert, hogyan érzékeli a növény a hangot – annak ellenére sem, hogy egyre több információ van a különböző hullámhosszú hangokra adott válaszokról. A növények a hangokat máig azonosítatlan mechanizmussal érzékelik. Kérdéses, hogy fizikailag hogyan ismeri fel a növény a hangjelek erősségét, hullámhosszát, és hogyan integrálja mindezt az információt a növényi sejtben, hogyan tud adekvát válaszreakciót produkálni. Dobhártya nélkül fizikailag hogyan

ismeri fel a növény a hangjelek erősségét, hullámhosszát, és hogyan építi be ezt az információt a növényi sejtbe úgy, hogy az adekvát választ eredményezzen. Kétséges az akusztikus kommunikáció szerepe azért is, mert a növények által keltett hangok még laborkísérletekben is csak nagyon kis távolságon belül érzékelhetők. Az akusztikus kommunikációval kapcsolatos eredmények az általános elfogadottságtól még messze vannak.

Az új tudományos eredmények ellenére a növényi kommunikációt ma sem értjük teljesen. Elképzelhető persze, hogy eljön olyan transzgénikus haszonnövények ideje, amelyek kiváló kommunikációs képességekkel rendelkeznek, és képesek a herbivórokat távol tartani, vagy éppen beporzóikat, szimbiotikus partnereiket, illetve a patogének és más károsítók természetes ellenségeit magukhoz csalogatni.

kép | unsplash.com

Inczédy Tamás

FALKA

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-24 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Az egész falka épp nagyban röhögött, amikor Khaled odaért hozzájuk. Falnak támasztotta mankóit és leült egy zöldséges ládára. Khalednek csak egy lába volt. Így született. Micsoda pech, ezt hajtogatta az anyja, mint valami kifordított mantrát, és

közben arra gondolhatott, hogy azoknak a srácoknak sincs munkájuk, akiknek minden tagjuk ép, és talán arra, hogy ha bomba tépte volna le a lábát, akkor Khaled legalább egy silány tolószékre való kártérítést kap.

Khaled pillanatok alatt átlátta a helyzetet. A többiek valahonnan szereztek egy trombitát és próbálták megszólaltatni, egyelőre eredménytelenül. A hangszer kézről kézre járt, útja követte a falka hierarchiáját.

Pár éve a tévében nevezte egy öregasszony falkának a lakóhelye környékén ténfergő fiatalokat, és a köznyelv azonnal átvette a szót. A probléma, mondták, igencsak általános: közeli vagy nem túl távoli családtagja révén minden ember érintett. Mégis, olykor több, olykor kevesebb empátiával, immár országszerte falkáknak nevezik a kilátástalan munkanélküli fiatalokból összeverődő társaságokat.

ebben a percben is lehallgatja

Khaled nézte, ahogy épp a langaléta Urtan próbálkozik a trombitával. Nem tudta, hogy Urtant a telefonján keresztül ebben a percben is lehallgatja egy amerikai hírszerzési egység.

Egyikük sem tudta. Nem mintha Urtan valami veszélyes figura lett volna. Szűrőpróbaszerűen választották ki, miután egyik unokatestvére – sikertelenül – amerikai vízumhoz folyamodott, és őt jelölte meg hazai kapcsolattartójának. Urtan pofazacskóját felfújva egyre csak erőlködött, sikertelenül. Vicces volt, és Khalednak nevetnie kellett. Vigyázott, ne vigye túlzásba, mert Urtan könnyen méregbe gurulós fajta, és Khaled nem kereste a bajt. Nem mintha nagyon ellenére lett volna a verekedés. Egy jó verekedés vagy verés után napokig emberi problémákról volt szó, de most nem akarta, hogy bármi akadályozza a hangszer kipróbálását. Rég megtanulta, hogy az ember nem tudja bepótolni, amiről lemarad. És tudta, hogy a trombitán pár órán belül túladnak, estig pedig el is verik az érte kapott pénzt.

De még csak álltak ott, és kórusban biztatták Urtant, hogy ne adja fel. De Urtan felkiáltott, hogy elromlott ez a szar, mire mindenki röhögött, és Urtan már tovább is adta. Khaled megfigyelte, hogy mindig ugyanaz, ugyanúgy történik: a delikvens

átveszi a hangszer, ruhája ujjával letörli az előző próbálkozó nyálát, nagy levegőt vesz, szájához emeli, és belefúj. Ebben a pillanatban az egész falka síri csöndben figyel, aztán rögtön röhögésben törnek ki, mert trombitaszó helyett a levegő némán átszalad a hangszeren, és legfeljebb csak susogás hallatszik. Az illető egy darabig még próbálkozik, közben alaposan összenyalazza a trombitát, majd megátkozva átadja a következőnek.

Khaled agyán átvillant, hogy a titok nyitja valószínűleg a szájtartásban van, és hogy ezt is úgy kell csinálni, ahogy a legkevésbé menő, vagyis a lehető legnevetségesebb. De fogalma sem volt, hogy miképpen.

Már Djafarnál volt a hangszer. Djafar vézna kis figura, pedig az apja nagy, erős ember, aki évekkel korábban egy csapat élén elindult Európába szerencsét próbálni. Azóta semmit sem tudni róluk. Djafar anyja áplónő, de esténként gépírást vállal. Vagyis vállalt. Eltűnt férje írógépén másolt szövegeket. De ez régebben volt. Mostanában csak azért kopácsol hajnalig, hogy meneküljön az álmatlanság elől. Már rég nem kap másolói munkát, szalagot sem vesz az írógépbe, sőt papírt sem, csak lekopog bármit, amire szöveget nyomtattak, napilapot, hirdetési újságot, vagy ha más nincs, a telefonkönyvet.

Djafar volt az utolsó előtti a falka hierarchiájában. A feje már egész vörös az erőlködéstől. Őt Khaled nyugodtan kinevethette, és csakugyan nevetett is. De a nevetésébe szokatlan vihogásféle vegyült. Nem is Djafaron nevetett, csak úgy, izgatottságában, hogy mindjárt rá kerül a sor. Djafar végre kifulladt. Khaled a trombitáért nyúlt.

Ahogy forró tenyerével megérintette, úgy érezte, hogy fenségesebb tárggyal soha életében nem volt még, és eztán sem lesz dolga. Egy darabig csak csodálta a hangszer. Nehéz volt – vagy inkább könnyű? Három kecses billentyűjén érezte a falka tagjainak ujjlenyomatait, és biztos volt benne, hogy végül ő, *a kis kripli* fogja megszólaltatni. Nagy-nagy levegőt kell vennie, olyan nagyot, amekkorát csak bír.

a trombita varázslója

Becsukta a szemét. És akkor egyszeriben felemelkedett. Kinek kellene lábak, ha az ember repülhet is? Anyja a színpad előtti első sorban ült, vagy nem is, inkább fent a páholy díszhelyén, és az egész közönséggel együtt tapsolt neki, a tolószékes fiúnak, aki a trombita varázslója lett, aki abból az isten háta mögötti betonrengetegből jött, ahol nincs semmi csak a mindig egyforma jelen, ahol az ember nem tudja faképnél hagyni saját nyomorát, legfeljebb kiröhögheti, ő pedig megcsinálta, neki sikerült megtörni az átkot, csak neki, a tehetsége és kitartása révén. Khaled felkészült. Gyors mozdulattal letörölte Djafar nyálát, hatalmas levegőt vett, és belefújta a rézszerkezetbe.

Mintha közönséges linóleumcsőbe fújta volna. A fenséges tárgy bután átengedte magán a levegőt. Khaled fújta, és nyomkodta a billentyűket, de semmi. Egy légy is hangosabbat fingik.

Közben a többiek szoros gyűrűbe rendeződtek, és egyetlen gyufáról próbáltak rágyújtani. Khaledra annyi figyelmet sem szenteltek, hogy kiröhögjék.

Urtan tartotta ujjai között a gyufát, míg végig nem égett. Ez volt a legsikeresebb mutatványa, napjában több tucatszor ismételte: miután az egész falka rágyújtott, az utolsó lángnyelv Urtan cigarettáját felparázsolgatva lobbant el.

A gyufaszál most félig sem égett el, amikor Urtan meglepetésében a porba ejtette. A falka egyszerre fordult a hang felé. A többiekből kitörő örömujjongástól Khaled is diadalmasan vigyorgott, és megismételte ugyanazt a tülkölő, süvítő hangot, amit az imént, ez talán még tisztábban és hosszabban is szólt, mint előbbi.

Nagy vállveregés és izgatott követelőzés közepette Khaled elmagyarázta a falkának, hogyan fújjanak a trombitába: mintha sírást fojtának el. A fiúk csücsörítettek, prűszköltek, ahogy Khaled mutatta, és a trombita egész délután bömbölt, sivített, harsogott. Egyre csak röhögtek. A könnyük is kicsordult.

kép | Romain Laurendeau, Franciaország, Hosszú távú munkák 1. díj, Az év sajtófotó-sorozata
Kho, a felkelés kezdete

Az algériai népesség több mint fele fiatalos, és a 30 év alattiak csaknem 72%-a munkanélküli. Az algériai történelem fordulópontjainál mindig dühös fiatalokat találunk. A munkások lakta elhanyagolt városrészekben, mint amilyen az algíri Bab-el-Oued negyed is, sok fiatal érzi úgy, hogy semmi köze az államhoz és intézményeihez. Magánlakásokban húzódnak meg, szabadságot keresve a konzervatív társadalmi értékeket rájuk kényszerítő társadalomtól. 2019 februárjában fiatalok ezrei vonultak újra az utcára. A fotósorozat, amelynek címe Kho (az észak-afrikai arab szlengben azt jelenti: „testvér”), a felkelés kezdetét beszéli el. Az ifjúság mélységes nyugtalanságának története, akik merészen szembeszegültek a hatalommal, és honfitársaikat is csatlakozásra ösztönözve Algéria utóbbi évtizedeinek legjelentősebb tiltakozó megmozdulását indították el.

Egy fiatalember trombitálni próbál Bab el-Ouedben 2014. december 8-én. Egyikük sem tudja, hogyan kell a hangszeren játszani, de lelkesen próbálkoznak.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.

Taizs Gergő

JELEN LENNI

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-26 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

a sorvadó tekinteten át
mélyen belátni a szemgödörbe
a porlepte gondolatokig,
ahol megrekedt az idő,
és a félbetört mozdulatok mentén
kiszáradt végtagok sorjáznak

láthatatlant tapint
a sötétben, a szárazságot éjjeli
képekkel oldja: álmában tenger
vagy patak partján ül,
ebihalakat bámul vizeshordóban,
bárkinek a nevét írja a vízre,
hullámozás, csobogás, kopoltyús
lárvák rajzása oszlatja szét

aztán, mintha kerítésléceket
venne sorra, melyek képzeletbeli
tereket választanak el benne,
számolja a másodperceket,
hogymennyi idő, míg válaszok helyett
a mélységen keresztül megfejt magát

(a kút mellett állva
mindvégig jelen lenni,
hangtalan mondatokba
fontalkalmi semmi,
puha csobbanás után
a ráncatlan felszín)

kép | Tomek Kaczor, Lengyelország, a Duży Format, Gazeta Wyborcza számára, Portré, 1. díj, egyedi, Jelölt, Az év sajtófotója

Ewa, a 15 éves örmény lány kerekesszékekben ül a Podkowa Leśna-i menekülttáborban, Lengyelországban. A reményvesztettség szindrómára jellemző katatón állapotból tért magához. A reményvesztettség szindróma öntudatlan és magatehetetlen állapotot idéz elő. A hosszadalmas menekültügyi eljárás lelki traumája okozza gyerekeknél. Az átmeneti enyhülést, majd a fokozatos visszatérést a normális működéshez az életkörülmények javulása váltja ki. Ewa akkor betegedett meg, amikor Svédországban veszély fenyegette családjukat, hogy kitoloncolják őket Lengyelországba, ahová eredetileg érkeztek menekülteként. Féltek, hogy visszaküldik őket Örményországba. Ewa betegsége ellenére a családot valóban visszairányították Lengyelországba, ahol nyolc hónappal később Ewa magához tért.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.

Taizs Gergő

A BEZÁRTSÁG ANATÓMIÁJA

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-30 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

precíz bemetszés az ég alján
az átázott textúrából vörös
fény csöpög a tájra már mióta
nem számolom a hajnali hegeket
csak úgy átfolyatom a reggeleket
az aszúros emlékezeten
ez a nap is így indult

a tudat a sarokban mint szű
a fában ha serceg tompán
reszket vonaglik új utat
kutat menekülne de nincs hova
társas magányzárka lett otthona
az ajtófélfára festett jelek
akár rabosító négy pecsét
kérjük halkítsa le közérzetét

a felboncolt hiány ciklusa
túl sok lett a kevés
annyit szorongattam hogy
felhólyagosodott a türelem
miközben csontjai meszes
szilánkjait pergette ki
a megrepedt mennyezet

(nincsen szélesség és nincsen
hosszúság csupán a távolság
tartós a távolságtartás
és a befelé bomló mélység
amint óvatos lázadással elképzelem
az élet vonalát tenyereden)

kép | Adam Ferguson, Ausztrália, a New York Times Magazine számára, Portré 1. díj, sorozat

Miközben az Iszlám Állam visszavonult az észak-iraki Moszul környékéről, ezrével szabadultak ki korábbi foglyaik, a kurd nemzetiségű jazidik és más kisebbségek. Emberi jogaik megsértésével az Iszlám Állam sokaknak okozott súlyos lelki sérülést. A térség menekülttáborában élők ezeknek az egyéni és kulturális traumáknak a következményeitől szenvednek: a tehetetlenségtől, a feszültségtől és számtalan testi betegségtől.

Jitan (14 éves) a khankei menekülttáborban (dahúki kormányzóság, Iraki Kurdistan). Őt is 2014-ben rabolták el, mostanra jobban beszél arabul, mint kurd anyanyelvén.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.

Dobosi Bea

AZ ÉN ÜGYEM

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-29 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Mifelénk nincs foglalkozásuk, csak munkájuk az embereknek. Testüket a ruha alatt sosem éri a nap. Hajlataikban éjjel megmozdulnak az idegen testek, kézfejükön munka közben kidülled az ér. A temetőben a földből kifordult fűcsomók közt dülöngélő kőkeresztek, a szél himbálja a vödröt a kút hengerén.

Az asszonyok rengő felkarral nagy fazekakban keverik az ételt, és annyi gyereket szülnék, ahányat az Úr ad. Az apák megtanítják fiaikat imádkozni és zománcos tálba felfogni a meleg vért. Vasárnap liturgia és ételszag. Az asztalon hagyott sertésbordát beköpi a légy.

Nagyapám pap volt, apám hithű kommunista. Anyám arra tanított, hogy azt kell tenni, amit mondanak. Otthonunkban mindenbe beitta magát a savanyú kenyér szaga, a ledugaszolt gázcsőre húzott vécépapír-gurigát belepte a por. Poharainkban kénes bor, a falak tövében cigarettacsikk és egérürülék.

Egy jobb élet reményében költöztem Nyugatra. Szüleim a konyhában nézték, ahogy nyakamba vetem hurokra kötött sálamat. Apám szája szokatlanul ferdének tűnt, szeme alá félköröket rajzolt a szemüveg szarukerete. Anyám illatos piskótát sütött, és a fenekébe törölte lisztes kezét.

várták a hálát

Tudtam, attól félnek, hogy nem lesz, aki gondjukat viselje öregségükre. Még várták a hálát felnevelésemért. Anyám régi beidegződésből a mosógépet sajátjának, az autót apáménak mondta. A csap kísértetiesen búgott, és vizes lett a hasa, amikor a sugár szétfröccsent a felfordított tál fenekén.

Cégről cégre jártam önéletrajzommal, mint ócska portékájával a házaló. Elfogott az undor, amikor vizelni láttam egy csövest egy kapualjban, vagy egy légkondicionálóból karomra cseppent más kondenzált lehelete. A befizetetlen számlák szaporodtak a hűtőn, a pók hálót szőtt a bojler mögé.

Megtanultam gépelni és sminkelni. Jobban éreztem magam, ha letagadtam egy számot lábméretemből, egy centit magasságomból. A tükör előtt kicsavarodva nézegettem hátamon az anyajegyeket. Kiterítettem a térképet, megjegyeztem a buszjáratok számát, kimondtam a metrómegállók nevét.

Főnököm apám lehetett volna. Ha sötét irodájában felkapcsolta a villanyt, az ablak üvegében látszott, ahogy fölém hajol. Teste megfeszült, jobb lába rángatózott, szeme egy pillanatra üveges lett, mintha meghalt volna. Valahol haragosan dudált egy autó, élesen csikorgott egy fék.

Azt mondta, a lakás egy ismerőséé. A polcokon iskolai kötelező olvasmányok, a fiókokban beszáradt golyóstoll és csavarhúzó. Idegen levágott körme újságpapíron a szamárfüles bevásárlólista és a mosatlan csésze mellett. Az utcai lámpák fényétől narancssárga volt az ég.

Sosem jött bejelentés nélkül. Amikor felhívott, mindig recsegett a vonal. Elképzelttem cserepes száját, és megpróbáltam értelmes mondatokká formálni a foszlányokat. Tudtam, hogy a városon át idetart, ahol fejére húzhatja a takarót, két térde közé csúszthatja a kezét.

Az előszobában ropogó ízületekkel féltérdre ereszkedett, fejét meghajtotta, mint aki imádkozni készül. Sóhajtott, és kioldotta cipőfűzőjét. A konyhában kivette a nejlonzacskóból a bort, sajtot, kenyeret. A hűtőben pislantott a lámpa, amikor kinyitotta az ajtót, hangosan cuppant a gumiszigetelés.

Talpa alatt recsegett az öreg parketta, a megvetemedett vécéajtó nem záródott rendesen. A kilincs kotyogott, az ajtólap és a félfá között kiszökött a fény. Vizelt, megnyitotta a csapot. Tudtam, hogy kiszedegeti a hajszálakat a mosdókagylóból, aztán üres arccal az ujjlenyomatos tükörbe néz.

hogyan ne érezzem

Apránként fedeztem fel a ráncokat füle alatt, és a pöttyöket orra tövében. Másik oldalamba fordultam, hogy ne érezzem a leheletét. Sípólva lélegzett, összerándult, és torokhangon felkiáltott. Nyakán olyan vékony volt a bőr, hogy féltem, kezem érintésétől kiserken belőle a vér.

Tudtam, amíg alszom, benéz az éjjeliszekrény mögé és az ágy alá, mint aki elgurult pénzermét keres. Kihúzogátja a fiókokat, megszámlolja a gyógyszereket. A dobozokba türelmetlenül gyömöszöli vissza a betegtájékoztatót, az üvegekbe a vattapamacsot. Eldugja a borotvapengét.

Szótlanul reggelit készítettem. A kenyér gödreiben összegyűlt a vaj, mint pocsolyában az esővíz. Csemegeuborkát karikáztam, a tojást ketchuppal pettyeztem, tenyerembe sepertem a morzsát. A konzervdoboz zörögve körbegurult a szemetesben, a porcelántányéron bántón megcsikordult a kés.

Néztem, ahogy csapvízzel tölti meg a hámló címkéjű flakont. Kezét combjába törölte, felvette kabátját. Amikor megmondtam, hogy terhes vagyok, olyan arcot vágott, mint aki nem ért egy viccet. Az óra számlapján kattant a mutató, a két ablaküveg között elveszetten döngött egy légy.

Úgy raktam elé felmondásomat, mint aki oltárasztalra helyez áldozatot. Mintha hirtelen kilókat fogytam volna, könnyebb lettem tőle. Kiabálás hallatszott, aztán valahol becsapódott egy ajtó. Az íróasztalon óriásinak tűnt a gyűrűs mappa, a régimódi spirálos naptár, az üveg levélnehezék.

Egyedül mentem be a kórházba, azt mondta, ez az én ügyem. Az udvar aszfaltjának repedéseiben sápadt virágok nőttek, a tetőn iszonyú szárnycsapásokkal verdesett egy madár. A téglakerítésen ismeretlen együttes koncertplakátja. Megjegyeztem az aréna nevét.

A vizsgálóasztal műanyag borítása minden mozdulatomra zavarba ejtően megnyikordult. A plafon a beázástól felpuffadt, a múmárvány kövezeten homokszín csigaházlenyomatok. Az ablak előtt törékeny fák a szürke, könnyű ég alatt. Halkan zümmögött a villanyvezeték.

Az orvos úgy nyújtotta felém a nyugtatót a fületlen üvegpohárban, ahogy a pap a bort szent euchariszián. Mintha titkos jelet adna, nem engedte le kezét. Szabályosan éreztem, ahogy szemem beesik üregébe, arcom besüpped, állam alatt ráncot vet a

bőr. Szégyelltem, hogy előnt a megkönnyebbülés.

kép | Tatsiana Tkachova, Fehéroroszország, Portré 2. díj, sorozat

A fehérorosz abortusz-szabályozás a legliberálisabbak közé tartozik Európában. Ennek ellenére ma is tabunak számít sok nő számára, és a terhességmegszakítási döntés gyakran szégyenérzettel párosul. Abortuszt fontolgató vagy választó nők mesélik el a maguk történetét. Kérésükre az arcuk rejtve maradt, a nevüket megváltoztattuk.

Alexandra (35 éves) első abortusza 23 éves korában volt, miután idősebb főnöke szexuális kapcsolatra kényszerítette. Évekkel később, már feleségként ismét a terhességmegszakítás mellett döntött. Még szoptatott, ezért nem kaphatott abortusz-tablettát, miközben pontosan tudta, hogy a későbbi műtéti beavatkozás mennyire megviseli majd.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.

Vörös István

TIGRISSEL LAKNI

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-25 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

Vadállatokkal élni nagy merészség.
Amíg rájuk nem támad, az előtt
inkább a világot kéne megértsék.
Az ösztönük karmukkal összenőtt.

Nem vagyunk biztonságban, semmi kétség.
Hiába csábítod a húsevő időt,
hogy izmai egy percre elfelejtsék,
hogyan kell gurigatni egy emberi főt.

A tigris szépsége a nőével felér,
az ereje nagyobb, mint sportolóké.
Lehet, hogy hónapokig megkímél,

a foga, mint az elmeél,
mint hülyeséget elmetsző kés.
Ordítása eposzokban beszél.

kép | Steve Winter, USA, a National Geographic számára, Korunk kérdései 2. díj, sorozat

5000 és 10 000 közé tehető a fogságban élő tigrisek száma. Vándorcirkuszok és egyéb vállalkozások tenyésztenek tigriseket, és pénzt szednek be a simogatásukért, a közös fényképezkedésekért. Magánszemélyek is tartanak tigris háziállatként. Összehasonlításképpen: mindössze 3900 tigris él a vadonban Ázsiában és 1659 a kijelölt állatkertekben szerte a világon. Négyhónapos korára a tigriskölyök már túl nagy és veszélyes lesz háziállatnak, ezért a gazdája eladja. A végállomás feltehetően az illegális kereskedelem a tigris testrészeivel. Hulkkal, a 12 hetes tigriskölyökkel játszanak a McCabe család tagjai a Ringling Állatgondozó Központban Eureka Springsben, Arkansas államban.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.

Z. Karvalics László

JOGA BONITA

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-27 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

A futball – megismételhetetlen csoda. Szinte valamennyi izom finomra hangolt mozgása kell, hogy a labdával az történjen, amit az elme eltervez. Úgy hajtani uralmunk alá egy játékszert, hogy valójában minden mozdulat, legyen az sikeres vagy sikertelen, saját tökéletesedésünk útját építi. Mert az „*addig gyakorlok, amíg nem megy elég jól*” kitartásra ösztönző nevelő ereje, a „*megcsináltam, képes vagyok rá*” én-

építő öröme, s még a „*lessünk el újat*” szakadatlan kihívásokat közvetítő végtelensége is ugyanabba az irányba tart: a szem, a láb, a test és a köztük szakadatlanul közvetítő agy magas rendű egymásra találásához, tetszés szerint elnyújtott, az időből kiszakított pillanatokkal.

kollektív adrenalinvulkán- kitörés

És ez még csak a *joga bonita*: trükközz, játssz a labdával, mutasd meg, mit tudsz kihozni magadból. Mire ebből csapat meg meccs lesz, mellé épül a különleges játékélmény. A láb és a

labda találkozásából már csel, passz vagy lövés formálódik, a repertoár elképesztő méretűvé tágul, ahogyan az érintések tökélye a pillanatnyi helyzetet szolgálja. Választhatunk az azonnali vagy a labda átvétele utáni továbbítás meg a labdavezetés között, de úgy, hogy minden mozdulatot ezerféleképpen tudunk kivitelezni, attól függően, hogy mi szolgálja legjobban a csapat érdekeit. Hogy miként értékeljük az adott szituációt, milyen döntést milyen gyorsan hozunk meg, és miként hajtjuk azt végre. Hogyan tudjuk kiküszöbölni a talaj egyenetlenségeiből, az ellenfél jelenlétéből fakadó zavaró tényezőket úgy, hogy közben saját játékosársaink mozgásával és szándékaival is folyamatosan kapcsolatban maradunk, egy tizenegy karú polipnak a nagy egész szolgáló nyúlványaként. A labda nélkül is szakadatlanul azon jár a fejünk, hogyan helyezkedjünk, hogyan tévesszük meg a velünk szemben állót, hogyan keressünk gyenge pontot, hogyan használjuk ki saját erősségeinket, hogyan igazodjunk a taktikához és a stratégiához, hogy megtapasztalhassuk a gólszerzés semmi máshoz nem hasonlítható kollektív adrenalinvulkán-kitöréseit és a győzelem katartikus mámorát. Ami nincs alázat, precízió, összetartás, hideg fej, gyakorlás, összeszorított fog, csapatszellem, lelkesedés, tanulásra kész kíváncsiság, hosszú távú célok kijelölése nélkül – a fejlődéshez és a még jobb teljesítményhez vezető út az élet iskolája is, embernevelde is.

A 21. század elejére a versenysport-népszerűségi listák vezetőjeként a futball, ez a csodálatos játék a modern társadalom egyik legocsmányabb szegletébe sodorta magát, az üzlet, a média, a korrump sportvezetés, a lezüllött klubvilág és a struccpolitikusok bornírt szövetségével. A képernyők világa segít, hogy a legjobbak

patikamérlegen kimért, egyre unalmasabb csatáiba is bepillantassunk a helyi negyedosztályú meccsek izomlazító- és alkoholszagú kisvilágai mellett – és felismerjük, hogy mindenütt ugyanazzal szembesülünk. A magas rendű képzettséget, fizikumot és elmét igénylő nagyszerű képességkohó gátlástalan szimulánsok, bíró arcát leüvöltő barmok, sunyi trükközők, turházóművészek, alattomos sípcsont-törők, utánrúgók, karmolók, csipkedők, harapók, bordára és nyakra könyöklők, mezmarcangolók, ocsmányul káromkodók, társgyalázók és ellenfél-hergelők, anyázók, mutogatók, edzőre legyintők, zsigeri reklamálók, piti csalók seregeit köpi ki a pályákra, ahol a sportszerűségből és a szépségből annyi marad, amennyit ez a közeg enged neki. Az emberből és az emberségből még annyi sem. A fizikai határok feszegetése vagy a sérülten játszátás nem a kizsigerelt focistákat szolgálja, hanem a klubokat, akik azzal az élethazugsággal teszik tönkre fiatal játékosait, hogy káprázatos karrier várhat rád, csak áldozz fel mindent, hiszen a hatalmas fizetésért megéri. Csakhogy a csúcsra nagyon kevesen jutnak fel, és az oda vezető utat eldobott, elhagyott, megtevesztett kis legények összetört álmai és megrendült egészsége szegélyezi. Ez a fajta élsport embertelen, és a játék szabályait alakító vámszedők, a korrump nemzetközi szervezetek, a FIFA és az UEFA ezt a szellemet szolgálják ki. Számos sportág választotta a saját jövője érdekében, hogy három elv mentén elkezdje átalakítani magát: védj jobban a játékos testi épségét, fokozd a játékélményt, amely az adott sportág szépségeiből enged többet a pályára, és korlátozd az agresszió minden formáját (vagyis engedj be több sportszerűséget, játékosságot a pályára). A kézi- vagy a kosárlabda ezirányú sikereiből semmit sem tanulva a futball irányítói szerint a plebs csonttörő gladiátorokat akar látni, hatalmas és életveszélyes becsúszó szerelésekkel, taktikai szabálytalanságokkal, visszahúzással, „kézimunkával”, reklamálással. Mindenáron a rombolás szellemével.

kicsit megnőtt az esélye

Hogy miért történik így, azt most ne firtassuk. Csak nézzük és csodáljuk Virginie-t, az elegáns és atlétikus benini kislányt, mire képes máris a labdával a „Gouande-i

Gazellák” kék mezében. Örüljünk neki, hogy a futball révén kicsit megnőtt az esélye,

hogy elkerülje a korai lányanyává válást. Talán középiskolába is járhat majd, ha hét gyereket nevelő édesanyja, Belasse Tchari bírja a mezei munkát, hogy két nővérével együtt taníttathassa őt.

Egy gyerekvédő, humanitárius szervezet, az 1937-ben alapított *Plan International* programját látjuk megvalósulni. Benin-szerte 16 csapatot keltettek életre, hogy a sport révén többet tehessenek saját jövőjük alakításáért a fiatal afrikai lányok. Programjuk már javában futott, amikor a FIFA, a futball világszervezetének delegációja is az országba látogatott, hogy támogassa a sportág népszerűsítését. Ebből elnöki bejelentés következett, hogy négy bentlakásos futballiskolát hoznak létre, amelyek közül az egyik lányokat fogad majd. Kellenek ugye, a tehetségek, a 2019-es női labdarúgó világbajnokság váratlanul nagy nézettséggel futott...

Hogy Virginie-t az akadémián keresztül egy európai női csapatban karrier vagy a kunyhó sötét mélye várja, azt nem tudjuk még. Csak sejtéseink lehetnek arról is, hogy az egykori állami gondozott, Maka István „Csoki” vezette négykorosztályos foci-programnak mit köszönhetnek a halmozottan hátrányos helyzetű monori, vagy a Lugosi Zoltán által indított hasonló programnak a zagyvapálfalvai és mezőberényi roma gyerekek. Hogy meddig tart ki Mezei István Grund Programja Toponáron és másutt. A mai futballnak ők a hősei (és nem az utánpótlásnevelésnek álcázott lenyúlások bajnokai, vagy a kizárólag élsportra és stadionokra irányított közpénzpumpa szorgalmas működtetői). Nekik köszönhetően hihetünk még abban, hogy ha másképp nem, legalább így tovább él valami a labdarúgás csodájából.

kép | Olivier Papegnies, Belgium, Sport, 2. díj, sorozat

Az észak-benini Gouandé falu Gazelles de Gouandé focicsapatát 15 további csapattal azért hozták létre, hogy a fiatal nőknek a sport révén több beleszólásuk lehessen életük alakításába. A program része önbizalmuk növelése, tanulási lehetőségeik bővítése, és tanácsadás a korai házasságkötés elkerülésére is. Beninben új sportstratégiát dolgoztak ki az iskolák számára. Patrice Talon elnök 2019 januárjában bejelentette, hogy négy új focisulit terveznek, köztük egy nőit is.

Bélassé Tchari mindennap a földjét műveli, hogy hét gyerekének legyen mit enni. Rengeteget dolgozik azért, hogy Virginie és két nővére tanulhassanak, és támogatja sportolói terveiket.

Fecske Csaba

KÖZÖS GYÁSZ

WORLD PRESS PHOTO

2020-09-28 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

könnyebb-e a gyász terhe
ha mások is cipelik
vagy éppen attól nehezebb
fájdalomtól torz arcok

nyomasztó sötétség
amit nem oszlat el
a fiatal stewardess arcának
simogató napsütése
mint a szurok marasztal
együttérzésre kényszerít

kép | Mulugeta Ayene, Etiópia, Associated Press, Vezető hír 1. díj, sorozat, Jelölt, Az év sajtófotó-sorozata

Március 10-én az Ethiopian Airlines ET302-es járata, egy Boeing 737 MAX gép hat perccel az Addisz-Abeba-i felszállás után hatalmas erővel a földnek csapódott, a fedélzeten tartózkodó 157 ember mind meghalt. A körülmények hasonlítottak egy ugyanilyen gép 2018. októberi lezuhanásához. A pilótáknak mindkét esetben a sebességvesztés megakadályozását szolgáló automatizált biztonsági rendszerrel gyúlt meg a bajuk, amely a gép orrát érthetetlen módon folyamatosan lefelé kényszerítette. Később kiderült, hogy az American Airlines pilótái már jelezték a gyártónak a Boeing MAX potenciális biztonsági problémáit. A Boeing megígérte, hogy javítja a szoftvert, de ez nem történt meg a ET302-es járat katasztrófája előtt. Utóbb a világ számos országában megtiltották a Boeing gép felszállását. A repülőgép-szerencsétlenség után egy héttel üres koporsókat temettek el Addisz-Abeában, az áldozatok azonosíthatatlanok voltak. A hozzátartozók a katasztrófa helyszínéről vett földet kaptak a hatóságoktól.

Családtagok az áldozatok emlékére rendezett szertartáson március 17-én.

WORLD PRESS PHOTO

Magyar Nemzeti Múzeum

2020. szeptember 24 – október 25.